

SZÓRVÁNYBAN

Riportok

Burány Nándor
Dudás Károly
Németh István
Tari István

A hatvanéves Magyar Szó tiszteletére

A kötet megjelenését a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság támogatta

© Burány Nándor, Dudás Károly, Németh István, Tari István, 2004

Forum Könyvkiadó

TARTALOM

Előszó	5
------------------	---

BURÁNY NÁNDOR

Szántsál, fiam, csak ne vess	7
Egy a muzslyaiak közül	9
Hrtkovci: fontossági sorrendben	12
László – Kórógy	14
Budiszavai magyarok művelődése	24
Szajáni szorító	29
Tizenhat órás munkanap	32
Ittabé	35
Bóka nem hagy nyugton	37
Gyári dolgozók Székelykevéről	43
Mesterséges tó, új gyümölcsösök, vízvezeték	46
Nem akarnak magyarul tanulni a gyerekek	47
Dél-Bánátban mit tehetnénk?	50
A nagyapám is magyar volt, az legyen a gyerekek is	54
Ürögi emberöltők	57

DUDÁS KÁROLY

Tájaim, avagy az én ötágú sípom	61
Bújócska	66
Szakadozott hálók, keserű emberek	67
A vezérhal évgyűrűi	73
Emberek a gádorból	76
Maradék	84
Szakadó	91
Szakadó II.	108
Öregemberek	111
A hányattatás évei	115
Mi lesz velünk?	118

NÉMETH ISTVÁN

Kriptaházak	121
Rátarti nép	124
Nádvágó parasztká	126
Hosszú vándorútról haza	129
A nagyszeredi ember	131
Szigetfalu	134
Rákoséknál Platičevón	137
Hadd menjek én feledőbe	139
Kosárban alvók	142
Arról a jászolról	144
Szerémségi triptichon	146
Én itt állok, falum szétszórva	148
Jelen vagyunk?	151
Levél Simogyra	153

TARI ISTVÁN

Homokba kapaszkodva	157
Az Egységről	191
Saját vérével	195
Szülőföld az egér, a macska	197
Az eldobott faluban	201

SZÓRVÁNYBAN

Burány Nándor
Dudás Károly
Németh István
Tari István

Forum Könyvkiadó
Újvidék
2004

A kiadásért felel Bordás Győző főszerkesztő
Recenzens: Gerold László
Szerkesztő: Buzás Márta
Tördelőszerkesztő: Csernik Előd
A fedőlapot Csernik Előd tervezte
Példányszám: 400
Készült az Ideál Nyomdában Újvidéken, 2004-ben

ELŐSZÓ

Ha jól számolok, éppen négyszáznyolcvan éve annak, hogy Tomori Pál, a déli végek főkapitánya könyörgött a királynak és a rendeknek, hogy erősítsék meg a déli végvárat a fokozódó török veszedelemmel szemben, mert ha ezt elmulasztják, elvesz az ország. Ő már látta, hogy Pestet a Délvidéken lehet megvédeni. Az urak azonban egymás között marakodtak, azelőtt váltották le a nádort, akit többszázezer forintnyi közpénz elsikkasztásával vádoltak. Fontosabb volt ez nekik, mint a déli határ védelme, s mikor Tomori nagy győzelmet aratott a Szerémségbe betört basák seregei felett, ebből arra következtettek, hogy mégsem olyan veszélyes a török, s legintettek csak kétségbeesett segélykéréseire: Hadd ússzon a barát . . .

A következményeket tudjuk. Az ember gondolhatná, hogy elég súlyosak voltak ahhoz, hogy az utókor tanuljon belőlük. Sajnos, a valóság éppen azt bizonyítja, hogy a történelmi tapasztalat nem alkalmas arra, hogy a belőle leszűrt tanulságokat felhasználjuk a fontos politikai döntések meghozatalakor. A nemzet nagyjainak azóta is sokkal fontosabb gondjai vannak, a végek pusztulásának megállítása még nem került a prioritások közé. Néha persze érkezik anyagi és erkölcsi segély, Budapestről el-elhangzik az atyai gondoskodás, hogy az anyaország mindent megtesz azért, hogy a kisebbségbe szorult magyarok szülőföldjükön maradjanak . . .

Mindez messze van annak megértésétől, hogy itt nem a kisebbségnek nyújtandó alamizsnáról van szó, nem erre van szükség. A lényeg: egy egységes, modern (európai) nemzetstratégia, ebből következik, hogy az áldozat, amit a nemzet pl. a szerémségi szórványmagyarok érdekében hozna, azzal a nemzetegész ügyét szolgálná.

Majdnem negyven éve már, hogy foglalkoztatnak ezek a gondolatok. Újságírói munkám egyik legmegrendítőbb élménye a

dél-bánati Óléchez fűződik. Negyven évvel ezelőtt az itteni iskola udvarán döbbsentem rá, addig sosem gondoltam erre, mit jelent ezeknek a magyar gyerekeknek, hogy a nevüket is csak cirill betűkkel tudják leírni. Mindennél szörnyűbb, dermesztőbb valaminek tartottam. S ezt látva mi másra gondolhat az ember, minthogy ezen a helyzeten változtatni kell. Azt hittem, ha megírom . . . Nem, senki, az égvilágon senki a füle botját se mozgatta akkor. Tudom, nem az író, nem az újságíró dolga, hogy küzdjön az anyanyelvi iskoláztatás jogának érvényesítéséért. Vannak, voltak, akiknek ez volt a feladatuk.

Évtizedeken keresztül cikkeztünk, riportoztunk erről a siralmas pusztulásról. Ahogy lehetett, Szerémség, Dél-Bánát, Dél-Bácska, Baranya, Szlavónia, Szlovénia falvait járva próbáltunk rámutatni a szórványba szorult magyarok szívszorítóan reménytelen vergődésére. A népszámlálási adatok mutatják, milyen szánalmas eredménnyel.

Az utóbbi évek társadalmi változásai folytán most mintha itt is, ott is a politikai közvélemény érdeklődésének középpontjába került volna a szórvány sorsa. Mintha a politikusok fölismerték volna a szórványban élő magyarok ügyének fontosságát, s mondhatjuk, áldozatot, fáradságot nem sajnálva törekszenek a megmaradás esélyeinek javítására. Vannak helyzetek, amikor a lehetetlent is meg kell próbálni, mikor csak ettől várhatjuk a föltámadást. Ezt látva remélhetjük, hogy talán mégse pusztá síremlék lesz ez a változás, ami négy szerzőnek a húsz–harminc évvel ezelőtti riportjaiból nyújt ízelítőt, bemutatva nemcsak a szórványban élők akkori kilátástalan helyzetét, de az újságírók visszhangtalan segélykiáltását is. Mint dokumentum, talán ma sem teljesen haszontalan figyelemztetés: annak a máig hiányzó nemzetstratégiának a kidolgozása halaszthatatlan feladat.

Akár Tomori Pál-féle segélykiáltás is lehet ez a kötet . . .

BURÁNY Nándor

BURÁNY NÁNDOR

SZÁNTSÁL, FIAM, CSAK NE VESS

Doroszló az aggok falva?

Doroszlónak most körülbelül 2500 lakosa van, kevesebb, mint harminc évvel ezelőtt volt. Csökken a lakosság száma, kihal a falu? Több oka van ennek, az egyik, s alighanem a legnyomósabb az évtizedek óta tartó egykézés. A Vajdaságban köztudomásúan kicsi a népszaporulat, s a hiedelem valahogy azt tartja, hogy falun mégis nagyobb mint városon. Doroszló – a lakosság 88 százaléka magyar – megcáfolja ezt a hiedelmet.

A helyi irodán megtudjuk, hogy mintegy 1070 család él a faluban, s ha ezt összehasonlítjuk a lakosság számával, kitűnik, hogy még minden második családban sincs gyerek. A másik adat is, ha nem éppen aggasztó, de elgondolkoztató: hatszáz személy hatvanévesnél idősebb.

Doroszlón viszonylag jómódú földművesek élnek, nem szegénység okozza hát, hogy nem születik több gyerek.

Úgy látszik, feltartóztathatatlanul a kihalás felé megy a falu. Nem lehetne segíteni ezen? Vagy természetes folyamat, hogy a vidékről a városba költözik a fiatalság? De itt nemcsak az elköltözés játszik közre.

Az idén már eddig 28-an haltak meg a faluban, néhány falubeli a városi kórházban is, és csak 24-en születtek, ez viszont négygyel több mint tavaly. Csak 16-an kötöttek házasságot, ám hat menyasszony kiskorú volt, s hatósági engedélyre volt szükségük a házasságkötéshez. Korukból arra is lehetne következtetni, hogy majd sok gyereket szülnek ezek a menyecskék, azonban nem így történik.

– Mi lesz akkor az új iskolával? – kérdeztük a tanári szobában.
– Üresek maradnak a tantermek?

A kilátások és számítások szerint valóban ez várható.

– Mikor én idejöttem – mondja az igazgató –, az 1948/49. tanévben, hatvan diák volt az első osztályban, most az első négyben összesen alig van ennyi. A nyáron 23-an fejezték be a nyolcadikat, az elsőben csak 19-en vannak, a második és harmadik osztályban ennyien sem, ezt a két osztályt össze kellett vonni. Tavaly 213 tanuló járt az iskolába, most hússzal kevesebb, öt év múlva már csak 126-ra számítunk. 1963-ban alig tíz gyerek született a faluban, hét évre rá tehát ennyien lesznek az elsőben.

A felszabadulás után a németek helyére telepések jöttek, s most az iskolában szerbhorvát nyelvű négy alsó osztály is van, azonban ezen a tagozaton is rohamosan csökken a tanulók száma.

A létszámcsökkenéshez persze hozzájárul az elköltözés is. 1953 óta – ekkor került ki innen az első nyolc osztályt végzett nemzedék – háromszázan fejezték be itt a nyolcosztályost, de csak fele maradt a faluban, a többi középiskolába iratkozott vagy ipari szakmára ment, és utána máshol telepedett le.

De hát ez természetes folyamat, s bele is kell nyugodnunk, ha csak nem akarjuk fejtegetni azt a kérdést: kell-e ide is valamilyen ipari létesítmény, amely munkalehetőséget ad?

Az elköltözés ilyen üteme mellett sem kellene azonban, hogy Doroszló az aggok falva legyen, ha az otthon maradt anyák több gyereket szülnének.

De miért nem szülnek?

A tanítók közül valaki tréfásan megjegyezte: Szántsál csak, fiam, de ne vess – ezt mondja az apja a fiának. S a tanácsnak lám, meg is van a foganatja.

Egy idős bácsi nem ért egyet ezzel. Azt mondja, nemegyszer figyelmeztette már a fiát, de hát a menyecske csak legyint: Minek az, van már egy! Elég az! Mit bajlódjak veled!

Egy másik jómódú földműves, akinek az anyja még nyolc gyermeket szült, most azért van nagy gondban, mert nem tudja, kire hagyja a gazdaságot, ki fogja öregségére gondozni, mert neki nincs gyereke.

Most még talán nem sok ilyen család van, de mind több lesz. S lehet, hogy nem is olyan sok év múlva, Doroszlónak ez lesz a legnagyobb gondja.

Mások a nemi felvilágosításra panaszkodnak. Zomborból is kijárnak az orvosnők, s elég gyakran a doroszlói asszonyok is hozzájuk. A gyerek meg egyre kevesebb.

Persze, ennek a panasznak nincs helye. Nemi felvilágosításra Doroszlón is szükség van. Biztos azonban, hogy egy-egy akármilyen jól elkészített előadás-sorozat is, más-más környezetben eltérő hatást vált ki. S nem vitatható, hogy a nemi felvilágosítás is káros lehet, ha nem kíséri más természetű, jól átgondolt politikából következő felvilágosító munka.

Ezen a téren az iskolának is nagyon nagy szerep jut. S ez talán már meg is látszik. Az utóbbi években mintha szaporodna a házasságok és a szülések száma is. Némelyek szerint régebben csak az esküvő után öt-hat évre szült az asszony, mostanában már nem várnak ennyit.

Apró tünetek, tétova remények. Mint az is, hogy a városban most nehezebb elhelyezkedni, s talán majd többen itt maradnak. Lehet, hogy így lesz, de nem ez az orvosság a betegségre. Itt pedig alighanem orvosság kell. Ez a falu beteg.

1967

EGY A MUZSLYAIK KÖZÜL

Táborosi Kálmán negyvennégy éves, Muzslyán, a Kun Béla utcában szép háza van, a ház előtt, az utcán virágoskert. Villanyszerelő a Szervó Mihály kombinátban, hatodmagával él, egy keresetből, három gyereke iskolába jár, méghozzá kettő nem is itt helyben, hanem be Zrenjaninba, s az egyik még zeneiskolába is . . .

Muzslyai munkásember, egy abból a pár ezerből, aki naponta bejár a zrenjanini üzemekbe dolgozni. Egy azok közül, akinek szépen rendbe hozott családi háza van. Sok ilyet látni a hangyaszorgalmú munkásoknak ezen a településén.

Az embernek az az első benyomása, hogy csakugyan jól élhetnek a muzslyai munkások, ha ennyi szép új házat építettek. Mi igaz ebből vajon? Táborosi Kálmánt otthonában kerestük fel, délután, munkaidő után, s ahogy elmesélte az életét, feleletet kaptunk erre a kérdésre is.

Azt mondja, egyéves volt, amikor szülei ebbe a házba költöztek. Innen kezdett iskolába járni, de nem sokáig, mert tizenegy éves korában már Újvidékre ment munkát keresni. Itt volt néhány évig, de hát tizennégy éves korig nem lehetett szerződést kötni inaskodásra, anélkül dolgozott hát a mestereknél, végzett minden

olyan munkát, amelyet a többi hozzá hasonló gyerek is a harmincas évek derekán.

Aztán visszatért szülőfalujába, beállt inasnak egy villanyszereplőhöz, nála dolgozott négy-öt évig. Kitört a háború, jött a kényszermunka, végül sikerült állást kapnia a cukorgyárban, s a felszabadulás után húszéves fejjel, ő vette át a német szakemberektől a villamosági berendezések kezelési, javítási munkálatainak irányítását.

Jól emlékszik azokra a napokra. Ősz volt, répakampány. Belelőttek a turbinába, életveszély. Vállalta a munkát, a felelősséget. És nem vallott szégyent. Azóta sem. Pedig állandóan fejlődött a gyár, újabb és újabb gépek érkeztek, mind bonyolultabb lett a munka. Hogy tudott lépést tartani? Hiszen a háború előtti inasévek során nyilván nem is álmódott azokról a gépekről, amelyek között ma otthon érzi magát?

– Tanulok én, kérem, állandóan, a mai nap is!

Magától értetődik a válasza s a folytatás is: Megveszek és tanulmányozok minden fontosabb szakkönyvet, amire csak szükségem lehet.

Az alábbi két eset azonban már nem egészen mindennapi:

– Volt itt egy nagyon ügyes tekericselőmester – beszéli –, híres szakember volt, de a tudásából senkinek semmit el nem árult, féltékenyen őrizte a tudományát. Én már akkor munkavezető voltam, hát mit csináljak, felkeresem s mondom neki: Nézd, én eljövnek hozzá munkaidő után dolgozni, nem kell semmit fizetned, csak dolgozzunk együtt. – Gondolkozott a mester, gondolkozott, aztán azt mondja: Hát gyere el holnap, és meglátjuk. Másnap azt mondta, rendben van, mehetek hozzá dolgozni, de ne kérdezzek tőle az égvilágon semmit, amit a szememmel el tudok lopni, az az enyém . . . Így dolgoztam nála teljes két esztendő, néha este tizenegyig is.

Máskor meg az évi szabadságát használta fel arra, hogy elment Zágrábba, s a Rade Končarban tanulmányozta a villanymotorokat, hogy aztán az ott szerzett tudást is felhasználhassa a munkahelyén. Szükség is volt az állandó tanulásra. Újabb és újabb feladatok jelentkeztek. Egy ilyen vállalkozás elvégzése után mégis otthagytá a cukorgyárat. Ez 1953 végén következett be:

– Összekülönböztünk a személyzeti főnökkel. Az jobban akarta tudni, hogy kit milyen munkahelyre kell állítani, habár éppen semmihez sem értett.

A vállalati titkár kérte, maradjon ott, s némi elégtételül leszidta a személyzeti főnököt, Táborosi Kálmán azonban ekkor már elhatározta, hogy műhelyt nyit Zrenjaninban. Három évig volt önálló,

ment is a munka, de 1956-ban már nagyon rájárt a rúd a kisiparosokra, s ő is beadta az iparendélyét.

Visszament a kombinátba, itt megbízták a kutatóintézet villamossági és automata berendezéseinek karbantartásával. Rendkívül nagy tudást, pontosságot és lelkiismeretességet követelő munka. Átlag százharmincat keres havonta. Nem valami nagy kereset, de sokan a felének is nagyon megörülnének.

– Hogy itt sok új ház épül? Hát tudja, összefognak az emberek, és úgy mívában segítenek egymásnak. A mienket is így építettük, aztán én is segíték a cimboráknak, van is még akinek tartozok, majd ha ő épít, elmegyek hozzá. Persze, nem egyszerre csinálunk mindent, hanem ha van az embernek egy kis pénze, apródonként, hol ezt, hol azt . . . Én is, mikor eladtam az esztergapadot, vettem egy kis autót, de hát nem fértünk bele mindannyian, eladtam, s lett belőle fürdőszoba.

Az emberi összefogásnak, egymás kisegítésének megragadó példáit láthatjuk Muzslyán.

– Nézze, kérem, a városiak készen kapják a járdát, a vízvezetékét, mi meg – látja ezt a járdát a ház előtt? – saját pénzünkön vettük az anyagot, aztán magunk kevertük a betont. Beosztottuk, az utca egyik felét mi négyen, a másik felét amazok.

Pihenés, szórakozás, olvasás, nyaralás?

– Voltunk már a tengeren is, de gondolja csak el, hatan vagyunk, mennyibe kerülne az! Meg aztán itthon is van mindig tennivaló. Mennyit dolgoztunk mi, mikor villamosították! De hát a végtelenségig azt sem lehet. Nem bírja az ember.

Finom kávét főz a háziasszony, a nyolcadikos fiú – elektrotechnikára készül Szabadkára – zeneórára megy. Hosszúra nyúlt a beszélgetésünk, egészen beesteledett. S egy dolgozós életnek még csak egy kis részét látjuk.

Egyre csak azon gondolkodok: ebben a negyvennégy esztendőben pihent-e ez az ember egyáltalán? Örökké csak a munka, csak a kötelesség. Igaz, nem panaszkodhat, van eredménye, látszata is a munkájának. Megbecsülik a munkahelyén, a faluban is.

– Mégis, mondja, érdemes volt ennyit dolgozni?

– Tudja, hogy van – válaszolja –, ha az embernek gyerekei vannak, mindent azokon keresztül néz . . .

Valóban így lehet, mindenki ezt mondja.

– Hát csak az az élet célja – mondja a felesége is.

HRTKOVCI: FONTOSSÁGI SORRENDEN

Hrtkovcin, ebben a rumai községhez tartozó, a Száva melletti faluban a háború után nem épült sem új iskola, sem új egészség-ház, sem új művelődési ház, sem úszómedence. Iskola, egészség-ház ugyan van, de mindkettő még a háború előtt épült.

Pedig Hrtkovci nem kis falu. 3082 lakosa van, kétszázalékkal kevesebb, mint tíz évvel ezelőtt. Nincs is a világ végén. Sőt, amióta korszerűsítették az újvidék–ruma–šabac–zvorniki műutat, forgalmas hely lett. Sokan ezt az irányt választják a tenger felé. A dinnyetermesztők, úgy látszik, megéreztek, hogy ebből valami hasznot is húzhatnak: a főutcán, a házak előtt meg a határban az út mentén is nagy görögdinnyehalmok várják a vevőt.

De úgy látszik, a mezőgazdaság, a földművelés itt sem valami jövedelmező, legalábbis nem annyira, hogy abból a pénzből nagyobb vállalkozásba lehetne kezdeni. A falu mintegy 900 háztartásának legnagyobb része viszont mezőgazdaságból él. Mintegy háromszázan dolgoznak a helyi munkaszervezetekben, talán százan Rumán és több mint háromszázan külföldön.

Marko Požega, a helyi közösség elnöke és Mile Paulić titkár tájékoztatnak a falu életéről. Tőlük tudom meg, hogy 1965 óta állandóan fizetik a falu lakói a helyi járulékot. Nem mondható hát, hogy az emberek nem törődnek a közművek, utak és középületek építésével.

Az öt évre szóló járulékot (1970–1975) előbb úgy szavazták meg, hogy a földművesek jövedelmüknek három, a munkaviszonyban lévők pedig két százalékát fizették, ezt az összeget most hat, illetve három százalékra emelték. A régebbi, a kisebb százalék alapján 140 000, a mostani alapján pedig mintegy 300 000 dinár folyik be. Noha a földművesek többen vannak és nagyobb százalékot fizetnek, járulékuk nagysága, az általuk befizetett pénz összege mégis jóval kisebb, mint a munkaviszonyban lévőké.

A rumai, beočini és palánkai kereskedelmi vállalatoknak vannak itt üzletei, nonstop nyitva tartanak, és mint mondják, viszonylag jó az áruellátás. Kisiparos nemigen van: egy macedón pék, egy ugyancsak macedón cukrász, aztán kovács, hentes és két borbély. A rádió, tévé, mosógép s általában a korszerű háztartási gépek javítását inkább a nagyobb központok szervei végzik. A faluban 380 tévékészüléket és 580 rádiókészüléket tartanak nyilván.

Érdekes megfigyelni, egy-egy faluban minek adnak elsőbbséget, mi az, amit a helyi járulékból legelőbb megépítenek. Ami sok hasonló faluban már megépült (iskola, egészségház stb.), itt még hiányzik, noha a helyi járulékot már régóta fizetik.

Mire költötték a pénzt? Nagy dolog és nagyon sokba került a betonjárda kiépítése. Egy utca kivételével ez már elkészült. Szintén kész a nyolc kilométer hosszú vízvezeték is. Csaknem minden házat rákapcsolhatnak. A hálózatot még bővíteni fogják. Ugyancsak korszerűsítették a villanyhálózatot, s néhány évvel ezelőtt – járulékból és más eszközökből – kiépítették a Nikinci felé vezető aszfaltutat.

Most kezdik egy utca aszfaltozását. Majdnem mindegyik aszfaltos vagy köves már, csak éppen a Gomolavához, az immár nemzetközi hírű régészeti ásatásokhoz nem vezet kövesút. Az 1200 méteres útszakasz 518 000 dinárba kerül. Nagyon nagy öszszeg ez, s ha kifizetik, nem sok marad a kasszában. A Gomolava jelentőségére való tekintettel a hrtkovciak remélik, hogy az útépítéshez kapnak némi segítséget.

Ez nagyon jól jönne, mert tervbe vették még egy utca aszfaltozását, ez olcsóbbnak ígérkezik, az alapozás ugyanis már megvan. Ezenkívül előirányozták az iskola bővítését is: a mostanira építenének egy emeletet. Ha ez meglesz, felszabadul az egyik iskolaépület. Ezt, a volt magyar iskola helyiségét művelődési házzá alakítják át. Van ugyan mozi, könyvtár, olvasóterem, szépen berendezték, jól is működik, de szükség lenne megfelelőbb helyiségre.

1967-ben el is készült a művelődési ház terve. Akkor még működött a téglagyár, s úgy gondolták, saját erejükből megépíthetik a művelődés házát. Belátták azonban, hogy a helyi közösség a saját eszközeiből egyelőre nem képes fölépíteni. Talán majd a jövő nemzedékek.

Gondoltak már úszómedencére is, alakulóban van a sportközpont, ott meglenne a helye. Kellene már nagyon, mert a Száva vize szennyezett, fürdésre nem alkalmas, egyelőre azonban erről is le kell mondani. A fontossági sorrend szerint más dolgokat kell előnyben részesíteni.

Hrtkovcin 725 magyar él (1557 horvát és 620 szerb), a rumai községben összesen 2519. Ebben a szerémségi községben a legtöbb a magyar. Valamikor a háború után néhány évig folyt itt magyar nyelvű oktatás is, az általános iskola négy alsó osztályában anyanyelvükön tanulhattak a magyar gyerekek. Aztán megsűnt. Azt mondják, a szülők belátták, hogy ha a gyerek magyarul

végzi az alsó négy osztályt, aztán nagyon nehezen boldogul a szerb nyelvű felső tagozatokon, s így lassan már az elsőtől kezdve újra szerb tagozatra írátták gyerekeiket.

A négy település, ahol a magyarok zöme él, viszonylag közel fekszik egymáshoz. Hrtkovcin talán meg lehetett volna nyitni a felső tagozatokat is magyarul, s idejárhattak volna a rumai, nikinci és platičevói gyerekek is.

De ez nem történt meg, ne is töprengjünk ma már rajta. A gyerekek most az elsőtől kezdve szerbhorvát nyelven kezdenek tanulni, s aztán zökkenőmentesebb az előmenetelük.

Nem a mi dolgunk, hogy törődjünk a hrtkovci magyarok kulturális szükségleteivel, iskoláztatási lehetőségeivel, a kétnyelvűség bevezetésének módjával. A helyi társadalmi tényezők feladata, hogy megítéljék, mennyire vannak meg erre a lehetőségek, és egyáltalán milyenek a szükségletek.

Az újságárus azt mondja, egy Magyar Szót se ad el a faluban.

1972

LÁSZLÓ – KÓRÓGY

László, a korszerű falu

László, Kórógy, Haraszi – három szlavóniai magyar falu, szigetmagyarság, évszázadokon át viszonylag elszigetelten, zárkózottan éltek, ezért megőrizték régi szokásaikat, nyelvüket. A folklórgyűjtők, népzene kutatók, nyelvjárászakértők számára éppen ezért értékes helyek, de mivel a régít őrizték meg, nem haladtak az újjal, egyúttal egy kicsit az elmaradottnak a jelképeivé is váltak tudatunkban.

Gyorsan hozzá kell tennem: akik így hittük, nagy tévhitben éltünk.

Az elkövetkező néhány írásból talán kiderül, miért is állíthatom azt, hogy tévedtünk.

Kezdjük Lászlóval. Az olvasó talán felfigyelt a mintegy tíz nappal ezelőtt megjelent hírre, hogy ez a szlavóniai falu most ünnepli fennállásának 800. évfordulóját. Egy település életében ez nem kis idő. Ünneplésre érdemes. Méltó módon kell megünnepelni. Jó

alkalom arra, hogy a faluval együtt mi is megemlékezzünk a régi-ekről, számba vegyük, hol áll, hova jutott ma, s egy kicsit elgondolkozzunk a holnapjáról is.

Az ünnepségek most kezdődtek, a tervek szerint még több rendezvényre sor kerül, a főünnepélyt pedig jövő szeptemberben tartják.

Itt említhetjük meg, hogy a Forum kiadásában éppen a napokban jelent meg a Szlavóniai hétköznapiok című könyv –, az ünnepségen már árulták. Amit vittek, mind elfogyott, s még sokkal több kellett volna. Nagy az érdeklődés.

Kíváncsian várják Dezső Izrael könyvét is, aki sok évtizedes kutatómunkásságának gyümölcsét, a falu történetének kéziratát már átadta a kiadónak. A népszerű Izrael bácsi évek hosszú során át gyűjtötte a László és Kórógy történetére vonatkozó adatokat, a jelölt kiadásban is szerepel egy írással.

De most nem annyira a történelemről akartam szólni, lesz még arra is alkalom, inkább a mostani hétköznapiokról, azokról, amelyek mindenekelőtt megcáfolhatják tévedéseinket.

A helyi irodában Nagy Mátyás titkártól tudom meg, hogy a falunak jelenleg körülbelül 1700 lakosa van. Ezeknek legalább fele már nem kimondottan földműves háztartásban él, mind többen dolgoznak az eszéki üzemekben, intézményekben.

Legnagyobb részük naponta utazik Lászlóról a munkahelyére és vissza. Nem nagy a távolság, jó az összeköttetés. Eddig főleg vasúton utaztak be, nemrég elkészült az aszfaltos út, most többen járnak buszon, kocsival is.

Az útépités költségeinek egy részét helyi járulékból fedezték, a nagyobb részt azonban a község adta. A helyi járulékból még maradt valamennyi pénz, ezen még egy-két új utcát akarnak kikövezni, most végzik a számításokat. Már majdnem minden utca köves, sok bácskai falu megirigyelhetné őket ezért.

De kell is a kövesút – mondja a titkár. 50–60 személygépkocsi van már, s ennyi lehet a traktorok száma is. Viszonylag sok, mintegy 40 új ház épül évente, s ez már mind a korszerű követelményeknek megfelelően. De a régiekben is egyre több a fürdőszoba. A vízellátást egyelőre minden háztartás maga oldja meg. A jövőre vagy két év múlva megszavazandó helyi járulékból nyilván a vízvezeték-hálózatot fogják kiépíteni. Nem ritkaság azonban a jég-szekrény, a villanytűzhely, a tévékészülék s az úgynevezett polgári jólét más kelléke sem.

Mindez persze annak köszönhető, hogy a földművesek jól gazdálkodnak, hogy az Eszéken dolgozók jól keresnek, és sokat jelent

az is, hogy az itteni Prvi maj bundakonfekciós üzemben is sok nő juthat keresethez.

Csak még néhány adatot említenénk, amelyek ugyancsak azt bizonyítják, hogy László nem egy elmaradt kis falu, hanem éppen-séggel a fejlettebbek közül való.

Nemrég korszerűsítették az orvosi rendelőt, állandó orvosuk van. 1968-ban készült el a korszerűen felszerelt új nyolcosztályos iskola – idejárnak a környékbeli falvak gyerekei is. Magyar nyelvű oktatás csak a négy alsóban folyik, de erről majd később bővebben.

1964-ben kezdték el építeni a művelődési otthont, s noha még nincs teljesen befejezve, előadásokat máris tartanak benne. Saját bevallásuk szerint ennek maguk a lászlóiak az okai.

Korszerűsítik majd a postát, épül egy sportközpont, s a jólét egyfajta jele, hogy ebben a faluban is rengeteg az új vaskapu.

Vaskapuk. Miközben többször végigsétáltam a falun s elgondolkoztam azon, hogy amint növekszik az emberek egyéni jóléte, úgy áldoznak a közös létesítményekre, nem tudtam szabadulni a gondolattól: mennyibe került ez a sok vaskapu? Nem lehetett volna ezen a pénzen esetleg a vízvezeték-hálózat kiépítését megkezdeni, s csak ha már ez megvan, készíttetni a vaskapukat? Nem lett volna jobb felcserélni a sorrendet?

Így is sokat elért a falu. Nem azért okoskodok így, mintha bírál-ni akarnám a helyi fejlesztési politikát. De ahol szép eredménye-ket lát az ember, ott szeretné, ha még szebb lenne.

S nehogy egyoldalúsággal vádoljanak, nem tagadom, hallot-tam panaszt is eleget. Lesz szó azokról is.

BEFEJEZETLEN GONDOLATOK AZ ISKOLÁBAN

Korszerűen fejlett általános iskolájuk van a lászlóiaknak. Köz-ponti iskola: a környező kis településekről is idejárnak a diákok. Díjtalanul busszal szállítják őket. Előbb Anđelija Dašić igazgatónő-vel, aztán három magyar tanítóval beszélgetek az iskola életéről.

Van-e elég tanuló? Igyekeznek-e? Folytatják-e tanulmányai-kat? Főleg ezekről a kérdésekről beszélgetünk.

Megtudom, hogy mint sok más falusi iskolában, itt is kis lét-számúak az osztályok. Különösen kicsi a magyar diákok száma. Kénytelenek voltak kombinált tagozatokat nyitni. Az elsőben most tízen lettek volna, de három kisdíákot a horvátszerb tagozat-ra írtak be szüleik.

Vajon miért?

Nemcsak az elsőben van így, mondják a tanítók. S az igazgatónő éppúgy mint a tanítók is, érthetetlennek tartják, hogy több magyar szülő még azt sem akarja, hogy gyereke a felső tagozaton – itt horvátszerb nyelven folyik az oktatás – anyanyelvi pótoktatásban részesüljön.

Vajon miért?

Mindennek megvan a maga oka, nyilván ennek is. Nagy munkakedvvel és derűlátással néz itteni feladatára, az anyanyelvi pótoktatásra Szabó Ilona. Két éve dolgozik itt, s nem titkolja elkeseredését, amiért a lakáshiány miatt be kellett költöznie Eszékre, albérletbe. Pedig a magyar tanítónőre itt az órák után is szükség lenne.

A falu illetékesei a kisujjukat sem mozdították meg azért, hogy esetleg lakást kapjon.

Egyed Dávid már majdnem tizenöt éve tanít. Ő is arról beszél, milyen érthetetlen némely szülők magatartása: a meglevő magyar tagozatok ellenére már az elsőben a horvátszerb nyelvű osztályba adják gyereket, noha vannak köztük olyanok, akik egy szót sem értenek még azon a nyelven.

Így akarják biztosítani a zavartalan továbbtanulást, mivel Eszéken nincs magyar nyelvű középiskola? Nem lehet elfogadni ezt a magyarázatot. Példák bizonyítják, hogy aki tehetséges, szorgalmas, annak a középiskolában a nyelv nem akadály. Nem is lehet, már Lászlón megtanulják a horvátszerb nyelvet a felső tagozatokon.

Némelyek talán azt híresztelték el, hogy a magyar tagozatokon másmilyen a kritérium, kevesebbet tanulnak, hogy ott más a tananyag . . . Ha ezt valaki valóban terjeszti, azt felelősségre kellett volna vonni. Vagy legalább nyíltan a szemébe mondani! Nem?

Vitathatatlan azonban, hogy a szülők tudatában vannak a nyelv-tanulás fontosságának.

Nemcsak a magyar gyerekek részére szervezték meg az anyanyelvi pótoktatást, tanulnak magyarul a szerb és a horvát diákok is. Köztük nagyobb az érdeklődés, mint a magyarok között. S maguk a diákok mesélik: nemcsak hogy eljárnak az órára, de jobban is igyekeznek, és gyorsabban megtanulnak olvasni, mint mi – mondják.

Kicsit hihetetlennek tűnik, de ez a valóság. Még akkor is, ha Eszéken a felvételnél nem egy esetben előnyben részesítették azt, akinek bizonyítványában fel volt tüntetve, hogy tanult magyarul.

Végeredményben: nem lehet kényszeríteni a szülőt, hogy anyanyelvi tagozatra írassa gyerekét, de azt meg lehet s meg is kell akadályozni, hogy egyesek esetleg félrevezessék.

László már nem az, ami régen volt. A fiatalok közül kevesen maradnak otthon földművesnek. Szakmát tanulnak, s néhányan befejezték már az egyetemet is. Jó, hogy a gyerekek is, a szülők is igyekeznek. Azonban azt is tudnunk kell, hogy a továbbtanulásnak nem az a feltétele, hogy elfeledjék anyanyelvüket!

Most három magyar diák van a nyolcadikban. Egyikük, Gyöke János, szintén Eszékre akar menni, az autóméchanikus szakmát szeretné elsajátítani. Már otthon megszerette a gépet. Apjának előbb egy Fergusona volt, most nagyobb traktort vett. Persze, hogy ő is tudja vezetni.

Hogy volt-e már László határán kívül? Kétszer is, méghozzá a tengeren. Šibenikben a felderítőkkal. Tévójük is van, nézik a hazai és a magyar műsort is, egyszóval: utaznak, világot látnak, igényeik növekszenek.

A falu megindult a gyors fejlődés útján. Ha a valamikori öregek sírjuktól fölébrednének, nem ismernének Lászlóra – mondják sokan. Így is van ez rendjén: élvezze ennek a falunak a dolgos népe is azt a jólétet, amit a szocialista fejlődésünk okoz.

Közben fel is merül néhány megválaszolhatatlan kérdés. Az iskolában a folyosón, az ajtókon, a falakon mindenütt csak horvát feliratok.

– Igen, a statútumban ezt rendeztük. Hogy így van, ez mind csak a mi hanyagságunk következménye – mondták. Én arra gondoltam, hogy a magyar szülő, ha bejön az iskolába, ha szétnéz, s ezt látja, akkor . . .

Fejezzék be ezt a gondolatot ott, Lászlón.

AZ UTAK VISSZAVEZETNEK

Az iskolában az iránt is érdeklődtem, vannak-e már lászlóiak, akik befejezték a középiskolát vagy az egyetemet, s utána nem mentek el a nagyvilágba, nem hagyták el a falut, hanem itt maradtak, itt élnek most is, s itt is akarnak maradni.

Több nevet is említettek: Bajusz János agronómus a szövetkezetben, Palizs Illés az elektrotechnikai középiskolát fejezte be, Eszéken dolgozik, de Lászlón lakik, naponta utazik . . .

Este Palizs Illést kerestem fel. Szüleivel lakik, nagy ház, szárazkapu-bejárat, tágas gazdasági udvar, s korszerűen berendezett lakás. Ezt már előbb mondták, hozzáfűzve, hogy ha már olyan sokat áldozott erre, akkor nyilván nem szándékozik elköltözni.

Mielőtt benyitnék, Dezső Izrael bácsi elmagyarazza, hogy két ilyen ház áll még a faluban. Homlokzatán látszik, hogy nem jobbházaknak épült. Iparosemberé lehetett.

Palizs Illés az édesapja, gépkocsiszerelő barátja és annak felesége társaságában nézi a tévéműsort. Az asztalon sörösüvegek, poharak. Az ajtó mögötti falon felragasztott különféle cigarettásdobozok.

– Mikor fejezte be az iskolát? – kérdezem Palizs Illést.

– 1968-ban.

– Nem volt semmi különösebb nehézség?

– Nem – válaszolja előbb röviden, aztán kérdéseimre még elmondja, hogy abból a nemzedékből többen is Eszéken folytatták tanulmányaikat. Naponta utaztak vonaton. Négy év alatt végzett.

– Miért választotta ezt a szakmát?

– Már az iskolában megszerettem. Igaz, a sógorom is ezt tanulta, nyilván ez is hatott rám.

Mégsem ment minden simán, zavartalanul.

Leszolgált a katonaidejét, aztán egy évig nem kapott munkát. Végül sikerült, de megint nem a szakmájában. Mint villanyszerelő dolgozott egy évig. Most pár éve már a kombinát karbantartási részlegében keresi meg a kenyerét. Havi 2500 körül keres, néha többet is.

– Igaz – helyesbít később –, kaphattam volna én a szakmámban is munkát. Vinkovcin, amikor villamosították a vasutat. De nem akartam odamenni.

– Miért ragaszkodik ennyire a falujához? Az emberek általában szívesebben költöznek be a városba. Más ott az élet, jobbak a szórakozási lehetőségek, és sok más előnyt kínál a város.

– Nekem jobb itt – mondja határozottan –, a világban is ez az irányzat most, menekülnek az emberek a városból.

– De nálunk még nem – próbálok ellenkezni. Tetszik, amit mond, de azt akarom, hogy ő cáfolja meg az ellenvetéseimet.

– Nálunk nem, de figyeljük azt is, mi történik a világban.

– S mi az, ami idefűzi, egy ilyen eldugott faluhoz?

Sértő ez az állítás: eldugott falu? Mindjárt megmagyarazza, milyen tájékozatlan vagyok.

– László nem eldugott falu. Tizennyolc kilométerre van Eszéktől, kocsival bármikor 10–20 perc alatt beér az ember, ha vásárolni, ha szórakozni akar. Ha meg végig elkészül az eszék–vinkovcni műút, akkor erre vezet a legrövidebb út a tengerre. Mentén már három vendéglő is épül.

– Akkor maga előnyben részesíti Lászlót Eszékkal szemben?

– Mindenképpen. Ha véletlenül bent kell maradnom a városban, nem tudok éjjel aludni. Nagy a lárma, zörej, rossz a levegő.

– De mégis más ott – ellenkezek tovább –, nézze, ha elromlik az autó, a traktor, a bojler vagy a jégszekrény, ott van helyben a mester, itt viszont ki javítja meg a gépeket, háztartási, villamossági berendezéseket?

– Jelentjük, és jön a szerviz.

Látom, s örülök neki, hogy nem tudom meggyőzni a város előnyéről. Amit az nyújt, azt itt is megkapja, s még a városi étellel járó káros jelenségeket sem kell elszenvednie.

Hasonlóan gondolkozik autómechanikus barátja s annak felesége is, aki ugyancsak Eszéken dolgozik. Előbb a fodrászszakmát tanulta ki, aztán befejezte a közgazdasági középiskolát, s a bankban nyert alkalmazást.

Mindannyian jól keresnek, elégedettnek látszanak. Nem kérdezem, szoktak-e utazni, nyaralni. A vendéglátóm úgy, mellékesen jegyzi meg, hogy valahol Eger környékén meglepődve hallotta, hogy mellette valakik hozzájuk, a lászlóiakhoz hasonlóan beszélnek.

Aztán kerül szóba az utazás. Már a lászlói iskolával beutazta majdnem az egész országot. Korán, gyerekkorában alkalma volt világot látni. Ez nyilván nem maradt hatás nélkül későbbi világsemléletének alakulására.

Nem ő az egyedüli, aki így gondolkozik, aki józanul, éretten meg tudja ítélni maga körül az élet jelenségeit, aki már látja, hogy falun élni, Lászlón maradni nem jelenti azt: lemaradni.

Itt is lépést lehet tartani a világgal.

MEKKORA A TÁVOLSÁG KÓRÓGYIG

Alig három-négy kilométeres távolság választja el Kórógyot Lászlótól. A távolság azonban nagyobbak tűnik, mint amekkora a valóságban.

Talán azért, mert ide nem vezet aszfaltút. Talán másért is. Több oka lehet, mint ahogy több oka van annak is, miért nem épült meg idáig az aszfalt.

– László az útra gyűjtötte a pénzt – mondja Miskolci Zoltán, a helyi hivatal titkára –, mi pedig az iskolára. A korszerű iskola két éve elkészült, a járulékból most a járdákat betonozzuk, a telefonhálózatot rendezzük. De a bekötőút aszfaltozása már nem várthat sokat magára.

Nem egészen három kilométernyi útról lenne szó. De ez is nagyon sokba kerülne.

De ez ma már létszükséglet. Az út jelenti a fejlődést, a lemaradás pótlásának a lehetőségét.

– Lászlónak régebben is sokat jelentett – mondja tovább a titkár –, hogy volt vasútállomása.

Most már aszfaltútja is van. Kórógyinak sem egyik, sem másik.

Miskolci Zoltántól megtudjuk még, hogy Kórógyon most mintegy 220–230 háztartás van, a lélekszám 850 körül lehet, évek óta nemigen változik. Átlag tíz gyerek születik évente, 1972 kivétel volt: ekkor 18 kórógyi gyerek jött a világra.

Azt mondják, Kórógyinak régebben is nagyobb volt a határa, gazdagabb volt, több volt itt a föld, mint Lászlón. Részben talán ezzel is magyarázható, hogy Lászlóval ellentétben a lakosság nagyobb része itt ma is földműveléssel foglalkozik.

De csak részben lehet helytálló ez a magyarázat. Nagyobb súllyal esik latba, hogy kevés a munkalehetőség. Helyben van egy földműves-szövetkezet öt alkalmazottal, az igazgató más faluból jár ide, rajta kívül dolgozik itt még két traktoros, a raktáros és a könyvelő. A szövetkezetnek egy traktora volt, de összetört, most nincs egy sem. A magántermelőknek harminc körül lehet.

Néhányan bejárnak dolgozni Vinkovcira, néhányan Eszékre s a lászlói készruháüzembe is. Persze, a városba utazás innen – az említett okok miatt – sokkal körülményesebb, mint Lászlóról.

Majdnem elfelejtettem: Kórógy nem Eszékhez, hanem a vinkovci községhez tartozik.

Miért?

Maguk a kórógyiak határoztak így – mondják. S mindjárt hozzá is fűzik, mennyire különös helyzet ez. Még a Kórógyon túli falvak is Eszékhez tartoznak. Mivel a faluban nincs állandó orvos, sokan a szomszédos Lászlóra járnak gyógykezelésre. (Az állatorvos is úgy jár ki hetente. A vendéglő is csak minden másnap tart nyitva . . .)

Miért döntöttek úgy a kórógyiak, hogy Vinkovcihoz csatlakoznak? Azt hiszem, mindenki látja már, hogy az Eszékhez való csatlakozás előnyösebb lett volna a falu számára. Előbbre jutottak volna a fejlődésben.

Látják az Eszékhez tartozó falvak fejlődését, ennek alapján mondogatják ezt. Vinkovcira se panaszkodnak. A félreértés elkerülése végett el kell mondani, hogy büszkéek a két évvel ezelőtt elkészült korszerűen felszerelt új iskolára, melyet saját erejükből, községi segítség nélkül nem tudtak volna felépíteni.

A község hány nagyobb településén sincs ilyen új iskola, noha szükség lenne rá! – mondják többen. Régebben a kórógyi diákok közül többen folytatták tanulmányaikat, több volt a középiskolai és egyetemi végzettségű fiatal. Nagy részük azonban nem jött vissza falujába sem dolgozni, sem lakni. Ebben is különböznek a lászlóiaktól.

Igaz, bizonyos változás itt is észlelhető. A változás ígérete legalábbis. Mondják, hogy egy gépészmérnök, aki Eszéken dolgozik, most költözött haza. Szép háza van, gépkocsija, s alighanem ő is azt vallja, hogy itt kényelmesebb az élet.

A falvakban általában alig van kisiparos, ezzel ellentétben most nyitott itt műhelyt egy lakatos, s van egy kis fűrésztelep is.

A polgári jólét kellékei itt is mind több háztartásba bekerülnek. Csak egy házban nincs villany, s aki csak teheti, bevezetetti lakásába a vizet, szerelik a hidrofort, a fürdőszobát.

Az iskolában hallom, hogy a takarítónő is most rendezte be a fürdőszobát. A lánya, veje Svédországban dolgozik, de itthon építenek háromszobás házat, természetesen fürdőszobával. S az is érthető már, hogy a szülők sem akarnak lemaradni. Érthető. Nem kevésbé az is, hogy a gyámoltalanul maradt öregeket hiába kérдем: – Azért csak jobban élnek ma, nem? – ők egyre csak azt ismétlik: – Régen tizenöten is laktak egy házban, volt, aki dolgozott, most meg senki sem akar az öregekkel maradni.

Vajon hová lesznek a fiatalok: mit mondanak erről az iskolában?

A JÓLÉT VARÁZSA

Hová lesznek a fiatalok? Miért panaszkodnak az öregek, hogy egyedül maradnak, nem bírják már a munkát, s nincs, aki művelje a földet, segítse őket?

Részben feleletet adhat a kérdésre az előbbi írásban közölt adat is: 220–230 háztartás van a faluban, s mindössze tíz gyermek születik évente. Egyik ok tehát, hogy kevés az utánpótlás.

S e kevésnek mi a sorsa? Befejezik-e tanulmányaikat, s ha igen, merre veszik az irányt az általános iskola után?

Erről Surján Imre igazgatóval beszélgettem. Ő bácskai ugyan, de már sokfelé megfordult, négy éve került a kórógyi iskolába, megismerte a diákokat, az embereket.

A nyolcszázötvenes lélekszámú falu büszke lehet általános iskolájára. A gyerekek kedvező feltételekkel, anyanyelvükön szerezhetik meg az általános műveltség alapismereteit, s nyilván ez is hozzá-

járul ahhoz, hogy – mint utaltunk rá – a kórógyi fiatalok viszonylag nagy számban fejezték be a középiskolát és az egyetemet.

Hagyománya is van itt az iskolakultusznak – mondja Surján iskolaigazgató. S elmondja, hogy a régi Jugoszláviában nem ismerték el a magyaroknak az anyanyelvű oktatásra való jogát, az állam nem volt hajlandó magyar tanítót fizetni, a kórógyiak azonban nem hagyták magukat, saját erejükből tartották el, fizették a tanítót.

Magától adódik a kérdés: ha magyar nyelven fejezik be az általános iskolát, hogyan boldogulnak utána a horvátszerb nyelvű középiskolában? Állítják, hogy ebben a magyar lakosú faluban is megtanulnak horvátszerb nyelven beszélni a tanulók. A tanáruknak köszönhetik ezt, aki csak szerbhorvátul beszél velük, s megszervezte, hogy a felső tagozatosok valamennyien tagjai az eszéki könyvtárnak, idejekorán kezdenek ismerkedni Jugoszlávia népeinek irodalmával, hogy ne legyenek hátrányban a többi diákkal szemben.

Ez tehát nem okoz nehézséget a továbbtanulásban. Aggasztóbb talán, hogy az osztályokban sok az üres szék. A hatodik osztályban hatan vannak, tavaly kettővel több tanuló volt, de ezek szüleikkel külföldre mentek.

Az alsóban a kis létszám miatt összevont tagozatokat létesítettek, a tanító így külön pótlékot kap, s a köztársaság is segíti a községet az iskola fenntartásában.

A lehetőségekhez mérten igen sokat tesznek azért, hogy tanulhassanak a kórógyi fiatalok. Az illetékes fórumok és a tantestület is. Nemcsak oktatják a gyerekeket, nemcsak a tananyagot tanítják meg velük, hanem rendszeresen viszik őket kirándulni, hogy megismerjék hazánk különböző részeit, történelmi nevezetességeit, nagyobb ipari létesítményeit.

Felesleges hangsúlyozni, hogy nemcsak tudásukat bővítik ezzel. Felszabadulnak, látóköriük tágul, korszerű világszemléletet nyernek. Igaz, a tévé már a szobába is bevarázsolja a nagyvilágot, az utazás nyújtotta élményt azonban ez nem helyettesítheti.

Ha a vasút és az aszfaltút hiánya sokáig el is zárta hát Kórógyot a világtól, a gyorsabb fejlődés áramlataitól, ma már – ha talán lassabban is, mint máshol – mégiscsak változik a helyzet.

Lehet, hogy nem a legjobb példa, de az igazgató szavai nyomán idézzük: egy nemrég végzett diáklányuk mostanában itthon járt. Svájcban dolgozik, persze máris többet keres, mint a volt tanárai. Tudjuk, hogy mért van ez így. Most nem is ez a lényeg. Arra akartunk rámutatni, hogy a falu, amelynek a zártságáról még nem is olyan sok évtizeddel ezelőtt annyit hallhattunk, megnyílt a világ felé.

A jobb élet varázsa vonzza a fiatalokat, nem ijednek meg a távolságtól, bátran nekivágnak az ismeretlennek.

A tanítói fizetést említettem az előbb. A tanítói, tanári lakást, illetve a hiányát se hallgassuk el. Hogy juthat itt a tanító korszerű lakáshoz?

A jobb élet varázsa vonzza a fiatalokat, ez természetes, s egyszer talán az is természetes lesz, hogy a jobb élet ide, visszavonzza őket. S akkor talán az öregek sem fognak panaszkodni, hogy magukra maradnak.

Amit az elődök régen elrontottak, aminek a káros következményét a későbbi nemzedékek igyekeztek kiküszöbölni, azt a falu polgárainak okos politikája előbb-utóbb teljesen helyrehozhatja.

Az elmúlt években is több olyan dolog történt, aminek az indokoltságát nehezen lehet megmagyarázni. Ne soroljuk fel őket, a helybeliek többet tudnak róluk. Emlékeztessünk csak az iskolára. Lászlón és Kórógyon is felépült az új iskola. Egyikben sincs elegendő tanuló. Utaltunk az ebből eredő problémákra. Ők maguk is látják, hogy lehetett volna ésszerűbben . . .

Csak megemlítettük ezt, anélkül, hogy beavatkoznánk abba, ami semmiképpen sem miránk tartozik.

1974

BUDISZAVAI MAGYAROK MŰVELŐDÉSE

Budiszava mintegy húsz kilométerre fekszik Újvidéktől, a várostól, amelyhez közigazgatásilag tartozik. A keleti irányba vezető országút mentén létesítették a múlt század végén. Tisza Kálmán állítólag azért telepített ide kétszáz magyar családot, hogy „javítson” a vidék nemzetiségi összetételén. Az utolsó népszámlálás adatai szerint a falunak 2799 lakosa van, ebből 1403 magyar, 1169 szerb, 94 ukrán, 37 horvát. Az újvidéki falvak közül itt élnek legnagyobb számban a magyarok.

. . . Később a helyi irodán megtudtuk még, hogy a faluban 822 család él, az utóbbi években rendkívül nagy változások mentek végbe itt is a lakosság szociális összetételében: a munkaképes

lakosság túlnyomó többsége munkaviszonyban van. Négyszáz-öttszázan utaznak naponta a városba, munkahelyükre, itt, helyben is van mintegy 200 munkahely. Hozzávetőleges számítások szerint a háztartások 60 százaléka munkás, 20 százaléka nyugdíjas és ugyanennyi a földműves. A háború után a német lakosság helyére települt boszniaiak között talán tíz földműves család sincs már.

Érdekes az is, hogy noha itt vannak a város közelében, a budiszavaiak nem foglalkoznak konyhakertészettel, mint például a futakiak vagy a begecsiek. A földművelés gépesítése folyamatban van, mintegy ötven traktort tartanak nyilván. A földműves lakosság itt is kiöregszik, a nyolcosztályos után alig marad itthon valaki, túlnyomó többségük megy iparra vagy középiskolába. Sokan dolgoznak külföldön is. Mutatják az épülő házakat – mindet azok építik, akik külföldről visszajöttek. Szaporodnak az autók, a tévékészülékek. Egyszóval: iparosodik a falu, urbanizálódik.

Vizsgálódásunk tárgya szempontjából ez azért érdekes, mert ezzel javulnak a kulturális tevékenység lehetőségei, megteremtődnek a feltételek ahhoz, hogy a budiszavai polgárok is nagyobb arányban (többen) és nagyobb mértékben (többet) részesüljenek abból a mérhetetlen kultúrkincsből, amely az évszázadok folyamán felhalmozódott, s amelynek az élvezéséhez előbb szükség van bizonyos jólétre, technikai eszközökre, tanulással megszerzhető előismeretekre stb.

Milánovics Tibor, az iskola igazgatója az ötvenes évek elején mint fiatal tanító került Budiszavára. Akkor közös, szerb–magyar művelődési egyesület működött a faluban, ő vezette a magyar drámai csoportot, talán 60-ig, 60-ig évente előadtak egy-két színdarabot. Persze, idényjellegű volt a munka, főleg ősszel és tavasszal készültek az előadások, akkor még jobban a szülők hatása alatt voltak a fiatalok, s a böjtök idején igencsak kihalt vagy szünetelt a művelődési tevékenység is. A szereplők főleg a fiatalok közül kerültek ki, nem voltak állandóak, a fiúk-lányok nemegyszer a színpadon jöttek, ismerkedtek össze, s aztán össze is házasodtak, utána rendszerint fel is hagytak a műkedveléssel.

A népszínmű ment legjobban, a könnyebb, vidám darabokat játszották leginkább. A Kidőlt a májusfa – ez volt az első rendezése. Nem tanulta ezt a szakmát, a szereplők sem rendelkeztek nagy tapasztalatokkal, a kellékeket is maguknak kellett csinálni. Aztán Újvidéken részt vett egy rendezőtanfolyamon, még az ötvenes évek elején volt ez is. Emlékezetből idézi fel a játszott darabok címeit: Vereshajú, Botcsinálta doktor, Apuci, mamuci, babuci,

Közös lakás (ezt egy másik tanító rendezte), Tévedések napja, Medve, aztán Zilahy-egyfelvonásosok, vidámostek keretében Gál- és Bogdánfi-tréfák stb. Garai Béla sokat segített nekik. Ha szükség volt darabra, akkor neki írt, őt kérte meg, hogy küldjön, ő már tudta, hogy milyen színművek kellenek a falusi színjátszóknak, mindig választott is megfelelőt, s küldte utánvétellel a szöveget.

Az előadások mellett voltak vendégszereplések is. Már a háború utáni években sokszor jött ide a szabadkai Népszínház együttese is. Nagyon hálás volt a közönség, és mindig szívesen jöttek. Néhány éve már a községi művelődési közösség pénzeli a szabadkai Népszínház és a gyermekszínház vendégszerepléseit. Évente három előadást tartanak, s minden alkalommal zsúfolt terem előtt. Hogy ez hogy sikerül? Mindent meg kell szervezni. Mindenkinek azt mondja: Jön a szabadkai színház, gyertek el, nézzétek meg az előadást, nem bánjátok meg, hiszen itt nincs jobb magyar színház náluk. Megküldik a rölapokat, és ő minden gyereknek a kezébe ad egyet. El is kelnek gyorsan a jegyek, az állóhely is megtelik, vannak, akik otthonról hozzák a széket. Csak az a nagy baj, hogy a színészek számára itt egy-egy vendégszereplés nem a legkellēmesebb körülmények között történik, ugyanis nincs öltöző. Még a hatvanas évek elején összedőlt, a helyi közösségnek akkor nem volt pénze, hogy újra felépítse. Most talán sikerül a helyi közösségtől és a művelődési közösségtől annyi pénzt összehozni, hogy felépítsék az öltözőt, korszerűsítsék a színpadot, a világítást. Az idén talán sikerül ezt nyélbe ütni, s aztán nem kell majd a színészeknek a színpad mögött végigácsorogni az előadást, most ugyanis sokszor szék sem jut nekik.

. . . Moldvai Károly tevékeny tagja volt az egyesületnek. Ő úgy emlékszik rá, azért szűnt meg az egyesület, mert a tagság utóbb már nem fejtett ki semmilyen tevékenységet, csak a vezetőség maradt már, azért adták át az otthont az ifjúságnak . . .

– Hogy mégis csak úgy egyszerűen abba lehetett hagyni? Nem ment egyszerre. Évekig tevékenykedtünk mi, aztán hiába, csak öregszik az ember, elkényelmesedik, egyszer az egyik nem akar, máskor a másik nem ér rá, vagy a feleségének van valami kifogása, meg a tanító bácsi is, mióta igazgató lett, több a dolga, erre nem jut ideje. Ezt meg nem tudja csinálni mindenki. Jó ember kell, mert ha egy rossz szót szól a műkedvelőknek, azok nem jönnek többet. Ismernie kell mindenkit, hogy tudja, kivel hogyan kell beszélni . . . Mi azért néhányan még muzsikáltunk az otthonban, vasárnap este a tánccon, tavaly decemberben hagytuk abba. Hogy

kezdődött ez a tánc is régen? Előbb a tanítók álltak össze, ők muzsikáltak, aztán lassan betanultak a fiatalok, belőlük is kített egy zenekar. Most ezt is abbahagytuk. Pedig jó volt ez, nem is a negyven dinár miatt, amit vasárnap esténként kaptunk.

. . . Galambos László már csak hétvégén jár haza Budiszavára, de szívéen viseli a falu kulturális életének ügyét. Ott volt akkor is, amikor megszűnt a művelődési egyesület, ahogy mondja, neki is benne volt a keze abban, hogy az ifjúság vette át az otthont, de az egy természetes, szükségszerű lépés volt – magyarázza –, hiszen akkor már nem volt ott semmiféle kulturális tevékenység, éppen csak a tánc az ifjúságnak.

– Talán nem is az egyesület megszűntetésével kell magyaráznunk a tevékenység leállítását – mondja –, talán inkább az ötvenes években kell a bajokat keresnünk, amikor az akkori politikának megfelelően egyesítették a szerb és a magyar egyesületet, ezután következett be fokozatosan az elhalás, noha egy ideig a magyar drámai csoport még igen aktív volt. De aztán ők is abbahagyták a munkát. Azt hiszem, most megváltozott a helyzet, a hangulat, és létesíteni kellene újra egy kulturális egyesületet. Megvan az anyagi lehetőség és a helyiség is. Az ifjúsági otthon mellett ugyanis ott van a *Kör*, amely ugyan a templom tulajdona, de eredetileg azért épült, hogy a falu magyarjainak anyanyelvű kulturális tevékenységét ápolja. Gazdag kulturális élet folyt itt a háború előtt: dalárda, könyvtár, olvasóterem, színjátszás. A pap most is fejt itt ki bizonyos kulturális tevékenységet, színjátszó csoport is van, vendégszerepelni is járnak. Politikai körökben egyesek felfigyeltek erre. Ide ugyanis csak magyarok járnak, s most felvetették a kérdést: nem akarja-e ezzel szétválasztani a szerb és magyar ifjúságot. Szerintem egy ilyen feltevésnek nincs alapja. És másrészt vannak még olyanok, akik szerint az anyanyelv és az anyanyelvű kultúra ápolása ellenkezik az elveinkkel.

– Tény, hogy a szabadkaiak hat előadása még nem sok, de igaz is, hogy a budiszavai értelmiség, a tanügyi munkások nagy része szinte semmilyen érdeklődést nem mutat a művelődési élet, a rendezvények iránt. A szabadkaiak előadásaira se mennek el. Milánovicsékon kívül. Egy részük nem is lakik ott, hanem napon-ta utazik Újvidékről. Más részük vidékről jött, s talán még nem érzi teljesen magáénak a falut. Érdekes viszont, hogy több budiszavai származású egyetemest végzett ember más községben dolgozik, és élénk kulturális vagy társadalmi tevékenységet fejt ki. Budiszaván tehát elsősorban az ipari munkásság és a földművesek

azok, akik most igénylik a gazdagabb kulturális életet, az ő szükségleteik figyelembevételével kellene intézkedni. Az utóbbi években meggyorsult az iparosítás, illetve a fiatalok mind nagyobb százaléka tanul vagy választ szakmát az általános iskola után. Az én nemzedékemből például senki se maradt otthon földművesnek azok közül, akik befejezték az iskolát. Az anyagi jólét is elért egy olyan szintet, amikor az emberek képesek és hajlandók is több pénzt és időt áldozni kulturális tevékenységre, azaz szükségét érzik annak, hogy az eddiginél nagyobb mértékben részesüljenek a kulturális javakból.

Novák Imre ipari munkás, a városban dolgozik, naponta utazik, saját gépkocsija van, szép háza, az idén beszerelte a fürdőszobát is. Nagyjából, azt hiszem, elérte azt, ami egy tisztességes életszínvonalhoz kell, amiért az ember gürcöl, törekszik, áldoz is, ha kell. Persze, nemcsak az üzemből kapott pénzen jött ez össze, engedélye van rá, hogy itthon, munka után is dolgozzon, s az idényben bizony dolgozott. Bádogos, s az emberek most már, hacsak tehetik, megcsináltatják az ereszcsonát. Ez is egy szintet jelent: erre is jut pénz. Pedig az anyag bizony drága. De az életszint itt van, ez igényt is jelent, meglátszik a csinosodó házakon, s kifejezésre kellene hogy jusson az emberek művelődési életén is.

Azt mondja:

– Itt moziba? Egyszer voltam és soha többet. Nemcsak a füst, de tudja, lógnak a kábelek összevissza, akkor mászkálnak, beleakad a lábuk, kirántják, megszakad a vetítés, akkor mennek, keresik, ah . . . Nincs itt hova menni. Szeretnék én is néha itt esténként, de hova, az ifjúsági otthon terme nem megfelelő, tizenhétmilliót költöttek itt a hangszórókra, pedig mondtuk, csinálnák inkább ahelyett az utat, azt válaszolták, ezt csak kultúrára lehet költeni, akkor meg mért nem néztek egy mozigépet, vagy a termet rendezték volna. Így most ül otthon az ember, és nézi a tévét, a filmeket, a Peytont, ez a szórakozás. Be a városba nemigen járunk szórakozni, kettőig dolgozok, hazajövök, megebédelek, akkor még ha dolgozok egy kicsit, este bizony már nehéz lenne visszamenni a városba, hogy aztán éjjel megint vezetni . . .

Mókus Károly tanító hét éve jött Budiszavára, azelőtt Szerémségben is tanítóskodott, ott is benne volt a kulturális tevékenységben, sőt már előbb, amikor a péterrévei szállásokon volt tanító.

– Már Szerémségben összegyűjtöttem a fiatalokat, vittem őket, jól szórakoztunk, én magam is. Mikor idejöttem, folytatni akartam ezt a tevékenységet. Választottam egy darabot, a Bokros uramat

akartam betaníttatni, gondoltam, ez jó lesz a megismerkedésre. De rendkívül rossz körülmények között kellett a próbákat tartani, az ifjúsági otthonban, egy kis helyiségben, fűtetlen, hideg szoba, állandóan zavartak bennünket a szomszéd teremből, de azért csak dolgoztunk tovább. Egyszer akkor jött a Galambos, hogy azt mondja, nem aktuális ma már a népszínmű, találjunk valami korszerűbbet. Akkor jött az Apuci, mamuci . . ., én ezen változtattam is valamit, az itteni érdeklődésnek megfelelően, és elkezdtük ezt betanulni. Haladtunk is vele, de a főszereplővel valami baj történt, le kellett állni, s aztán már nem volt kedvem tovább próbálkozni. Gondoltam, minek fagyoskodjak én ott esténként, amikor nem áll mögöttem senki. Érdemes akkor? Öt éve vezetem már itt a népi táncsoportot. Most itt is jelentkeznek a nehézségek, nincs anyag, itt nincs hagyomány . . . Mindig megnézem a szabadkaiak előadásait, valóban mindig telt ház van, de amikor a maradékiak jöttek vendégszerepelni, talán 50–60 jegy kelt el. Igaz, a *Körben*, az egyházi előadáson talán ötszázan is voltak, de hát tudjuk, hogy van, ha szerepel a gyerek, akkor elmegy az egész rokonság, hogy lássák. Meg az is igaz, hogy az emberek odaszoktak, a *Körbe* szívesen mennek, azelőtt is az volt a művelődési élet központja, megszokták . . . Mikor a tűzoltókkal is szerveztük az újévvárást – én a titkáruk voltam –, úgy volt, hogy ha a *Körben* tartjuk, sokan lesznek, ha az ifjúsági otthonban, akkor nem . . .

SZAJÁNI SZORÍTÓ

Fiatal földműves. Huszonhét-huszonnyolc éves lehet. Ereje teljében. Mit kezdhet ma Szajánban? Szüleivel él, két gyermeke van. Hat ember számára mit nyújthat hét hold föld? Hét hold szajáni föld.

Erről beszélgetek vele. Közben eszembe jutnak azok a szavak is, amelyeket a helyi közösségben hallottam. A faluban kevés a munkahely, sok a munkaerő, nem is régen a gyerekek nagy része nem tanult szakmát, a nyolcosztályost sem fejezte be, megmaradt földművesnek. A föld pedig – legnagyobb része – terméketlen, szikes talaj.

Érthetetlen. Miért nem tanultak a szajáni gyerekek? Megmaradtak a föld mellett, ami pedig eleve a szegénységet jelentette. Tudatosan mondtak le a fejlődés lehetőségéről? A falu Kikindá-

hoz tartozik, közel a város nagy ipari létesítményei is. Mégis: az öntödében csak három szajáni dolgozik. Megdöbbentő adat. Még inkább: azok is alighanem szakképzetlenek.

A fiatalember, akivel napfényes délelőttön beszélgetek, mondhatnám, tipikus szajáni eset: ő sem fejezte be idejében a nyolcosztályost. Miért?

– Az apám megbetegedett, dolgoznom kellett. Kimaradtam az iskolából. Később már felnőtt fejjel jártam az esti tanfolyamra.

Nem egy ilyen esti tanfolyamot szervezett az iskola. A helyi közösségben hallom, hogy a katonaságnál sok fiatalembernek kinyílik a szeme, rájönnek, hogy tanulás nélkül nehezen boldogulhatnak, ezután fejezik be az általános iskolát, s megpróbálnak munkába állni valamelyik kikindai, csókai vagy más vállalatnál. De szakma nélkül nem könnyű.

Sokan járnak idénymunkára, az asszonyok például most Horgosra, almát szedni.

– De ez más mint a rendes munkaviszony. Itt ez a dohány is. Majdnem minden háznál termelik, mért kell máshova szállítani, mért nem lehetett itt egy feldolgozót létesíteni, ott is dolgozhatnának néhányan.

Egy idősebb ember, szomszéd, rokon a jószágértékesítés nehézségeire panaszskodik.

– Pár évvel ezelőtt rengeteg volt itt a hízott sertés, a hízott marha. Az lendített valamit rajtunk, de mióta leálltak az átvétellel . . .

Ismerjük a helyzetet: ha van is átvétel, berendelnek harmincat, válogatnak köztük, s végül átvesznek hatot. Annak az árára is hónapokig kell várni.

– Az állatok, az állatok. Ha az menne, nem lenne itt semmi baj – mondja a fiatalember. – Ha az ember megtalálná a számítását, nem kíváncozna innen sehova.

Így érthető, hogy elkíváncozik. Mondják, hogy Szabadkára költöznek sokan. Egész „Kis-Szaján” van már ott. Itt nem látnak megélhetési, fejlődési lehetőséget?

– Én most beadtam a kérvényemet ide, a csatornához. Vesznek föl öröket. De annyi bizonylat kell, hogy ha tudtam volna . . . Már is száz dináromba került csak a bélyeg, s még nem tudom, mi lesz. Tudja, hogy van – folytatja kis gondolkodás után –, mindenféle szerbül kell beszélni, szerb nyelvű nyomtatványokat kell kitölteni, nem érti rendesen az ember, s aztán szégyelli kérdezni . . .

(Pedig az illetékeseknek kellene szégyellniük, a kikindai illetékeseknek, hogy nem biztosítják a kétnyelvűséget a hivatalokban, a boltokban!)

Mért nem teszik szóvá ezt is, a többi sérelmüket is? A Szocialista Szövetség, a helyi közösség gyűlésein mondják el a küldötteknek, azok meg aztán harcoljanak az álláspontokért a kikindai képviselő-testületben vagy más illetékes helyen?

– Tudja, hogy van az, ha kijönnek is Kikindáról, legtöbbször szerbül beszélnek, mi meg nem tudjuk jól kifejezni magunkat. Kinevetik az embert, s aztán inkább hallgat.

Itt vannak a helyi küldöttek, velük magyarul beszélhetnek. Megint az előbbi ellentmondás: nincs iskolánk, nem tudjuk úgy elmondani, ahogy kellene, s aztán csak nevetnek rajtunk.

Biztatom, nekem hibátlanul mondott el mindent. Senki azt tőle helyesebben nem tudta volna velem közölni. Nincs mitől tartania. El kell mennie a gyűlésre, neki is, a többieknek is, s mondják el a bajaikat, hallassák hangjukat, harcoljanak . . .

Nem egyszer, nem is kétszer, de ameddig csak kell. Aki hallgat, amikor ki kellene nyitnia a száját, az magára vessen.

Könnyű mondani, könnyű mást biztatni, tudom, de ha én itt élnék, ha nekem kellene most itt azon törnöm a fejemet, hogy mit kezdjek a huszonhat évemmel?

Mit kezdhet ez a fiatalember? Ha fölveszik a csatornához, havonta kaphat mintegy 2000 dináros havi fizetést. Ha nem?

– Én szeretem az állatokat, ha az menne, nem kívánoznék én innen sehova – ismétli. Most kilenc borjút, marhát nevel, az egyiket átadja, a másikat beállítja. Vergődik velük. – Ezt szeretem én, ne parancsolgasson senki, csinálom, ahogy bírom . . .

Amíg ott voltam, néha úgy éreztem, rettenetes ez a szájáni szorító. A gyerekek főleg anyagiak miatt nem tanulhattak, kénytelenek voltak itt maradni, az itteni rossz föld meg milyen fejlődést, jólétet nyújthat? Az idén talán csak egy új ház épült, tavalý talán három.

Ennek ellenére ezt a fiatalembert – s a többiek is hozzá hasonlóak – azt hiszem, nem kell félteni. Megtálálja a szorítóból a kiutat. Ha még (többet) segítenék is neki . . .

1975

TIZENHAT ÓRÁS MUNKANAP

Zag János kapcai földműves. Kapca? Hát ez hol van? – kérdezi, gondolom, a legtöbb vajdasági olvasó. Elég messzire innen. A muravidéki Lendva községhez tartozik. Barbarics, a szomszéd Gyertyános falu nyugdíjas tanítója vezetett el Zag Jánoshoz, amikor elmondtam neki, hogy arról szeretnék írni, miként él itt a parasztember.

Szombat volt, esteledett, a gazda a jószág körül szorgoskodott. Napközben fönt voltak a Lendvahegyen, kapálták a szőlőt, hát gondolom, nem nagyon örültek a vendégnek, de ha már olyan messziről jöttem . . .

A szőlőre terelődik a szó. Mennyi van?

– Mennyi? Hatvan ár. Úgy fél hektárnál több. Rettenetesen sok munka van vele. Mármint kézi munka.

– Traktorral nem lehet?

– Nem. Ez a hiba. Mert olyan partos meg szűkek a sorok, nem menne el bennük a traktor.

– Akkor csak kapálni kell?

– Hát van frézerünk . . . Ahol lehet, ott megjárjuk vele. De mindet nem lehet – mondja a felesége, Zag Ilona is.

– De traktoruk is van?

– A kisebb az már tízéves, a másik meg öt. A nagy.

– Jószágot tartanak-e?

– Bikákkal foglalkozunk.

– Mennyi szokott lenni?

– Negyven darab.

– Mindig ennyi?

– Már három éve.

– Érdemes?

– Hát . . . nem csinálnánk, ha nem volna érdemes, ugye.

– Pár éve, azt mondják, tiszta ráfizetés volt.

– Ráfizetés? De a parasztnak akkor is kell. Most sincs nagy jövedelem, de a parasztgazdaságot jószág nélkül fönntartani nem lehet.

– A disznóhizlalás nem kifizetődőbb?

– Az nem. Van nekünk is eladásra tizenegy darab, de arra jobban ráfizetünk.

– Miért?

– Mert drága a takarmány, a táp, amit úgy keverünk. A marhákkal más a helyzet, ott a széna meg a silótakarmány, amit mások

eldobnak, mi azzal is etetjük a bikákat. A normális gazdaságban ezt felhasználják. Így nem veszteséges a marhatartás.

Körülnézek a konyhában. Mosógép, villanytűzhely, itt a tévékészülék is, persze van már jégszekrény, mélyhűtő, vettek autót, építkeznek, négy szoba, vízvezeték, fürdőszoba, a korszerű istálló, a betonozott silóvermek, a sok gép . . . Hány évesek, mennyi idő alatt tudták a gazdaságot így összeszedni, mennyit kellett ezért dolgozni . . . A gazda mesél, de csak ha kikapcsolom a magnót. Felénk is ilyenek a parasztemberek, nem akarnak dicsekedni azzal, amijük van.

– Hogy össze lehet-e ezt szedni? – ismétli Zag Jánosné. – Hát abból a tizenhat órás munkanapból azért össze. Manapság ennyit kell ledolgozni, ha az ember el akar érni valamit.

– Méghozzá mind a ketten dolgoznak.

– Nem is lehet másként. Itt az asszonynak éppen úgy kell dolgoznia, mint az embernek.

– És kapja a nyugdíjat is?

– Nem. A nőkről még nincs szó. A parasztgazdaságban egy kaphatja. Ha a férj meghal, akkor kapja a nő.

– Hány éves kortól kapják, hetven?

– Nem. Eddig hetven után adták, most a hatvanadik év után, eddig 400 dinár volt, most talán 500 lesz.

Töltenek a borból, meg kell kóstolnom a Lendvahegy borát. Kevés ásványvízzel, itt ez a szokás. A nyugdíjról beszélgetünk, kevés ez, a járulék meg magas: – Nézze, nekem él az édesanyám, Lakoson, 83 éves, ő a földet fölöstotta, de a kataszternél még nincs teljesen rendezve, az adó még az ő nevére megy, a tavalyi és a tavalyelőtti évre az anyám után csak biztosítást fizettem ötezer dinárt, aztán még az adó . . .

– De ő kapja már a nyugdíját?

– Ő kapja. De az anyósom is munkaképtelen már, nem bírja művelni a földjét, őután is nekem kell fizetni az adót, meg aztán magunk után is . . .

– És miből a sok pénz?

– A jószágból, ebből lehet fedezni a költségeket.

– A szövetkezetből hozza a borjakat?

– Egy részüket. A takarmánynak is csak kis részét. Magunk keverjük be.

A gazda ötvenkét éves, a felesége tízzel fiatalabb. Valóban tizenhat órát dolgoznak naponta. Ha nem többet. Pihennek-e néha? Nálunk legtöbbször hiába kérdeztem ezt, de Szlovéniában talán másként él a parasztgazda. Itt talán szakít időt a pihenésre.

- Hát . . . télen, télen.
- Mit csinálnak olyankor, amikor nem kell dolgozni?
- Az nincs.
- Nincs?
- Nincs. Csak ketten vagyunk, két munkaező. Télen tétét nézünk, elmegyünk a hegyre fejteni, meg akkor sokat kell aludni is, tudja, későn kelünk.
- Elutaznak valahova?
- Á, nem lehet az állatoktól. Mindig van belőlük.
- Arra felénk, Bácskában, volt-e már?
- Nem.
- Nem is érdekli?
- Leköt a munka.

A fiuk Mariborban főiskolára jár, agronómiát tanul, pénteken délután hazajön, hétvégén segít a szüleinek. Ő már volt a tengeren, szülei még soha, el sem tudják képzelni, milyen.

– Egy parasztgazdaságban a meleget meg a jó időt ki kell használni, mert ha elmegy a gazda, akkor rettenetes a kár – magyarázza az asszony.

- De akkor télen, fürdőbe?
- Fürdőbe igen, vasárnaponként oda szoktunk menni. Az itt van tíz kilométerre.
- És két hétre nem mehetnének el?
- Az életünkben az még nem fordult elő. Ez a hiba, tudom én azt, de muszáj csinálni, itt nincs megállás. Ha több lenne a családban a munkaező . . . A fiú, a lakás, ruha, könyvek . . ., gondolhatja, mennyibe kerül. Az öregekről is gondoskodni. Ketten keresünk öt személyre. És azt akarjuk, hogy fönntartsuk a gazdaságot, amíg a fiú kiiskolázza magát, hogy megmaradjon neki, nem szeretnénk addig semmit eltékozolni, amíg nem végez.

– Kell ez neki, ez a gazdaság?

– Majd ő határozza meg. Ha itthon marad, akkor kell. Lehet az is. Van neki kedve egy szép gazdaságban megmaradni. De iskola nélkül ma ezt sem lehet.

- Maradnak itthon fiatalok?
- Nagyon kevesen. De mi nagyon szeretnénk, ha a mi fiunk itt maradna. Mégiscsak segítene.

A gyerek. Hogy az majd átveszi a gazdaságot, leveszi a vállukról a terhet. Ezért lemondanak a pihenésről, szórakozásról, ezért vállalják a szakadatlan munkát. Hányszor hallottam ezt a valloást a Tisza mentén is. Tisza-vidéki, muravidéki emberek.

Mégis: ilyen istállót még nemigen láttam, s benne az egyenletesen fejlett, tisztán tartott bikák. És egy mellékesnek tűnő, de mélyen az emlékezetembe vésődött mozzanat: a mennyezetről lógnak sorban a légyirtó lemezek . . .

1977

ITTABÉ

Új utak és munkahelyek

Begaszentgyörgy (Žitište) nem tartozik a fejlett községek közé. Magában a községi központban sincsenek sok munkalehetőséget nyújtó nagy munkaszervezetek, milyen lehet akkor a helyzet a község egyik kisebb falvában, Magyarittabén? Mintegy 1700 lakosa van ennek a bánáti falunak, s hogy megtudjuk, mi most itt a helyzet, hogyan élnek az emberek, Juhász Sándorhoz fordulunk kérdésünkkel, ő az általános iskola igazgatója és a helyi közösség elnöke.

– Rendkívül összetart a falunk – emeli ki mindenekelőtt az elnök –, ha arról van szó, hogy anyagi eszközökkel vagy közmunkákkal hozzá kell járulni a falu fejlesztéséhez, a gazdagabb társadalmi élet lehetőségeinek megteremtéséhez, a polgárok nem sajnálják a fáradságot. Bizonyítéka ennek a művelődési otthon is, 1969-ben készült el, építésében részt vett az egész falu.

– Mi most a legsürgősebb tennivaló? Van-e helyi járulék, s mit építenek belőle?

– A villany- és a törpe vízvezeték-hálózatot megépítettük, a vízlevezető csatornát is kiástuk, most az utak aszfaltozása és az iskola építése van soron. Az új központi iskola építését hamarosan megkezdjük, a két Ittabé között lesz, s úgy tervezzük, hogy az idén egy utat is kiaszfaltozunk.

– Melyik lesz az? Kik lesznek azok a szerencsések, akik jövő ilyenkor már aszfalton hajthatják be az udvarba a traktort vagy a gépkocsit?

– Az ilyen dolgot nem könnyű eldönteni. Mindenki szeretné, hogy az ő utcája kerüljön előbb sorra. Érthető is ez, de nem lehet mindenki kívánságának egyszerre eleget tenni. Nyilván a

legforgalmasabb utcát kell előnyben részesítenünk, s figyelembe vesszük majd azt is, melyiknek a lakói hogyan járulnak hozzá a költségek fedezéséhez.

– Persze, hogy jut-e és mennyi jut a családi költségvetésből a helyi járulékra, az a termelési, a jövedelemszerzési lehetőségektől függ. Milyenek a kilátások? Mit ígérnek az elkövetkező évek? – kérdezzük Patai Sándortól, a községi szakszervezeti tanács elnökétől.

– A falu lakóinak zöme most földművelésből él, csak kevesen vannak itt helyben munkaviszonyban, s nem nagy a másutt dolgozók száma sem, néhányan Begaszentgyörgyön dolgoznak, és Zrenjaninba is jár egy-két ember. A község területén most mintegy 2500 munkahely van, a távlati terv szerint azonban a meglévő üzemek korszerűsítésével és újabbak építésével még mintegy 1100 új munkahelyet nyitunk.

– Milyen beruházásokról van szó?

– Itt a falu határában egy nagy halastót létesítünk, nemrég készült el egy nagy siló, s több dolgozót foglalkoztat az öntözőrendszer is. A község más településein is folyik az építkezés, így Csösztelenen nemrég készült el a korszerű kötözőüzem, Begaszentgyörgyön épül a szerves savak gyára, amely a melaszt, a cukorgyártás melléktermékét használja fel nyersanyagként (közel a zrenjanini és az épülő csernyei cukorgyár is), ugyancsak a községi székhelyen tervezzük a baromfivágóhid építését, ez baromfikonzerveket is előállít majd. A község fejlesztési tervében szerepel még a műanyaggyár és a téglagyár korszerűsítése is. Várható, hogy ebben a tervidőszakban, tehát 1980-ig mindez el is készül.

– Ha figyelembe vesszük a jelenlegi helyzetet, valamint a munkahelyek számát, akkor a tervezett növekedés nem kicsi, de éppenséggel jelentős. Nem mellékes kérdés, hogy a most létesülő munkahelyekből mennyi jut majd az ittabéiaknak.

– Az üzemeket közös eszközökből építjük, a települések között olyan arányban oszlanak meg a munkahelyek, amilyen arányban részt vettek megteremtésükben, vagyis a beruházások finanszírozásában. Az ittabéi mezőgazdasági szervezet igen erős, jelentős eszközökkel járul hozzá a község fejlesztési tervének megvalósításához, tehát lesz új munkalehetőség a falubelijeinknek is.

Nem kételkedünk ebben, de ha majd időszerű lesz, visszajövünk, hogy megnézzük, hogyan valósultak meg a tervek, milyen új, a jobb élet lehetőségét ígérő munkahelyekhez jutottak az ittabéiak.

BÓKA NEM HAGY NYUGTON

Elhagyatott porták, takaros házak, betonozott gazdasági udvarok. Ez Bóka. Mint a többi (bánáti) falu. Itt is csökken a lakosság. Ez nem olyan tünet, aminél hosszabban kellene időzni. A fiatalok, a jobb munka- és életlehetőségek után mennek. Helyben kevés a munkahely. A város sokkal vonzóbb. Egyelőre legalábbis.

Mondom, Bóka nem kivétel. Pedig itt van valami, ami úgy másfél évtizeddel ezelőtt szép reményekkel kecsegtetett: az olajmezők ígérete nem volt elég vonzó?

Naftagas. Olajkutak. Munkahelyek, lakások, étterem. S a helyi közösség eszközeinek jelentős része is az olajmezőkön dolgozók járulékából folyik be. A kőolajkitermelés kézzelfogható eredményeit láthatjuk. Most is folyik a munka: kövezik, aszfaltozzák az utcákat . . .

S ennek ellenére is: tavaly 12 gyerek született a faluban (azaz ebből 4 külföldön), tíz évvel ezelőtt 38! A tavalyihoz viszonyítva az idén valamivel jobb a helyzet, már eddig 16 újszülött nevét írták be az anyakönyvbe.

.

Az iskolában ér a legnagyobb meglepetés.

Jó, hogy jöttem, mondja egy (szerb) pedagógus. Éppen az idén szüntették meg itt a magyar tagozatot. Összevonták az iskolákat egy igazgatás alá. Itt kevés volt a gyerek. A magyar tanító már el is ment.

Akkor nincs anyanyelvi pótoktatás se? Nincs. Ezentúl a nevüket se tudják leírni anyanyelvükön a magyar gyerekek? Ha csak a szüleik meg nem tanítják őket.

Nézzük a naplót az iskola vezetőjével (számтан szakos, magyar). Az elsőben 26 tanuló közül 9 magyar, nyolcadikban nyolc, a hetedikben 14 magyar tanuló van.

Tavaly volt anyanyelvi pótoktatás. Az idén semmi. Azt mondják, Konakon sincs. Jaša Tomićon se. Talán még Neuzinán. Ott az utcán is hallani még, hogy magyarul beszélnek. Mert a falu egy részében viszonylag kompakt közösségben élnek.

Szécsány község falvaiban mintegy 3400 magyar él. Legnagyobb számban Bókán, Neuzinán, Konakon és Jaša Tomićon.

De nem akarok a nemzetiségi viszonyokról írni. Még kevésbé azokat bírálni! A szocializmus, az öngazgatás építése érdekel.

.

Hogy miként élnek az emberek, arról sokat mondhatnak a gyerekek. Három nyolcadikkal beszélgetek: Fodor Hajnalka, Kaslik Tibor, Fejes Erzsébet.

Leginkább arra vagyok kíváncsi, milyen pályát választanak, tudják-e már, milyen középiskolába iratkoznak, gátolja-e valami kívánságuk teljesítését (anyagiak, felfogás stb.)?

Mindháromuknak még négy-négy testvére van. Ketten földműves családból származnak, egyik lánynak a Naftagasznál dolgozik az apja, (de nekik is van földjük, s akár a másik kettő, ő is szokott szüleinek a munkában segíteni).

S mit jelent a társadalmi szektorban dolgozni? Nemcsak havi fizetést. Ők már voltak nyaralni a tengeren (a másik lány is tavaly az iskolával), nemrég vették a második tévét, s megvan már a fürdőszoba-berendezés is.

Ezenkívül ő válaszolt leghatározottabban arra a kérdésre is, milyen iskolába szeretne iratkozni. Közgazdaságiba. Vannak már barátnői, akik oda járnak, azoktól hallott az iskoláról, s hogy utána mit dolgozhat.

Ne részletezzem tovább a válaszait. Kiderült szavaiból, hogy a munkahely nemcsak szüleinek jelenti a jobb megélhetést, de sok (könnyen talán ki nem tapintható) tényezőn keresztül számára is megnyitja a távlatot.

S hogy ez milyen sok, azt különösen akkor látjuk, ha összehasonlítjuk a többiekkel.

A fiúnak négy testvére külföldön dolgozik. (Ő még nem tudja, mihez kezd a nyolcosztályos után.) Nem akarnak kinn maradni, de Bókára visszajönni se. Egyikük Zrenjaninban vett házat, a másik Csáktornyán. Onnan nősült.

A tizenöt gyerek közül öt már dolgozik, négy külföldön, egy Szabadkán pék. A középiskolások közül egy szakmunkásképző, egy kereskedelmi, egy pedig katonai középiskolába jár. Próbálok faggatni őket, lenne-e kedvük valamilyen értelmiségi pálya iránt, de csak tagadólag rázzák a fejüket.

Mindhárman magyar nyelven végezték az alsó osztályokat. Ötödikben kicsit nehéz volt, különösen az első félév, aztán már könnyebben ment, mondják. Magyar könyvek, magyar kultúra? Ehhez Szabadkán keresztül vezet az út.

.

Nem akarok nemzetiségi viszonyokról írni, egy összehasonlítást mégis a helybeliek figyelmébe ajánlanék. Talán érdemes elgondolkodni rajta. Egy ilyen apróságon is.

A pravoszláv templom előtt emlékoszlop (tetején kereszt), egyik oldalán szerb, a másikon magyar nyelvű szöveg emlékeztet az 1895. április 5-i árvízre.

A helyi közösség székháza előtt másik emlékmű (a harcosszövetség állította): az 1941–1945-ös időszakban, a fasizmus elleni harcban elesettek névsora. Csak egy nyelven. Pedig ilyen neveket is olvashatunk: Német Lajos, Vastag Pál, Dori Pál.

Az egyik tábla az árvízre emlékeztet. A másik mire?

.....

A temetőben egy idős asszony a férje sírját hozza rendbe. Közéleg a halottak napja. Vele is arról beszélgetünk, hogy a fiatalok sorra elmennek. Az ő gyerekei is Versecen élnek, a szomszédjái is messze elhagyták a bókai földet. Pedig . . .

Meséli, hogy neki is jobb lenne Versecen, többször láthatná a gyerekeket. Mondta is sokszor a férjének, de ez csak haza akart jönni, hogy itt haljon meg.

Itt, Bókán?

Itt. Pedig amikor elmentünk, annyira elege volt, hogy azt mondta, még a varjú se hozza vissza a csontjait ide. – Aztán meg elfogta a honvágy, hogy őt ide temessék, a bókai temetőbe, a szülei mellé

...

Bóka mégis kivétel? . . . Vagy csak ez az egy bókai volt az?

.....

Három évvel ezelőtt jártam ebben a bánáti faluban, akkor készült ez az írás. Nem jelent meg. Most újra kiutaztam, kora reggel falusi asszonyokat szólítottam meg az utcán, találomra, amit mondtak, azt hiszem, így is tipikus, sokatmondó:

– Működött itt magyar tagozat, talán három éve szűnt meg, nem volt gyerek, mert a szülők szerb tagozatba adták őket.

– Úgy jobb?

– Tudja, csak az alsó osztályokban volt magyar tanítás, aztán az ötödikben hirtelen a nagy törés, s úgy gondolták, jobb lesz, ha már az elsőt úgy kezdik.

– A maga gyerekei is idejárnak?

– Ide.

– És semmit sem tanulnak magyarul?

– Nem.

– A nevüket sem tudják leírni anyanyelvükön?

– Nem . . . De most már . . . itthon megtanulják . . .

.....

Idős asszony meszeli a nagy sarokházat. Nem az övé, ő szemben lakik, a másik sarkon. Azaz, öt éve már inkább lenn a Crna Gora-i tengerparton a fiánál. Az ott kapott munkát. Most hazajött, kicsit rendbe teszi a házat. A lánya itt lakik, az utca vége felé.

– Milyen itt az élet? – kérdezem.

– Mint máshol, tudja, itt is dolgozni kell. Megvagyunk mi jól. Ez itt a horvát utca volt valamikor, most lakik már itt más is, aztán jön a főutca, utána meg amarra, az volt a magyar utca, most már ott is laknak más népek is, összekeveredtünk, nekem is horvát volt a férjem, a lányom is horváthoz ment, az ő gyerekei meg . . . Így van ez . . . Dolgozni kell. S így is van jól.

.

Kíváncsi voltam, emiatt jöttem leginkább vissza, mi lett azzal a három nyolcadikkal, akikkel három évvel ezelőtt beszélgettem.

Kaslik Tibort otthon találtam. Most sokkal bátrabb, határozottabb a fellépése, mint első találkozásunk alkalmával volt. Befejezte a tizedik osztályt, és beiratkozott az olajfűró szakiskolába. Már a kilencedik és tizedik osztályt is Zrenjaninban végezte.

– Miért? Szécsány közelebb van, hogy nem oda iratkozott?

– A jobb tanulók inkább bejártak Zrenjaninba – mondja az édesanyja is.

Szóba jön az a két lány, akikkel három évvel ezelőtt ugyancsak beszélgettem. Mindkettő beiratkozott a kilencedik osztályba, egyikük be is végezte a tizediket, a másik nem bírta, kimaradt.

A bókai iskola felől érdeklődöm. Ők még magyarul végezték az alsó osztályokat, milyen volt az áttérés, az ötödik osztály, segítettek a tanárok?

– A tanárok nagyon jók voltak, talán az is a baj, hogy némelyik túl sokat megengedett, elnézett, emiatt aztán, aki nem tanult, az később Zrenjaninban sem boldogult.

– Az első évben félévkor neki is volt egy gyöngye osztályzata – mondja az édesanyja –, de tavaly már jól tanult. Csak nem akar olvasni, mindig mondom neki, hogy olvassál . . .

Derék fiú, magabiztos a fellépése, el tudom képzelni mint „naf-tás” mérnököt . . .

.

A helyi hivatal. Előtte megnézem újra az emlékoszlopot. Rajta a felírást. Nem mintha ez lenne a legfontosabb. De mégis, Krsto Kel, a hivatal főnöke fiatal ember, készségesen válaszol kérdéseimre.

– A munkahelyleírás szerint itt egy tisztviselőnek, az adóügyek intézőjének kell beszélnie a magyar nyelvet. A most itt dolgozó tisztviselő (férje magyar) ért, de nem beszél magyarul.

– Ha én elmennék, s kiírnák a pályázatot – mondja Kovács Radojka –, akkor a magyarul tudó jelentkezőt részesítenék előnyben. A postán sem beszélnek magyarul, a boltokban már igen, ott dolgoznak is magyarok, így az iskolában is . . .

Általában választások alkalmával, a helyi közösség tanácsa összetételének megállapításakor, a küldöttek megválasztásakor mindig szem előtt tartják a falu nemzetiségi összetételét.

Az utolsó összeírás alkalmával a falu 2589 lakosa közül 816 volt magyar.

A két emlékművet említem. Nem értem, sértene ez valakit, ha az itt, a helyi hivatal előttire magyarul is felírták volna a szöveget?

– Ezt az ötvenes években állították – mondja a hivatal vezetője –, én nem tudom, akkor hogy történt.

Aztán együtt folytatják:

– Itt senki sem veti fel ezt a kérdést. Teljes egyetértésben él a falu, nincsenek nemzetiségi problémák. Azt sem kifogásolta még senki, hogy itt nem beszélünk magyarul. Mindannyian megértjük egymást . . .

Én ezt nem is vontam kétségbe. De egyre azon gondolkozom (s lehet, hogy az én hibám, amiért nem tudom megérteni): ennyi kegyelettel sem tartozunk a faszizmus elleni háborúban elesettek emlékének, ennyi tanulsággal sem szolgálhatunk az ifjú nemzedéknek, hogy anyanyelvükön írjuk fel a nevét azoknak, akik az életüket áldozták a szocializmusért. S a nemzeti egyenjogúságért is.

Roppant eredményeket értünk el a nemzeti egyenjogúság eszméinek megvalósításában. Egy-egy ilyen példa nem kérdőjelezheti meg sikereinket. Gondolom, ezért is lehet, ezért kell szólni róla.

.

Az oktatásügyi érdekközösségben nem találok az illetékeseket. Az egyik pedagógus mondja, hogy előző napon (kedden) tartottak megbeszélést, megállapodtak a nemzetiségi diákok (románok, magyarok) oktatásában is. Neuzinán van magyar alsó tagozat, Konakon anyanyelvi pótoktatás, s ez lesz Bókán is, ha elegendően jelentkezik, s a szülők aláírják a nyilatkozatot, hogy kérik ezt . . .

– Tudja, hogy van, kevés a . . .

– De mégis, a községben 3400 – emlékeztetném.

– Sok már a vegyes házasság, aztán . . . – legyint. Persze, tanévkezdés előtt vannak ennél sokkal fontosabb kérdések is.

Ha rosszmájú lennék, most azt mondanám, hogy ennyit ér itt, egy kézlegyintést, a nemzetiségi iskolaügy. De tudom, ezzel nem sokra mennék. S ne is legyünk igazságtalanok. Csak állapítsunk meg egy tényállást, egy állapotot. Egy tudatállapotot is.

Különben is: másnap az érdekközösség titkárától a következő adatokat kaptam: a tavalyi tanévben Neuzinán 33 magyar tanuló volt, a négy alsóban anyanyelven folyik a tanítás, körülbelül ennyi a konaki magyar diákok száma is, itt nincs külön tagozat, csak anyanyelvi pótoktatás, Bókán 40–50 diák lehet, számukra az idén akarják bevezetni a pótoktatást, ha a szülők kérik, akkor majd keresnek előadót is, a Jaša Tomičon tanuló mintegy 40 magyar gyerek számára ugyancsak tartanak pótorákat. Sutjeskán 25 román tanuló van, az alsóban anyanyelven folyik az oktatás.

Még egyszer: rosszindulatnak helye nincs. De az állapotok gondolkodásra, nem!, többre, tettere késztetnek.

Hallottuk, hogy nyilatkoztak a szülők, mit mondtak a helyi közösségben. Kialakult egy tudatállapot. Egy életszemlélet.

.

Bóka. Nem hagy nyugton. Amit három évvel ezelőtt írtam, újra kikíváncsozik belőlem. Nem bírálni akarok. Nem szemrehányást tenni. Inkább megfogalmazni a nyugtalanító kérdést, azt is első-sorban önmagamnak:

Ha vallom, hogy szocializmus nélkül nincs nemzeti egyenjogúság, s fordítva, nemzeti egyenjogúság nélkül nincs szocializmus, ha nem hiszem, hogy a vívmányaink közé sorolhatjuk azt, hogy a magyar gyerekek itt-ott elfelejtik az anyanyelvüket, akkor nem marad más, minthogy megkérdem – mondom, első-sorban önmagamtól –, megtettem-e én mindent ennek megakadályozása érdekében. A szocializmus érdekében.

1978

GYÁRI DOLGOZÓK SZÉKELYKEVÉRŐL

Dobó Dezső és felesége, Borbála székelykevei lakosok, mindketten a kovini Mladost inggyár dolgozói, ez az üzem a belgrádi Beko készruhágyár egyik alapszervezete, s hogy a kapcsolatoknak ezt a szövevényét még bonyolítsuk, tegyük hozzá, hogy nemrégén jött létre az együttműködés egy formája a muraszombati Mura készruhágyárral. Tehát a tartomány és a köztársaságok közötti egyre terebélyesedő együttműködés, a mind szorosabbra fűződő együvé tartozás a gazdasági logika, a gazdasági érdek alapján.

Dobó Dezső textilmérnök erről igazán hitelesen szólhat, tíz évvel ezelőtt ott volt azok között, akik kezdeményezték a kovini ingkészítő üzem létrehozását. Ahogy elképzelték, úgy is lett: a helybeli meg a környékbeli falvak lányai, asszonyai dolgoznak a gyárban, Székelykevéről is úgy harmincan utazhatnak naponta.

Jön a nyersanyag, jönnek a modellek, ők szabják, megvarrják az inget s küldik az üzletekbe, a hazai és a külföldi piacra. A társultmunka-alapszervezetek munkájának és eszközeinek a társításával válik lehetővé, hogy a kovini, székelykevei, pločicai betanított varrónők keze nyomán készült ingek ezután majd a világpiaci versengésben is megállják a helyüket.

Dobó Dezső a szabászatot vezeti, 8000–10 000 dinárt keres havonta, felesége főellenőr, tulajdonképpen nem is a kovini, hanem negyedmagával innen a belgrádi Promet társultmunka-alapszervezetethez tartozik. Ő is kezdettől fogva a gyárban dolgozik.

Korábban, máshol hallottam már, hogy a Murával létrejött megegyezés alapján jelentős változások történtek a kovini gyárban. Miről van szó valójában, mit tud erről – nem az igazgató, hanem a gyár két székelykevei dolgozója?

A változás elsősorban a technológiát érinti, de hogy ez valóban eredményes legyen, ahhoz az emberekben, az ő magatartásukban is változásoknak kell végbemenni.

A két dolgozót, a Dobó házaspárt otthonában keresem fel, szombaton is dolgoztak, hétvégi pihenőjüket zavarom meg.

– Tudjuk, hogy a Mura a konfekció és a könnyűkonfekció készítésében is nagyon erős, nos, az ő tapasztalataikat használjuk föl mi is az öngazgatási megegyezés értelmében – mondják Dobóék. Ezután mi is Mura-ingeket varrunk, ez a nyersanyag, a modellek és a munka minőségét jelenti. Mi is jártunk náluk, láttuk, hogy dolgoznak, az ő szakembereik is több hónapja nálunk vannak,

fölmérték a helyzetet, elkészítették az átszervezési javaslatot, kidolgoztuk, beállítottuk az új technológiát, s most figyelemmel kísérik, segítik a bejárodást is.

– Mintegy két hónapja dolgozunk az új elképzelések szerint – mondják – eddig az úgynevezett vonalrendszerben dolgoztunk, most pedig a termelés fázisai szerint csoportosítottuk a gépeket. A cél: a jobb minőség, a nagyobb termelékenység, s hogy naponta minél több munkát, inget befejezzünk.

Úgy érzik, megvan minden feltételük arra, hogy elérjék céljukat.

A termelés zöme most a Murával kötött megegyezésen alapul, a régi termelési programukból csak a Lee Cooper modelleket (ing, blúz) hagyták meg, ezek keresettek a piacon, továbbra is gyártják őket.

– Tíz év után hogy látják a gyárat, hogyan kötődnek hozzá, hogy a faluhoz, mit jelent egy kis faluban ipari munkásnak, gyári dolgozónak lenni?

– Én előbb a pancsovai Trudbenikben dolgoztam, aztán jöttem, de mondom, itt most a szabászatot vezetem. Ez valójában nem az én szakmám – meséli Dobó Dezső. – Technológus vagyok, inkább a műanyag textíliákkal való munka felelne meg nekem, de a közelben nincs olyan üzem.

Ebből megérthettem azt is, hogy szülőfalujától, Székelykevédtől nem akar elszakadni. S nyilván különösebb magyarázat nélkül is megérti az ember, mit jelent egy olyan gyárban dolgozni, amelynek mint kezdeményezőik, ott voltunk a születésénél.

Az ember nemcsak dolgozik a gyárban, nemcsak keresetét kapja onnan, az évek során az érzése is egyre szorosabban idekapcsolódnak. A gyár nem pusztán megélhetési lehetőség. Ahogy a falu sem csak lakóhely.

Utólag gondolkozom ezen, miután újraolvasom székelykevei jegyzeteimet.

Dobó Dezső a Szocialista Szövetség helyi szervezetének az elnöke, már nem egy mandátumban végzi ezt a munkát. Hány éve is? Nem is könnyű összeszámolni, éppen most, 24-én tartják a választási értekezletet. Ekkor új elnököt választanak.

Azt is mondhatjuk, hogy közösségi ember, ez alatt a jó néhány év alatt nem kevés órát töltött el társadalmi munkával. Áldozatvállalás a faluért, a közösségért.

– Megérte? Nem akart innen elmenni?

Röviden válaszol: – Itt fogott a falu.

Székelykeve. Szülőfalu. Elég sokan elmentek innen, ezren vagy többen is dolgoznak külföldön. Nem vagyunk egyformák.

– Tudja, rendezett, szép falu ez a mienk – mondja –, csak elmaradtunk kicsit bizonyos intézkedésekkel, már korábban, s gondoltuk, próbáljunk meg behozni valamit . . .

– Évekkel ezelőtt gondolták így, s most, mikor másnak adja át az elnöki teendők végzését, most hogy látja, sikerültek azok a régi tervek?

– Megépült az új egészségház, épül az új iskola, aztán az utak sóderezása, karbantartása, a sportpálya, lakások . . . Ez mind ebben az időszakban készült el.

– Tehát sikerült, érdemes volt?

– Azért nem minden. Maradt még tennivaló. Nagyon hiányzik a művelődési ház, s ugyancsak nagy szükség lenne a vízvezetékre is. Egyelőre azonban ezekre nem futja a pénzből. Várni kell velük. Az iskola nagyok sok pénzbe kerül.

Az iskola. Két fiuk van, az egyik középiskolás, elektrotechnikára iratkozott, a másik elemista. A jövő nemzedéke, szoktuk mondani. Megteszünk-e értük minden tőlünk telhetőt, mi mindannyian? – kérdezzük, kérdezhetjük talán egy-egy ilyen választási értekezleten is.

Kicsi falu Székelykeve. Nem fekszik autótutak mentén, nincs benne a nagy vérkeringésben, szoktuk mondani. A falu talán nincs. Az emberei igen. Nem hiszem, hogy különbség lenne az itteni vagy a fővárosi gyerekek között. Vagy ha van is, nem az itteniek rovására – tenném hozzá, de hiszen én csak egy napot töltöttem itt. Dobóékkal is először beszélgettem, ne mondjak elharmarkodott véleményt.

1981

MESTERSÉGES TÓ, ÚJ GYÜMÖLCSÖSÖK, VÍZVEZETÉK

Hát Satrincán elmaradt a Szerb SZK Alkotmánymódosítási tervezetéről szervezett vita: nem jöttek össze az emberek, pontosabban: nagyon kevesen voltak. Nem felelt meg az időpont? Hét órakor a földművesek még dolgoznak? A jószág körül ilyenkor még akad tennivaló, s itt még több mint száz tehén jár ki a csordával, vagyis átlag szinte minden házból egy . . .

Lehet, hogy az elfoglaltság volt az elmaradás oka, lehet, hogy más, ültek a bolt előtt, iszogattak jócskán . . .

Türi Antal azt mondta, ha nem jöttek a szerbiai vezetők, ő be se megy a gyűlésre, mert csak azt akarta nekik megmondani, hogy miért akarják elvenni, miért megszüntetni a Vajdaságot, s aztán olyan hozzáértéssel magyarázta a tervezetet, hogy némelyik előadó is tanulhatna tőle ezt-azt . . .

Nem csoda, hogy ért a politikához, az elmúlt évtizedek során sokféle funkciót betöltött már a faluban is, a községben is.

Ürög peremén vettem föl Szabó Ferencet, kiderült, hogy jobb útitársat nem is találhattam volna. Mikor talán tíz évvel ezelőtt Satrincán jártam, akkor beszéltek már nekem az ürögi kombinát távlati terveiről, a gyümölcsfaültetvényekről, mesterséges tóról, ami kiindulópontja lehet a turizmus fejlődésének is.

Szabó Ferenc már abban a gyümölcsösben dolgozik, amit a falu határában telepítettek az elmúlt egy-két évben, s amit idén, jövőre még újabb jelentős területekkel bővítenék majd. A tíz évvel ezelőtt még csak távoli álomnak emlegetett mesterséges tó vizében is fürödtek már a nyáron a falusiak, s nem messze innen kész már a gát, töltődik vízzel a másik tó is.

Változik az élet, javulnak a megélhetési lehetőségek ebben a kicsi szerémségi faluban is.

Borko Vuković, a helyi közösség közgyűlésének és Siter János, a Szocialista Szövetség helyi szervezetének az elnöke elmondja, hogy miután elkészült a villanyhálózat felújítási és a Satrincát Dobrodollal összekötő aszfaltút is, most a vízvezeték-hálózat kiépítése van soron, erre is megvolt már a terv, az egyik falu, Neradin azonban kilépett, s most nem Ürög felől, hanem Radencitől érkezik majd a víz, ennek a tervnek a megvalósításához most folynak az előkészületek.

A helyi közösség pénze, a járulékból befolyt összeg erre persze nem lesz elegendő, a munkaviszonyban lévők négy százalékot fizetnek, a földművesek pedig húsz százalékot a kataszteri jövedelem után, jelentős segítséget kaptak azonban a tartománytól, mintegy 600 000 dinárt.

Nemcsak a megélhetési lehetőségek javulnak hát, hanem az itt-tartózkodás feltételei is. Ezzel magyarázható talán, hogy megállt az elvándorlás, sőt az utóbbi években akadnak olyanok is, akik visszaköltöznek a faluba, itt laknak, innen járnak be a városba dolgozni.

Satrincán évtizedekkel ezelőtt még több mint nyolcszázán éltek, a 130 házban manapság mintegy háromszázötvenen laknak, a helyi közösséghez tartozó Dobrodol 32 házában pedig százötvenen.

Gondozottak, szépen fejlődnek az új telepítésű gyümölcsösök, kapálni, metszeni, permetezni kell őket, jövőre talán már öntözni is lehet, és szüretelni a termést, vagyis újabb és újabb lehetőségek a munkára, a jövedelemszerzésre. S ha a polgároknak több lesz (s talán valóban több lesz), akkor többet, még többet juttathatnak a falusi élet szépítésére szolgáló közös alapokba is.

1988

NEM AKARNAK MAGYARUL TANULNI A GYEREKEK

Telefonon érdeklődöm, ki van még a régiek közül, aki el tudná mondani, hogy volt itt, mikor még szervezett kulturális életet élt a maradéki magyarság. Tudom, évek óta nincs már magyar tagozat, szerbhorvátul tanulnak a maradéki magyarok gyerekei. Így kellett ennek lenni? Jól van ez így? Kellene-e, lehetne-e (még) változtatni a helyzeten? Azt mondták, a Báró Gyuri bácsit keressem, ő volt itt a magyar kulturális élet szervezője sokáig.

Most itt ülök vele a maradéki házban. – 1935-ben alakult itt meg a magyar művelődési egyesület, itt tartottuk a próbákat – mutat a másik szoba felé Gyuri bácsi –, az apám is benne volt ebben, itt tanulták a szerepeket, én még fiatal voltam, melyiket is, nem a Ludas Matyit, a Garas gazdát játszották, én voltam Jan-

csika, becsuktak a ketrecre. A Vranjósovics volt akkor az elnök, aztán ott volt a Berta Pista, ott az apám.

– Ez volt az első színdarab, s ezt többször is előadták?

– Első, persze. Voltunk Nikincán, Satrincán, aztán valamivel mentünk Pirosra is.

– Minden évben bemutattak egy színdarabot?

– Kettőt egy télen. Nyáron mi nem érkeztünk. De télen akkor összejöttünk, fiatalok, voltunk harmincan is.

– Volt otthona az egyesületnek?

– Nem, az iskolában játszottunk, a volt horvát iskolában. Aztán az lett a Dom. Itt a házban tanultunk, s az iskolában játszottuk le. Meg néha a kocsmában is.

– A Molnárnél a kocsmában, mi is ott szerepeltünk – szól közbe a felesége is –, akkor minket a Vince tanított, a Miska bácsi.

– A Vince, az ki volt?

– Bíró is volt ő a községnél, előkelő ember volt, szerette a gyerekeket tanítani – mondják. – Így ment ez 1941-ig. Na, a háború után is megindult, akkor játszottuk a Ludas Matyit, a Berger tanító mikor itt volt, ő sok előadást készített, utána meg a Flóra tanító néni, a lányom is, a fiam is szerepelt, mentek ők is még Satrincára is . . . Az előadás után ugye tánc volt, s utána éjjel két óraker lovas kocsival jöttünk haza. A Flóra sokat tett, de őt úgy üldözték, hogy elment innen . . .

– Miért üldözték?

– Nem hagytak neki békét, akivel lakott is egy házban, meg is verték.

– És hányan voltak akkor egy színházi előadáson?

– Tele volt a terem, alig mozgunk, álltak is. A Juhász legényt talán háromszor is előadtuk.

– S azt mondják, a háború alatt nem volt semmi?

– Nem, az usztasák a táncról is kizártak bennünket, azt mondták, iratkozzunk be az usztasákhoz vagy a Gestapóhoz, akkor mehetünk. Hát nem mentünk. Én negyvennégyben vonultam be, voltam Zágrábban, a tisztiiskolában, jártunk ott is a magyar művelődési egyesületbe, milyen szép táncok voltak ott is akkor!

– A háború után itt hogy éledt újjá a művelődési élet?

– Előbb bálakat rendeztünk, aztán színdarabokat is, játszottam én is mindig. A Raffai tanító rendezte a darabokat. Akkor mint Petőfi Sándor Kultúregyesület működtünk mi, 1950-ben Zágrábban is jártunk, ami pénz az előadásokon bejött, azt el kellett költeni, a fiúk, lányok, a szereplők meg mentek ezen a pénzen a tengerre!

– Aztán szervezték a bálokat, narancsbál meg ilyesmi, majdnem bezárták, elkezdtek truccolni, hogy mit akarunk mi, magyarok.

– Mikor volt ez?

– Van annak már jó néhány éve, én voltam akkor az egyesület elnöke, s jön egy, hogy mit akartok ti itt magyarul, ez nem Magyarország! Meg hogy majd a rendőrség! Nem volt mindegy, bemegek én aztán Indiájára, s mondom, mi van. Azt mondták, semmi baj, csak csináljuk tovább . . .

– Akkor most ilyen szervezett rendezvényük a magyaroknak nincs?

– Nincs. A szerbeknek sincs, csak az iskolában amit rendeznek.

– Ilyen magyar művelődési egyesületre most nincs már szükség?

– Hát nem tudom – gondolkodik a fia, Árpád. – Mikor az iskolában is a gyerek azt mondja, ő nem magyar, nem akar még magyarórákra se járni. Mondják sokan, hogy a tanítók törölték el, nem törölte el senki, a szülők nem adták magyar iskolába a gyereket, mert hogy nehéz, mikor megy át a negyedikből az ötödikbe (a szerb tagozatra), én is mentem négy évig magyarba, s nem volt nehéz aztán a nyolcadikig szerbül. Most vannak magyarórák, de a szülők nem járatják a gyereket.

– S ha eljönne valamelyik magyar színház, összejönne a közönség?

– Össze. Biztosan. Meg kellene próbálni.

Ehhez is rosszak a feltételek, de az egyetértés is hiányzik, hogy közös munkával, akcióval esetleg teremtsenek valamit.

– Tudja, hogy van, mikor már otthon sem beszélnek a gyerekekkel magyarul, hát jól van, mondom, mik vagytok? Vannak most már szerbek is, akik járnak magyarórára, mert talán több esetben is nem vették fel munkára, mert nem tudott magyarul – mondja Bároné.

A fia még hozzáteszi: – Amelyik akar, az itt is megtanul, de némelyik itt van harminc éve, és egy szót se tud.

Az üzletekben most már beszélnek magyarul is, a könyvtárban is. De az összejöveteleken soha, meg így a társaságban mindjárt azt mondják: Pričaj srpski da i ja razumem! Megjön a vejük, ő is azt mondja, a nagyobb gyerekek még beszél magyarul, órákra is jár, de a két kisebb már nem akar . . . Otthon is szerbül beszélnek.

Most Berger Mihály a művelődési egyesület elnöke, három éve választották meg, a báloknak is ő a fő szervezője, telefonálnak neki, eljön, ő tudhatja legjobban, most mi a helyzet, mit lehetne . . .

– Három éve kezdtem én az egyesülettel, gondoltam, valami szín-darabot kellene, de a fiatalságot nem lehet összeszedni, senkit nem

érdekel ez többet. Aki ilyesmit akar vagy próbál, azt kinevetik. Hát inkább bálokat szervezünk, most volt egy, a pirostojásbál. De ezt is a fiataloknak kellene most már folytatni, de ők nem csinálják.

Gyuri bácsi meséli, micsoda kártyapartik voltak a próbák után. Egymás közt mindig magyarul beszéltek. Hogy nevelték akkor a gyerekeket? Mért? – néz rám, azok is magyarul beszélnek, még a fiam, a másik, Németországból ha hazajön, az is ráparancsol a fiára, hogy a dedával magyarul beszélj! Otthon ők magyarul beszélnek. A gyerekek Németországban megtanultak magyarul, németül, szerbül, angolul, franciául. S az idegen nyelvek mellett a mesz-szi távolban is jobban vigyáz az anyanyelvére, mint az itthon mara-dottak a szülőföldjükön.

A gyerekek ezt még nem értik, de a szüleik?

Az idén már a „proslava” is csak szerbül. Az egyik szomszéd, horvát nemzetiségű, azt mondta: Lepo je bilo, ali ni reči na mađarskom.

1990

DÉL-BÁNÁTBAN MIT TEHETNÉNK?

. . . Próbáltuk a dél-bánáti szemlét, aztán Pancsován a magyar gimnáziumot, ma egy kissé más a helyzet, hirtelen jött ez az egész dolog, rá voltunk készülve erre a szétzilálódásra, de azért nem gondoltuk, hogy ilyen meglepő gyorsasággal fog bekövetkezni, szóval, könnyebb volt akkor küzdeni. A dél-bánáti szemle alkalomával tartottunk tanácskozásokat, először az ifjúsággal foglalkoztunk, ezen keresztül jött szóba a gimnázium, aztán tárgyaltunk a hagyományápolásról, ez éppen Kovinban, itt szóltunk a nyelvhasználatról is, a Szabadka Sándor volt itt a tartomány küldötteként, épp akkoriban fedeztük föl, hogy volt itt egy gazdakör, 1896-ban alakult, kezdetben csak ilyen műkedvelő, később meg komoly gazdasági társulás lett, ennek megtaláltuk az archíváját, itt voltak leiratok Újvidékről, úgy a húszas évek közepe táján a bonyhádi fajta tehenet akarták, hogy itt is elterjedjen, ebben az ügyben küldtek Újvidékről egy leiratot, azt mutattam Szabadka Sándornak, hogy nagy fekete betűvel magyar nyelven, alatta kisebb s latin betűvel szerbhorvát nyelven a szöveg . . . Mondom neki, hogy érdekes, akkor nem volt alkotmányilag szavatolva ez a jog, az

életben mégis használták, most meg van adva alkotmányilag, s mégis harcolnunk kell érte . . . – így kezdi válaszát az önszervező-désünkkel kapcsolatos kérdéseimre a székelykevei Barabás Albert állatorvos, aki jelen volt a doroszlói alakuló gyűlésen, s aki mint iménti szavaiból is kiderül, már évtizedek óta foglalkozik a falu közügyeivel és a nemzetiségi lét kérdéseivel.

Hogy a dél-bánáti magyarok ideális körülmények között élnek, azt nem lehet állítani, mindenesetre figyelemre méltó, hogy Székelykeve nemzetiségi összetétele, a magyarság részaránya (kb. 85%) nem változik lényegesen. Eddig legalábbis.

– Most megalakult a VMDK Doroszlón, hát a szele csapkod minket is, heten-nyolcan voltunk Dél-Bánátból (Székelykeve, Debelyacsa, Versec, Pancsova), itt még nem alakult meg a szervezet, van egyfajta vaskalaposág, egy adag félelem, ez az utóbbi különösen az iskoláztatottabbakra érvényes, főleg fiatalok írták alá azt a nyilatkozatot, vannak néhányan az oktatásügyből is . . .

– Valóban félnek az emberek?

– A pedagógusok félnek . . .

– Mitől félnek?

– Mitől? Nehéz ezt megmondani, de attól tartanak, hogy megfúrják majd őket, voltak keserű tapasztalatok. De mikor a pancsovai magyar gimnázium ügyét indítottuk el, sem az osztályfőnök, sem az itteni igazgató nem tartott velünk. Az egyik úgy vélekedett, ő nem teszi zsákba a fejét . . . Úgyhogy mi szülők mentünk, nekem nem lett semmi bajom, ezt állíthatom, hát a pancsovai gimnázium igazgatója, a Nagy Sívó Zoltán, aki nagyon sokat tett, neki az állásába került . . . De itt nekünk nem. Sőt, a koviniak támogattak bennünket. S ha most félnek az emberek, ez sem a kovini politika miatt van. Meg hát úgy gondolják, hogy várjunk még, majd meglátjuk . . . van idő. Mi viszont azt mondjuk, hogy nincs idő, most kell cselekedni, tömegesen . . .

– Kissé fájjaljuk, hogy úgy mondjam, hogy a már megalakult vezetőség, noha ígéretet tett, nem nagyon angazsálta magát, nem érezzük ezt, itt a kovini gimnázium magyar tagozatának megnyitása sok tennivalót ad, beszélgetni kellene a szülőkkel, mert annak idején megmételtyezték őket, telebeszélték a fejüket, hogy a gyerek előrehaladása érdekében szükséges, hogy államnyelven tanuljon, a szülők megijedtek, s már az elemiben sem akarták, hogy magyar nyelven tanuljon a gyerekük. Így lett, hogy noha Kovinban a háború után volt nyolcosztályos magyar iskola, aztán lement négy osztályra, majd egészen eltűnt, így állunk Versecen is, Ürményházán is, onnan busszal viszik Zichyfalvára a diákokat.

– A kovini gyerekek nem tanulnak magyarul, de Székelykevéen nincs ilyen veszély?

– Nem, itt inkább az volt, hogy a kolonista gyerekek előbb megtanultak magyarul, mint szerbül. De most azért már itt is divatos lesz a szerbhórvát, három magyar gyerek áll a sarkon, s azt hallod, hogy szerbül beszélnek, sőt már a menyecskék is, anya, lánya, barátnője szerbül beszélget egymással, no egy másik utcában meg a Crna Gora-i menyecskék, hallom, hogy mondják magyarul . . . Csak más ez, nekünk nemcsak jogunk, de életfeltételünk, hogy megmaradjunk, azt jelenti nekünk a nyelv.

– Itt tehát még kölcsönösen beszélnek egymás nyelvét, törekszenek erre, a egyes házasságból származó gyerekeket sem íratják szabályszerűen szerb tagozatra?

– Eddig így volt. Most van már, hogy nem íratják itt a magyarba, beküldik inkább Kovinba . . . Itt nálunk nincs szerb tagozat.

– S ha megalakulna, mit tehetne itt a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége?

– Így a beszélgetések közben érdeklődnek az emberek, kérdezősködnek, nem nagyon tudják még, hogy mi lesz ez, s érdekes, hogy olyan emberek is érdeklődnek, akik azelőtt ilyen közösségi, nemzetiségi ügyekkel nem foglalkoztak.

– Véleményem szerint a közösség megtehetné azt, hogy a magyarság számára talán nem egészen elveszett koviniakat valahogy megsegítené, ha megnyílna legalább az alsó négy magyar tagozat, ez sokat jelentene – kapcsolódik a beszélgetésbe Barabás felesége, Poros Anna, akit Doroszlón beválasztottak a vezetőségbe.

– Ezt kellene Versecen is – teszi hozzá Barabás Albert.

– Kovinban magyar iskola – mit lehetne tenni ennek érdekében?

– Lehetne sok mindent, például meggyőzni a szülőket, hogy a régi agitáció helytelen volt, példák vannak rá, hogy akik magyarul érettségiztek, befejezték az egyetemet, s utána is boldogultak az életben. Én is magyar gimnáziumot fejeztem be, aztán az egyetemen az első előadás után úgy éreztük, legjobb lesz otthagyni, olyan nehéz, aztán hallottuk, ezt mondják a szerbek is, tehát nem sopánkodni kell, hanem tanulni, dolgozni, és sikerült.

– Ez így van, tudjuk, mégis egyre többen adják államnyelvű tagozatra gyermeküket.

– Mert, mondom, agitáltak, házról házra jártak, hogy a gyerekek érdekében . . . Erre föl követelték a szülők, hogy ne legyen magyar tagozat.

– Vissza lehetne azt állítani?

– Komoly munkával, biztosan, csak menni kellene a szülőkhöz. Itt van most a gimnázium, Kovinban megnyílhatna a magyar tagozat, ha lesz elegendő jelentkező, de ezt nem elég meghirdetni, menni kellene, beszélgetni a szülőkkal, felvilágosítani őket, mit jelent ez, mégsem mennek a tanárok . . .

– Itt, Székelykevéen nyolc-tíz jelentkezőre lehet számítani a harminchét diák közül, legalább tizenötre lenne szükség, Űrményházáról, Versecről, Pancsováról jöhetne-e még valaki . . . Ebben a dologban sokat tehetne a Magyarok Közössége, csak segítségre lenne szükség, meg is ígérték. Itt már elfásultak az emberek . . . A kovini iskolának is magyar, itteni székely az igazgatója, a szálak a kezében vannak. Nagyon jó lenne, ha Újvidékről, a közösségből jönne valaki . . .

– Az iskola nagyon fontos, mik még a tennivalók?

– Foglalkozni kellene a káderpolitikával is – mondják –, meg nem szabadna elhanyagolni a nyelvhasználat kérdését sem. Ha valahol vagyunk tízen magyarok meg egy szerb, akkor már az ő nyelvén beszélünk, nehogy megsértsük, mert esetleg majd visszavághat. Aztán a föliratok, majd nem mind államnyelven van, a közösségben nincs megfelelő fordítószolgálat, s akkor inkább mondja maga mindenki, törli a nyelvet.

– Székelykevéen kívül megszűnnek erre a magyar iskolák, tagozatok, mi marad még ennek a magyarságnak, volt a dél-bánáti szemle, a nemzeti öntudat szempontjából nem jelentene valamit a fölüjítás?

– Mentünk akkor, Vlajkovacon pár magyar van, ott is vendégszerepeltünk, aztán voltunk Šušarán, Šumarakon. Ma ehhez már nincs erőnk. Azelőtt évente négy-öt alkalommal is járt ide a szabadkai színház, ünnep volt az nekünk mindig . . . Működik itt a drámai csoport, az énekkar, a tánccsoport, a citerások . . . Csak kellene a segítség. Így volt akkor is, mikor az a szemle életre kelt.

Dél-bánáti magyarok. Törődik velük valaki? Ki? Nekünk, mindenekelőtt nekünk magunknak kell a megmaradáshoz szükséges önszerveződéssel járó áldozatos munkát vállalni. Mástól ezt nem várhatjuk, más ezt nem teszi meg helyettünk. Hogy lesz-e a kovini gimnázium magyar tagozatára elegendő tanuló (és tanár!), ez elsősorban az érdekelt szülőktől és tanároktól függ. Rajtuk áll vagy bukik az ügy. Ha nem sikerül, az ő lelkükön szárad. Ha meg eredménnyel jár a munkájuk, ők veszik hasznát. Elsősorban ők. De nem mindegy ez nekünk sem. Egyikünknek sem.

A NAGYAPÁM IS MAGYAR VOLT, AZ LEGYEN A GYEREKEM IS

A fölött kérdésről eddig főleg olyan emberekkel beszélgetünk, akikről már nem lehet azt mondani, hogy a fiatal nemzedékhez tartoznak, akivel most beszélgetünk, Dombovits Árpád 1961-ben született Apatinban. Szabadkán a közgazdasági karon fejezte be tanulmányait, mielőtt magánvállalkozó lett volna, a Dinamotransban volt kereskedelmi igazgató. Aztán egy társával közösen megalapította az Agencija 024 közvetítő vállalatot. Alapjában véve elégedett az indulással, a körülményekkel (kivéve a szabadkai adópolitikát). Tulajdonképpen azért költözött ide Apatinból, mert azt akarta, hogy majd a gyerekei is magyar iskolába járjanak. Azt mondja, Kúláról, Titoverbászról s más ilyen helyről is jönnek hasonló megfontolásból magyar értelmiségiek Szabadkára.

– Én nagyon támogatom a vajdasági magyaroknak ezt a nemrég megalakult szervezetét, tagja még nem vagyok, de hamarosan az leszek. Az a helyzet, ugye, hogy mindenki szerveződik, úgy látszik, hogy senki nem törődik mással, csak saját magával, eléggé egoisztikusnak tűnik ez, hogy így van, s ha mi nem törődünk saját magunkkal, akkor más biztosan nem fog törődni velünk.

– Olvastam a közösség programját, teljesen egyetértek vele, baj talán, hogy csak ilyen nemzeti vonatkozású, tehát semmilyen más programot nem nyújt, erre még szükség lenne, kidolgozni a gazdasági vonatkozásokat is, s általában egy pártprogram kellene . . .

– Ők nem akarnak párt lenni.

– Igen, tudom, de én ezt nem tartom helyesnek. Az rendben van, hogy ők a magyar nemzetiség érdekeit nézik, de szerintem prosperálni így nem nagyon lehet. Ha mindenki másnak van egy komoly programja, gazdasági, ökológiai téren például, akkor nem lehet, hogy nekünk ez ne legyen, ki kell dolgoznunk. Ezért is kellene, hogy átalakuljon politikai párttá.

– De azt mondják, így jobb, mert tagja lehet mindenki, az is, aki a Kommunisták Pártjához tartozik, az is, aki a szocialistákhoz, a radikálisokhoz stb. Közösen képviselhetik a magyarság érdekeit.

– Igen, de kérdés, hogy lehet ezt megvalósítani. Mégis egy pártnak van ereje, ezt, amit mi szeretnénk megvalósítani, nem tudom, párton kívül lehet-e. Mert most, hát ne mondjam azt, hogy nehéz magyarnak lenni, de . . .

– Mért nehéz?

– Hát ha körülnézünk, akkor úgy látjuk, mintha a nemzetiségek, nemcsak a magyarok, szóval úgy érzem, mintha egyszerűen kisodrótak volna a társadalomból, mintha minden a szerbek, horvátok, szlovénok, tehát a három-négy nemzet egymás közti viszonyán dőlné el, a nemzetiségek teljesen ki vannak sodródva. Nézzük meg a sajtót! A Magyar Szó még állja a sarat, de olvasom a Politikát, a Novostit, mikor volt abban cikk, amely az itteni magyarság helyzetével foglalkozik? Egyedül a Magyar Szó, mikor még senki nem mert beszélni, akkor is megírta a magyarság ügyeit.

– S mit jelent, mi az oka, hogy mások nem írnak rólunk? Nem számítunk már többé?

– Alighanem így van. Szerintem minden érdekből indul, nemcsak az anyagi érdekre gondolok, s nekik nem érdekük egyáltalán, hogy a magyarságról írjanak. Ha a magyarság itt valami nagyobb súlyt jelentene, valószínűleg írnának róla, de így nem érdekük.

– Mi lehet az oka ennek?

– Azt hiszem, a magyarságnak a hosszú éveken át tartó viselkedése a politikában, gazdasági téren, az a csöndes, megalkuvó, bólogató magatartás. A magyarságban nincs meg az, hogy verekedne a jogaiért.

– Hogy nem harcolunk, ezt úgy érti, hogy van egy nyomás s mi erre beolvadunk, nem tudunk ellenállni?

– Nagyjából úgy van, hogy aki nem ezt az utat követte, annak vagy el kellett hagynia a környezetét, vagy . . . Nézze, én apatini vagyok, öten voltunk egy osztályban, utánam talán egy évig volt még magyar tagozat, így valahogy, azóta évek óta nincs, tehát ha én ott akartam volna maradni (s az öregapám is ott élt), akkor szerb tagozatba kellett volna adni a gyerekem, ez automatikusan azzal jár, hogy szerb társaságba jár, átveszi a gondolkodásmódjukat, szokásaikat, s valószínű, hogy pár éven belül elszerbesedne . . .

– S ez baj?

– Szerintem ez baj. Nekem a nagyapám is magyar volt, azt akarom, hogy a gyerekeim is azok legyenek. Persze, nem egyformák az emberek, itt Szabadkán van magyar iskola, némely magyar szülő mégis a szerb tagozatra íratja gyermekét. Én ezt nem tartom jónak. Persze minden szülőnek megvan a joga . . . Sokan valami érdeket látnak ebben is. Szóval, ez az út az asszimilációhoz. Apa-tinban kevés a magyar, és a vegyes házasságokból származó gyerekek már rendre nem tudnak magyarul.

– Más a helyzet itt, akivel együtt dolgozom, crnagorai nemzeti-ségű, soha semmilyen probléma nincs, vagy a szomszédokkal, ezek

főleg horvátok, hol az ő nyelvükön beszélgetünk, hol a miénken, ez természetes, értjük egymás nyelvét, más lenne, ha mondjuk, a gyerekem nem beszélhetne, nem tanulhatna magyarul . . .

– S a társasága, azok is így gondolkoznak?

– Több olyan barátom van, akik szintén a környékből költöztek ide. Kúla, Verbász, de lassan Zombor is ilyen már, nehéz megmaradni, jönnek az emberek ide, ahol a gyerekeiknek is biztosíthatják a jövőt, anyanyelvű iskoláztatást, középiskolák, színház is volt, s lesz talán újra.

– Valóban sokan költöznek így ide?

– Sokan, akiben van egy kis bátorság az újrakezdéshez, mert ez nem könnyű, de megéri, én nem bántam meg, hogy eljöttem, s azt hiszem, sokan vannak, akik szeretnének, gondolnak is rá, hogy beköltöznek, de nem merik rászánni magukat. Pedig . . . Így van, én már kialakult ember vagyok, nem változnék meg, de ha ott maradtam volna, a gyerekemre nem várt volna más, csak a beolvadás.

– S úgy látja, hogy szükség lesz valamiféle magyar pártra?

– Nem okvetlenül kellene, hogy az magyar párt legyen. Vagyunk itt többen, szlovákok, ruszinok, románok, akiknek az érdekei azonosak, tehát a kisebbségek együtt alakíthatnának egy pártot, amely majd képviselné az érdekeiket, amilyen tekintetben azonosak a céljaink.

– Tehát a szervezetre szükség van, más kérdés, hogy milyen lesz az.

– Mindenképpen szükség van, ez nemcsak az én véleményem, barátaim közül nincs senki, aki azt mondta volna, hogy ez nem kell. Mindenki támogatja. Mindenütt azt látjuk, hogy nemzeti szinten történik az integráció, ez nem jó, nem jó, hogy nemzeti pártok alakulnak, de ha már így van, akkor nekünk is ezt kell tenni. Aztán számba vesszük, az utcában, a környéken a vegyes házasságban született gyermekek zöme már nem beszél magyarul Szabadkán sem! Tennivaló tehát lenne. De ezt más nem csinálja helyettünk, nekünk magunknak kell, emberek kellene hozzá, meg más is, van erre készség, hogy erre a célra vállaljuk az anyagi áldozatot is?

– Sokan vannak, akik támogatják, szükségesnek tartják, nem lehet azt mondani, hogy az mind aktivista is lesz, ehhez felkészültség, tudás kell, s persze szervezet nem működhet anyagi támogatás nélkül, én úgy érzem, hogy az emberek nem tagadnák meg ezt a támogatást, hiszen itt utazni kell, minden kis faluba eljutni, magyarázni az embereknek . . .

1990

ÜRÖGI EMBERÖLTŐK

Mulay Antal szabó, Ürögön a központban a háza, a műhelye (nem messze, tehát ugyancsak a központban a testvére asztalosműhelye, koporsókat készít), a beszélgetést a szőlőskertben kezdjük, itt van, közel Üröghöz, nem egész egy hold, szőlő, gyümölcs, vetemény, minden megterem, meg van itt baromfi s hízónakvaló is az ólban. Kettőig dolgozik a műhelyben, aztán itt töltik az időt a feleségével.

A családról beszélgetünk, az elődökről, hogy maradtak itt, s az utódokkal hogy majd mi lesz. Több magyar család él Ürögön, közülük a Mulay a legnépesebb.

– A Mulayak között vannak férfiak, nem tudom pontosan, de egy húszan biztosan.

– S mindannyian itt élnek?

– Itt. Csak egy származott el, egy Mulay, az édestestvéremnek a fia, ő mérnök Adán. Még egy van, aki befejezte az egyetemet, a bátyámnak a lánya itt bíró. Az apáink valamikor mind szőlősgazdák voltak, most is minden házban megvan a nagy pince . . .

– Ők hol születtek, hogy kerültek Ürögre?

– Ők hárman voltak testvérek, a Tamás bátya, az apánk meg a Gyura bácsi, meghalt már mind, itt születtek, a Tamás bácsi talán, ezt nem tudnám megmondani, a mi öregapánk Putincán született. Puszta volt az, valamelyik grófé, ott dolgoztak, megpróbáltuk mi egyszer felkutatni a származást, hogy honnan jött az öregapánk, de hogy miként kerültek Putincára, nem tudtuk kideríteni.

– Az öreg akkor beköltözött Ürögre, s a leszármazottai ma már vannak húszan vagy többen. Tudnak is még mindannyian magyarul?

– Tudnak mind. Az egyik unokatestvérem unokája tartja itt az iskolában a magyarórákat.

– Azt mondta valaki, férjhez ment a tanítónő, elköltözött, s most nincs magyaróra.

– Van most. Az régebben volt, akkor veszekedtem én is, mert valamikor volt magyar iskola, akkor azt eltörölték, s lettek az órák csak.

– Mikor az öreg Mulay a pusztáról bejött, nem lehetett valami gazdag ember, most mindannyian jól állnak – hogy történt ez?

– Tudja, aki dolgozik, az normálisan keres, és van neki. A Mulay család olyan, hogy tud takarékoskodni. Az öreg, mikor beköltözött, aztán kezdte venni a földeket. Az apámnak is volt

három hold szőleje meg vett még több földet is. Van egy unokatestvérem, ott is tizenhét hold föld, hozzá a gépek, jól állnak, nem lehet panaszkodni. A fiatalabbak már többnyire szakmát választanak, munkába állnak, dolgoznak. De jól megy a parasztnak itt, a Szűcs Antal a legerősebb, két kombájnya van a fiának. Három fia van, ők is akkoriban jöttek ide . . .

– Hány magyar van most itt?

– Éppen a napokban beszélgettünk az anyakönyvvezetővel, ő is magyar, mondta, hogy a nyolcvanegyes összeírásakor sok magyar jugoszlávnak vallotta magát, így a község lakosságának csak tíz százaléka volt már magyar, azelőtt talán 15 százalék. Ha most lesz az összeírás, az a pár százalék megint magyarnak vallja majd magát, úgy lehet.

– Vagy lehet, hogy éppen még többen vallják magukat jugoszlávnak, nem?

– Nem. Nem, mert most egészen más a helyzet.

– Most jobb a helyzet?

– Most jobbra megy, bár én ahogy hallom. Azt mondják, meg lesz engedve, hogy mindenki szabadon . . .

– Meg volt akkor is engedve.

– Nem volt. Mért törölték el az iskolát is?

– Mert nem volt gyerek.

– Áh. Volt gyerek. Most is van az órákon. Csak nem nagyon mennek. A szülők valahogy . . . Van, hogy magyar az anya, az apa, és a gyerek nem tud magyarul.

– Maguk itt élnek évtizedek óta együtt a szerbekkel, és mondja, hogy mindannyian beszélnek magyarul, de a mostani gyerekek már másképp viselkednek. Mi ennek az oka?

– Mi minden unokánkkal magyarul beszélünk, most kezdett iskolába járni, s már nem akar tudni magyarul, no mi azért továbbra is csak az anyanyelvünkön . . .

– A családban van már vegyes házasság?

– Van, de a vejem becsei, ért magyarul, az apja meg tisztábban beszél magyarul, mint én, s a gyerekekkel mi is úgy beszélünk.

– Van itt egy utca, Lenjinova, azelőtt Fehérföld utcának hívták, itt sorakoznak a Mulay család házai, összesen tizenegy, itt a régi oldalház, a pince öregségtől megfeketedett tégláival, vannak újabbak, és épül itt most is nem egy a gyerekeknek. S mindez úgy kezdődött, hogy a nagypapa útra kelt Putinciről.

– Most, túl az ötvenen, szeretnék mindent tudni a régiekről, de amíg gyerek voltam, s az apámtól megtudhattam volna, hát nem

érdekelt, most, amikor összejövünk, mert mi testvérek minden vasárnap összejövünk a pincében, akkor tárgyalunk erről is, de hiába, az öregek meghaltak, nincs, aki megmagyarázza.

– Mért a pincében jönnek össze?

– Azért, mert ott a legjobb. Ott egy kicsit megiszunk . . .

– Az új házakba is építenek pincét?

– Az újba is. Nem lehet a Mulayéknál másként.

– Mindegyikben van bor is?

– Van, hogyne.

– Az asszimilációs évekre gondolok, bácskai, bánáti helységekre, ahol tömegesen olvadnak be a magyarok, hogy tudnak itt megmaradni, ennyi emberöltőn keresztül?

– Tudja, megvan a mi családban az, hogy nem hagyjuk magunkat, hogy meg akarjuk tartani . . .

– A régi ürögi szerbek közül többen tudnak magyarul, az újabban jöttek már nem.

– Volt itt egy Magyar kertész utca, az tiszta magyar volt, most már alig maradt valaki, kis házak voltak, a magyarok jöttek beljebb, azokat meg olcsón megvették a beköltözők. De megvagyunk jól. Ez, hogy veszik a magyarság, ennek nem másban, csak magunkban, a magyarokban kell keresni az okát. Van egy unokatestvérem, annak két fia, mindkettő szerb lányt vett el, az egyiknek nemrég született két fia, ikrek – no, ezek tudnak-e még magyarul?

– Szóval eddig jó volt?

– Eddig jó. Tudja, mi soha nem keveredtünk a politikába, mi dolgoztunk, senkinek nem álltunk az útjába, nekünk se állt senki. No, a testvéremet, az asztalost egypárszor az adóval meg akarták fojtani, de csak kinyitotta újra a műhelyt.

– A háború alatt se volt baj?

– Itt ugye a horvátok voltak, alakult valami magyar szövetség is, hát a háború után, aki tagja volt, azt elvitték, akkor öt Mulay is a lógorba került, de hazaengedték őket, aki így nem keveredett el a horvátokkal, annak nem lett baja.

– Mulay Antal szabó. Ürögön meg lehet ebből élni?

– Hogyne. Újévig van munkám!

– De hogy lett szabó?

– Az apám megbetegedett, két testvérem paraszt volt, most mit csináljon, ossza szét azt a kevés földet? Hát kettőnket mesterségre adott. Véletlenül lettem szabó, de megszerettem. Meg Mulay vagyok. Úgy neveltek, hogy dolgozni kell, akármit. Szeretni kell, becsülni, és akkor van.

- De akkor most mért nem varr? Mért van a kertben?
- Ötvenhat éves vagyok, varrtam eleget. Valamikor éjjel-nappal.
- Annyi szép készruhát lehet látni, ki varrat ma öltönyt egyáltalán?
- Ki? Hozzám Újvidékről meg Belgrádból jönnek legtöbben. Van, aki ad rá, akarja, hogy szép ruhája legyen . . .
- Itt is jól megy, ha még beköltözött volna Újvidékre! Nem vonzotta a nagyobb város?
- Valamikor azt gondoltam, hogy Ürög nélkül nem lehet élni, szerettem Ürögöt. De hát mi maradna itt, ha mindnyájan szétmenénk? Nekem az apám itt született, én is itt akarok élni. S ahogy most látjuk, hát talán jobb lesz majd . . .

1990

DUDÁS KÁROLY

TÁJAIM, AVAGY AZ ÉN ÖTÁGÚ SÍPOM

Álmomban visszajárnak bennem a tájak, akárcsak egyik valóságos novellahősömében, a Temes kanyarulatához sodródott bukovinai székely öregasszonyében a farkasok. Gyermekkorának felágaskodó, teli torokkal üvöltő farkasai.

Csantavér. Csont és vér. Csíkér-part. Semmilyen más tájjal össze nem téveszthető. Távolról is, álmomban is, a hideg éjszakában is melegít az otthon melege. Még látom a gyept egy szállás előtt. Az egyenes derekú akácfákat, a kötőféken körbejártatott habos szügyű lovat. A lécgórét, ahogy rácsos árnyékot vet a tanyaudvar döngölt földjére. A végtelen szántásokat, a tájba belefehérlő-belesárgálló tanyaromokat. *Csantavér.* Ha hangosan kiejtem, valahonnan nagyon messziről, valahonnan nagyon mélyről lódobogást hallok, egymásnak csapódó kardok pengését, dárdák és csontok recsegését, keserves halálhörgést, embert és nemzetet őrző nádasok suhogását. Hiába tudom, hogy a falum határában vívott nagy-nagy csata, a *csont*, a *vér* legenda csupán, s egészen máshogy keletkezett a település neve.

S most, hogy így ízlelgetem: *Csantavér*, s most, hogy egyre közelebből nyerítenek a csatamének, eszembe ötlük: nekem nem adatott meg az a kegy, hogy helységnévjelző tábláról, útjelző tábláról akár csak egyszer is leolvashattam szülőfalum becsületes nevét: *Csantavér*. A számban összetéveszthetetlen ízt keltőt, a lelkemben bizsergetető hullámverést indítót. Csak azt a másikat, csak azt az idegent és közömböset, melynek sem az értelem, sem pedig a lélek számára nincs semmi jelentése: Čantavir. Mint amikor idegen csillagok alatt, idegen háztetők alatt, idegen ágyban ébred fel az ember. Mint amikor idegen kaszárnijában.

Összeszorított foggal túl kell jönni az idegen helységnevtáblán, s íme, már ismét melegít az otthon melege: ez itt a Szőlősor, a Basity szabó köze, ahol a szülőházam, a Gubena sarka, a Texas meg a Nejlon, legénykedésünk színhelye, ez itt a Nagyutca, a Bagi tanító háza, a Délvidéken máshol nem található háromkupolás templom, amelynek márványoltára előtt egykoron átszellemült arccal Matuska Szilveszter térbetyült, s ahol a tiltások ellenére az Öreg Pap aranykeresztes háta mögött évekig ráztam a rézcsöngettyűt, ez itt a Vásártér, a Bikaistálló, a Kréta sziget, ez itt a Piacér, ez itt a Sárutca, a Topolyai út, a Szent János szobra, ez itt a Kangüdrös, a Kopaszor, ez már itt Csingágó, az meg ott távol a Vaskereszt, a Nagyjárás, a Hármás nyárfa, az Egyes nyárfa, a Csík-ér csobogása, a Huszár tanya, a Török temető, ez itt a Kistemető, az ott a Nagytemető. A nagyanyáim, a nagyapám sírja, a hozzátartozóimé. Hogyan nevezik majd mindezt *idegenül*? A Szőlősor harmadik utcájában idős anyám és apám. Hazaértem, itthon vagyok: mit is kerestem én eddig Újvidéken, Szabadkán, mit Belgrádban, Budapesten, Pozsonyban, Ungváron, Csíkszeredán; mit a vakvilágban?! Mit keres ez az idegen név itt a szülőfalum határában? Hol itt a csont, és hol itt a vér? Katonák jönnek szembe velem a Nagyutcán, ismerem valamennyit: ismeretlen irányba ellépdelnek. Vállukon megcsörren a fegyver. Hova, miért, ki ellen mennek? Ki töröli le édesanyjuk, feleségük, kisgyermekük arcáról a könnyet?

Valahonnan nagyon messziről, nagyon mélyről lódobogást hallok, egymásnak csapódó kardok pengését, dárdák és csontok recsegését, mintha most már gépfegyver-kerepelést is.

Hazaértem, itthon vagyok. Odabújok az anyémhez. Csantavér. Csont és vér. Csíkér-part. Rejts el bennünket, embert és nemzetet őrző egykor volt nádas. Nyomd el a csatamének nyerítését, nádsuhogás.

*

Bánát. Bánátiak. Ugratjuk őket, tréfálkozunk a számlájukra. Akár a nagyobb testvér a kisebb testvérral. Gátlástalanul, ám féltő szeretettel. Mert elválaszthatatlanul összetartozunk mi bácskai, bánáti, baranyai, szerémségi, muravidéki magyarok, még ha nem is akarunk mindenáron egy államban élni.

Bánátiak. Ott tesznek-vesznek, mesélnek, élnek, szeretnek, halnak az írásaimban, a könyveimben. S ott vándorolnak. Tóbáról, Tordáról, Csernyéről, Kisoroszról, Debelyacsáról, Székelykeveről, Ittabéről, Tamásfalváról, Ürményházáról, Szentmihályról Zentára,

Csókára, Szabadkára, s bele a vakvilágba. Amerikába, Ausztráliába, Kanadába. Írtam már egyszer róla, a fejemre is koppintottak érte: a bánági magyarok közül többen elvándoroltak a szülőföldjükről, otthagyták a bölcsőhelyet, mint a kosovói szerbek és montenegróiak együttvéve, akik miatt mítinghullám söpört végig az országon. A bánági magyarok kényszerű elköltözése ellen még csak a szavát sem emelte fel senki. Mert hogy kényszerű volt, kényszerű ez az elvándorlás, ma már kétségtelen. Lakat került, lakat kerül a magyar iskolára, megszüntetik az anyanyelven játszó színházat, a művelődési egyesületet, összezsugorodnak a megélhetési lehetőségek: mennek a gyerekeik után, a tartalmasabb, embernek valóbb élet után. A megtartó közösség után. Érdekes, az „államalkotók” soraiban senkinek sem szúr szemet, hogy szaporodnak az etnikailag tiszta területek Bánát térképén.

Bánát-bánat, játszhatnék a szóval, ha költő volnék. De mivel nem vagyok költő, inkább afölött elmélkedem, hogy elítélhető-e azok, akik egyszer csak fölkerekednek, hátat fordítanak a bánági szikesnek, s vadludak módjára húznak a termékenyebb bácskai humusz felé. Elítélhető-e a madár, ha a zord tél elől melegebb égtájra költözik? Elítélhető-e az, aki gyermeke boldogulása, megmaradása érdekében végleg ott ragad?! Olyan kínzó kérdések ezek, amelyek megválaszolása irodalmunkra, szociográfiánkra, publicisztikánkra tartozik. Én most csak a magánvéleményemet mondom: mélyen megemelem a kalapom azok előtt, akik kitéphetetlen gyökereket eresztettek ebbe a szikes bánági talajba, s a legzordabb télben is itthon próbálnak maradni.

Bánátiak. Jó néhány fontosnak mondott nagyriportomat, szociográfiámat róluk írtam: róluk, székelykeveiekről, szentmihályiakról, ittbéiekről, verbicaiakról, szajániakról, s róluk, a Szabadkán megkapaszkodó kistóbaiakról, kiscsernyeiekről, tamásfalviakról; első könyvem címét, a *Szakadót* is Bánátnak köszönhetem. Fiatalon elhunyt újságíró és költő barátom, Podolszki József e végtelen bánati ég alatt érezte meg először a közösség semmivel össze nem téveszthető testmelegét. Ezek után még ha akarnám, se tudnám letagadni: nekem, a bácskai lokálpatriótának Bácskám és Baranyám mellett ott van szívembe zárva Bánátom is. Emberestül, tájastul, mindenestül.

*

Kanizsa – Cnesa – Tisza-part. Gyógyulni jártunk mindig a Csodakúthoz, a csönd szép városába: a lelkünket, magányosságunkat gyógyítani. „A forrásból pedig, amelynek előtörő vize ég, ha meggyújtják, lett a Csodakút . . . Ahol pedig most a délutáni litániákra papucsban csoszogva görnyedt hátú magyarok mennek rózsafüzéért morzsolni, ezer és sokszáz évvel ezelőtt Atilla és hunjai lovainak patkói csattognak.”

A Népkert, aztán a Vigadó, amelynek teraszán hajnalig tartó írói beszélgetésekből egykoron versek és novellák születtek, s amely, akárcsak egyszer volt, hol nem volt világunk, összedől hamarosan, a tündéri Kapitány-rét tenyérnyi nádasai és meg-megcsillanó vízszemei, no és persze a Folyó. „Ki hallja, hogy a Tisza elfut itt alattam, / ki látja, hogy a felhők nyakán is / fényes kis lakat van?” Igen: Fehér Ferenc és Dobó Tihámér Tiszája. Meg mindannyiunké: az én éjszakai, kora hajnali Tiszám ott az írótabori őszelőkön. Cigonya festményein a homoksárgás víz meg a kikötött ladikok, rajzain a szitakötők játéka, a tiszavirágnánsztánc, az ökörnýál a város felett – az én tájaim is. A Koncz István verséből, a Pap Józseféből, a France Filipičéből, a Stevan Raičkovičéből, a Domonkos Pistáéből, a Tolnai Ottóéből elébem lépő Tisza-táj is az enyém. S az egykori öreg kanizsai halász, Bús Gazsi bátyám titkos halászhelyei, lehajló fűzfaágak közt rejtőzködő öblei, varázsos történetei is, gazda híján most már szintén az enyéme.

S a partoldalból kifordult halottak csontja, negyvennégy őszén a martalócok által ártatlanul kivégzett halottainké – ez a szomorú táj is az enyém.

*

Maradék. A legbeszédesebb nevű falunk ott a Szerémségben, a Fruška gora lankái alatt. A nyárban fürdő széles utcák, a hűvös gyomrú, balkáni hangulatot árasztó lármás kocsmák, a templomok, a temetőkert, amelyben majd minden kereszten rossz magyarsággal írják a nevünket, nem egy helyen már cirill betűkkel, még itt vannak előttem, s jól emlékszem a keletkezés legendájára is: amikor a török elpusztította a szomszéd völgyben megbúvó települést, a *maradék* ebbe a vályúba menekült, s megmaradt.

A hetvenes évek vége felé még gyakorta jártam erre, akkor az összevont alsó tagozaton kilenc gyerek tanult magyarul, hét negyedikés és két harmadikos. Elsőbe már akkor nem iratkozott be senki. Kalmár Flóra tanító néni a szó szoros értelmében belerokkant a reménytelen hadakozásba, s a végén feladta ő is. Elvégeztetett . . .

Maradékról mindig a hetvenkettes nagy tűzvész jut eszembe. – Azt hittük akkor, leég az egész falu – hallom Fényszárosi Antal hangját, azét a Fényszárosi Antalét, akinek családját valami jótékony csoda folytán elkerülte a legmohóbb tűzvész: a beolvadás. – A szél éppen errefelé sodorta a lángot, a mi utcánk felé. Körös-körül recsegett-ropogott minden, égtek a házak, a csűrök. Bennünket megkerült valahogyan.

Azóta leégett Maradék. Porig égett anélkül, hogy a legmohóbb tűzvész a nyárban fürdő széles utcákban, a szépen termő almafákban, a hűvös gyomrú balkáni kocsmákban, a templomokban és a temetőkertben bármiféle kárt tett volna.

*

Drávaszög. Ó igen: a Drávaszög, második szülőföldem. Baranya. Dormán László fotográfus barátommal a *Képes Ifjúság* riportereiként több mint egy évtizeden keresztül jártuk ezt a vidéket, s gazdag életű embereit, tündérfalvait, vakítófehér templomait és pincesorait, rétjeit és ősi szurdokait nemcsak a jegyzetfüzetünkben és a filmkockákon, hanem a lelkünkben is átmentettük a Duna innenső partjára.

„Ó, Kopácsi-rét”, hallom *Vízbe vesző nyomokon* című gyönyörűséges könyvből a Tanárnő, Baranyai Júlia elhaló sóhajtását, „mi mindennek voltál édes otthona valamikor! Kozmikus gyermekkorunkra emlékeztető, ősi természetességű virágnylás, meddig maradhatsz meg nekünk?”

Az újkori hódítók, a vad török hordáknál is nagyobb pusztítást végző szerb honfoglalók felégették, elvették tőlem Baranyámat. Népét legyilkolták, elüldözték, Árpád-kori tündérfalvait elnéptelesítették, gyönyörű templomait derékba lötték, meggyalázták.

Ősi földjéről immár a fényképekre, verseinkbe, novelláinkba, regényeinkbe költözött át a drávaszögi magyarság. Templomaival, falvaival, rétjeivel, szurdokaival egyetemben. Itt már nem árthat neki senki és semmi, míg csak képeinkért, verseinkért, novelláinkért, regényeinkért és miértünk magunkért is nem jönnek a martalócok.

BÚJÓCSKA

Maurits Ferenc rajzaihoz

No igen, a baranyai táj, mondja nagy hangon a messziről jött látogató, így ősszel a legcsodálatosabb, amikor a domboldalakon éppenhogy kezd megpirosodni a szőlőlevél, és a pinceajtók mindenütt szélesre tárulnak előttünk, s hogy szavainak nagyobb nyomtérkot adjon, szapora bólogatásba kezd, mi meg csak hallgatunk, mint a csúzai kocsmáros magán-halastavaiban a megszeppent pontykárászok, mi, akikben már legalább másfél évtizede bújócskázik ez a táj, bújócskázunk benne mi is állhatatosan, hallgatunk, közben megszólal bennünk a szép hangú sepei nagyharang, amelyet Sándor király temetésekor a gyerekek naphosszat húztak, királytemetés, sóhajt valamelyikünk, oda is lett a repedt nagyharang, elapadt a hangja, megjelenik előttünk a Kő-beli Pasza Jóska bácsi réz-pálinkafőzője, amely azóta gazdástul a föld alá költözött, a vörösmarti oroslánfejes kopogtatókra gondolunk, a Deák-szurdok világító pincesorára, lúdbőröztető pincemélyekre, ahol nagy hasú hordók és valószerűtlenül karcsú lányok társaságában álmunkban és a valóságban annyiszor elüldögéltünk, a Várhegyre, ahol bakancsunk nyomán hun csatok fordulnak ki a földből, mert mi még néhanapján mindig bakancsban járunk, a hercegszőlősi kovácsoltvas kapukra, az egyre rozsdásodókra, a laskói templomfalak nem tompuló fehérjére, a kopácsi halászokra, akik igazukért egykoron magával a nagyherceggel is perbe mertek szállni, s akiknek száma és mersze igencsak fogyatkozóban, a vezérhalra, amelyet hozzánk hasonlóan bármily töretlen hittel üztek-hajtottak eddig, már aligha sikerül kifogniuk, és persze az odúlakásokra, a gádorokra, az ablaktalan, szentképes emberi otthonokra, a meszelt falakon örökké ott lógó kabátokra, táskákra, köpenyekre, a foltos katonazubbony által felidézett világháborús történetekre, térdig elfagyott lábakra, végtelen hómezőben álló katonavonatokra, az egykori odútulajdonosokra, Major Kati nénire és Major Mihályra, akik már évek óta egyenjogú és egyenrangú temetőlakók, a százesztendősi sepei Kis Varga Évára, aki már csak a múlt századbéli történetekre emlékezik, amikor mezítlábasan kutyatejes réten futkározott, és Évikémnek szólította a nagyapja; mindig éber öntudatunk most arra figyelmeztet bennünket, hogy a korszerű téglaházakra is gondoljunk, az emeletesekre, amelyek a lebontott nádte-

tős, napkorongos, lófejes, vastulipános zsellérházak helyére kerültek, a hadiút helyén kanyargó szürkéskek aszfaltútra, a nagyüzemi szőlőtermesztésre és az állami gazdaság hatalmas pincéinek sterilizált betonfalaira, a haladást jelző vízgömbökre, a diszkóklubok sokszínű vibrálásában vonagló fiatal testekre, a városba-külföldre költözködőkre, a csendet és mozdulatlanságot apróra szaggató gépkocsiaradatra, aztán újra a Várhegyre, ahova fölkapaszkodva mi mindezt látni szoktuk; no igen, a baranyai táj, mondta ismét a messziről jött látogató, így ősszel a legcsodálatosabb.

SZAKADOZOTT HÁLÓK, KESERŰ EMBEREK

A baranyai Kopács honfoglalás kori település, idősebb lakosai még büszkén emlegetik, hogy az ősmagyarok leszármazottai. A falut körülölelő rét hosszú évszázadok során védelmezője, éltető ereje volt az itteni embereknek: nádasaiban, mocsaraiban húzódtak meg a tatárok, majd a törökök vadhordái elől, nagy kiterjedésű vizeiből pedig mindennapi táplálékukat merítették.

A pusztító tatár és török hordák elvonultak, a véres csatározások, gyűjtogatások kora lejárt, az emberek előszállingózhattak a nádasokból, s megkezdhették az új életet. Ezt az új életet is a vízre alapozták: a halászat lett Kopács lakosainak fő foglalkozása, gazdag fogásaikkal az egész környéket el tudták látni. Hajnalonként a védett öblökből százával siklottak ki a csónakok a hatalmas vízre, s szétszéledtek a szélrózsa minden irányában, hogy aztán bő zsákmánnyal térjenek vissza.

Az utóbbi időben megritkultak a csónakok a vízen, ott himbálódznak üresen kikötve, hónapokig nem ül beléjük senki. Némán, kihaltan ásít a Kopácsot körülvevő víztükör: a halászok, akik hosszú évtizedeken, egész életen át is húzták a hálót, nem szállnak többé csónakba.

*MEGTILTOTTÁK NEKIK,
HOGY A VÍZRE MENJENEK*

A gidres-gödrös, keskeny kövesút elfogy a lábam alól, s beleveszik a poros, keményre taposott földösvénybe, amely egykedvűen kanyarog be a fehérre meszelt, nádfedeles kopácsi házak közé. A halászsok utcájában járok, s ahogy a nagy csend rámnehezedik, arra gondolok, az emberek bizonyára vízre szálltak, mindennapi munkájukat végzik, azért izzik ilyen némán, hallgatagon a július végi rétszagú levegő. Aztán az első kerítésen és tyúkfalon megpillantom a kiszáradt, magukra hagyott hálókat. Ez a látvány még jó néhányszor elébem áll, nem hagy továbbmenni.

– Hát bizony, itt lógnak már jó egy éve – mondja Rózsa Sándorné, egy középkorú, jó erőben levő asszony, s óvatosan rákönyököl a korhadtt léckerítésre. – Az emberek kinn vannak a földeken, kukoricát kapálnak napszámban. Valamiből csak meg kell élnie az emberfiának.

– De hát ők halászsok, nem? – kérdezem.

– Azok volnának. De megtiltották nekik, hogy a vízre menjenek. Pedig ott voltak gyerekkoruk óta, ott élték le az életüket.

– Ki tiltotta el őket a halászástól?

Vállat von, tanácstalanul néz a konyhaajtóból előtoporgó anyjára, a ráncos képű, fekete kis öregasszonyra.

– Nemigen értünk mi asszonynépség ehhez. Csak azt látjuk, hogy az utóbbi időben az embereink megváltoztak: leverten, rosszkedvűen járkálnak köztünk.

A HALÁSZATBÓL NEM LEHET MEGÉLNI

Bent, a falu központjában, a kocsmapultra könyökölve beszélgetnek a férfiak.

– Már hónapok óta a halászat sorsa foglalkoztatja az egész falut – jön oda hozzám Meleges János, aki kocsmáros és községi elnök egy személyben. – A kopácsi halászsok meg az Apatini Halgazdaság nem tudnak szót érteni. Ennek persze csak a halászsok isszák meg a levét, nagyon sokan maradnak munka nélkül. Próbáltunk tenni valamit, de az apatiniak szóba se álltak velünk. Oda jutottunk, hogy a halászatból nem lehet megélni.

– Holnap reggel mérés után menjen le a vízre – mondja búcsúzóul –, ott majd beszélhet az emberekkel. Olyanokkal, akik még nem adták fel a harcot, s hajnalonként kieveznek szerencsét pró-

Kopácsi halászok

bálni. Meg olyanokkal is, akiktől elvették az engedélyt, akik már csak azért mennek ki a partra, hogy lássák a rétet, a csónakokat, szívhassák a mocsárszagú levegőt. Mert ne felejtse el, ezek az emberek csak a háló mellett tudják elképzelni az életüket. Nem olyan könnyű leszoktatni őket erről.

*„ELKERGETNEK BENNÜNKET
A SZÜLŐFALUNKBÓL”*

A kopácsi rét árterülete mélyen benyúlik a falu alá, s körülnyaldossa az erős törzsű, öreg fűzfákat. A tavirózsák porcelán szirmairól minduntalan visszapattannak a napsugarak, s apró szárlakra szakadozva szállingóznak a súlytalan levegőben. A parthoz közelebb azonban megritkulnak a tavirózsák, a nyúlós, iszapos békakása borít be mindent.

– Esztelenül tönkretették ezt is – mutat keserűen a békakásás vízfelület felé Csapai Imre, aki elsőként érkezett vissza a mérésről. – Évekkel ezelőtt itt kristálytiszta volt a víz, az ember a fenekéig látott. Arra feljebb meg az a rész az egész Duna mente

leggazdagabb ívási területe volt. Aztán töltést emeltek a falu alatt, s egy csapásra tönkretettek mindent. A kristálytisza víz iszapos, békanyálas, bűdös mocsárrá vált, az ívási terület megsemmisült: vagy elpusztultak, vagy elmenekültek a halak. Nem tudom, kinek volt ez jó. Nekünk semmi esetre sem. Talán az Apatini Halgazdaságnak?

Csendesen, tempósan beszél, de valami lefojtott erő, kirobanni készülő indulat van a hangjában. Ahogyan tehetetlenül széttárja izmos, napégette karjait, a kikötött csónak nyikorogva megbillen alattunk. Megfogódom, s elnézek a töltés felé, ahonnan közeleg már a többi kopácsi halász is, jönnek, hogy elhozzák ide a fűzfa alá, a védett kis öbölbe bajaikat, sérelmeiket, hogy valljanak az igazságtalanságról, amely érte őket.

A nap már magasan jár, sugarait forrón veri vissza a víztükör. Csapai feltolja feje tetejére kopott, repedezett bőrmicijét, s ingujjával végigtöröl a homlokán.

– Hatvanéves elmúltam, de nem tudom megérteni az észjárásukat – mondja. – Először azt hittük, hogy a töltéssel a falut akarják védeni az árvíz ellen. Ez rendben is lett volna. Aztán kiderült, hogy más céljuk volt vele, ki akarták szárítani a kopácsi rétet, hogy föllendítsék a konyhakertészetet ezen a területen. A rét persze nem száradt ki, a terv dugába dőlt. De még ha sikerült volna is, ki látott ilyet! Megfojtják a falu legősibb, legkifizetődőbb gazdasági ágát, hogy a helyébe egy másikat, egy bizonytalanul létesítsenek. Ostoba észjárás ez. Voltunk a községnél, próbáltunk följebb is menni, érdeklődtünk, minek csinálták a töltést, ki csinálta. Senki sem akart tudni róla. Tévedés volt, mondják, s ezzel minden el van intézve. Nekünk ez a tévedés nagyon sokba került. Az idén is jó néhány kopácsi család ment ki külföldre.

A csónakok a puha partoldalhoz ütődnek, a halászok kilépnek a szárazra. Idős, csendes emberek, valamennyien túl vannak az ötvenen. Némán telepednek le körénk a partoldalra.

Farahó József, a legidősebb kopácsi halász szólal meg először.

– Ilyen rossz helyzetben még sohasem voltunk – mondja. – Ötven meg száz régi dinárt fizet az Apatini Halgazdaság egy kiló kifogott halért. Ebből a pénzből még tengődni sem lehet. Persze, a gazdaság aztán ezer dinárért adja tovább a mi kínlódásunk, verejtékezésünk gyümölcsét. Ha elégedetlenkedünk, „emelést” kérünk, azt mondják, nem fontos többet jönni, nincs szükségük ránk. Hát hova menjünk? Öreg fejjel vágjunk neki a nagyvilágnak szerencsét próbálni? Menjünk ki mi is Németországba, Ausztráliába, Svédországba munkát keresni? Kinek van joga arra, hogy

elkergeessen bennünket a szülőfalunkból? Őseink is itt éltek, semmilyen csapás nem tudta őket elszakítani a tájtól. Most leszünk kénytelenek nekivágni a bizonytalannak?

– Ennyire talán mégsem súlyos a helyzet?

– Kérdezze meg Szalai Istvánt, ő aztán tudna erről mesélni – szól közbe Csapai Imre. – Egész életét a halászat töltötte be, s aztán egyszer azt mondták neki, ne gyere többet, nincs rád szükségünk. Dobtak neki egy kis nyugdíjat, de hát ez nem elég, ő nem tud élni a hálói, az evezői, a csónakja, az egész nagy kopácsi rét nélkül. Csak hát azokkal ott fenn ezt nem lehet megértetni. Ők nem hinnék el, ha mondanánk, hogy Szalai Pista akkor dőlt ágyának, amikor eltiltották az evezői mellől, amikor a szemébe mondták, hogy nincs rád többé szükségünk.

CSAK TIZENKETTEN SZŰRIK A VIZET

Beülök Tóth János mögé a kátrányozott csónakba, s bevezünk az árterület közepére, a fák meg a tavirózsák közé.

– Mi sem jártunk jobban, akik a hálóink mellett maradtunk – mondja, s kiemeli a vízből az evezőt, hagyja, hogy a gyenge áramlat sodorja a csónakot. – Az az 50–100 dinár, amit a hal kilójáért adnak, egyszerűen nem pénz, nem lehet belőle megélni. Az ember kénytelen minden fogásból „félretenni” néhány darabot, hogy aztán becsületes áron eladhassa. Persze, ha elkapnak bennünket, pakolhatjuk a szerszámainkat, többet nem jöhetünk a vízre. Egyre kevesebben maradunk. Nemrégén még 150 hivatásos halászember volt a faluban, ma már csak 12-en szűrjük a vizet. Régen az egész vidéket a kopácsi halászok látták el hallal. Akkor hajtott bennünket a kedv, láttuk, hogy munkánkat észreveszik, megfizetik. Abban a régi „rossz” világban 80 százalékát kaptuk a kifogott hal árának, most 10–15 százalékát. Nincs kedvünk halászni. Ha meghalunk, velünk együtt meghal a halászat is ezen a vidéken.

– A fiatalok nem folytatják tovább?

– Agyonütném a fiamat, ha evezőt fogna a kezébe. Minek legyen halász? Hogy koplaljon? Hogy kénytelen legyen lopni a halat, s hogy börtönbe kerüljön? Akkor már inkább menjen ki külföldre munkát keresni.

A csónak orra megérinti a partot, a többiek már várnak bennünket. Időközben megérkezett Munkás István is, akinek sikerült néhány halat kerítenie.

– Munkás István, volt színész, most halász, nemsokára az sem – mutatkozik be ironikusan. A magas, csontos, borostás arcú férfi egy kis derút hozott magával, a hangulat felenged, s néhány vidám, régi halásztörténet is elhangzik, amíg a fekete bográcsban rotyog a halászlé. A földön ülve kanalazzuk a méregerős ételt, s zamatos baranyai borral igyekszünk enyhíteni a paprika maró forróságát. Munkás István egy fának támaszkodva Csokonai-verseket szaval nagyszerűen. A többiek feszülten figyelnek, a kanalak megnyugszanak a tányérok fölött, s egyszerre jóleső érzés árad szét bennem: látom, hogy az öreg színész-halásznak néhány pillanatra sikerült kirántani keserűségükből a küszködő embereket, elfeledtetni velük bajaikat, s ha csak rövid időre is, elégedetté, nyugodtabbakká tenni őket.

Aztán Munkás felemelt keze félúton megáll a levegőben, s dühösen, keserűen legyint.

– Egye meg a fene ezt az egészet – mondja. – A strófa közepén eszembe jutott, hogy reggel három helyen szakadt szét a varsám, másik után kellene nézmem. Ilyen kereset mellett azonban nem lehet új szerszámot venni. Pusztulnak a hálók, pusztulnak a csónakok, pusztul itt minden. Ők ott a halgazdaságban leszedik a tejfölt, nekünk csak a savó marad. – Közelebb jön hozzám, figyelmeztetően fölemeli az ujját. – Eszembe jutott még valami, ezt okvetlenül írja meg! Írja meg, hogy régen szenvedély volt a halászat, ma szenvedés. Ezt okvetlenül írja meg.

A többiek bólogatnak, leteszik kanalukat, újra kezdődik a panaszos, szemrehányó méltatlankodás.

Amíg kaptatok a parton fölfelé, s búcsút intek a rétnek, az embereknek, eszembe jut, amit a faluban hallottam: a kopácsi halászsoknak már a múlt században volt egy pörük, mégpedig nem kisebb személlyel szálltak szembe, mint Frigyes főherceggel. Azt a pört akkor, a főherceg ellenében, a kopácsi halászsok megnyerték.

Mostani pereskedésük, küszködésük már évek óta húzódik, nemigen figyel rá senki. Jó lenne hinni, hogy ügyük végül is rendeződik, hogy az egyszerű halászs embereknek ma sem lesz sokkal nehezebb igaz pörüket megnyerni, mint a múlt században, Frigyes főherceg idejében.

1969

A VEZÉRHAL ÉVGYŰRŰI

Az erős törzsű, öreg fűzfákat szerettem volna látni, a tavirózsa porcelán szirmait, vagy legalább a vízen szétterülő nyúlós, iszapos békakását. Szigorú drótkerítés áll elébem: védett terület lett a kopácsi rét, tilos a közelébe menni. Engedélyt kéne szereznem, írásosat, nincs rá idő, inkább innen messziről szemlélem az ismerős fűzfákat, s a bokrok között pikkelyesedő hullámokat.

Keresem a gidres-gödrös, keskeny kövesutat, aztán a házak közé szorult poros, keményre taposott földösvényt: szurokszagú friss műút kanyarog a lábam alatt. Nemrég épült meg Bellyétől idáig.

– Bejöhet hozzánk ezentúl autóval, bejöhet gyalogszerrel – szólít meg a léckerítésen át egy fejkendős öregasszony. – Nem lesz nyakig sáros. Fejlődünk mink is, látja, utat kaptunk.

Szeptemberi eső esik, apró szemű, ritkán hulló: odalenn a töltés alatt most lúdbőrözhet a víztükör. Kerékpáros jön velem szembe, fehéredő hajú idős férfi. Arcát odatartja a csapkodó esőnek. Ismerős: Farahó József, a legidősebb kopácsi halász. Kapkodva kutatok emlékezetemben: mit változtatott rajta a hat esztendő. Bizonytalan kapaszkodó az emlékezés, nem tudok erős kézzel belefogózni. A haja lett fehérebb? – elég fehér volt már akkor is. Arca gyűrődései – csónakorrtól gyűrődő víztükör – lettek mélyebbek? Nem tudnám pontosan megmondani. A hangja, most hetvenen túl is, pattogó, akaratos.

– Nem tudok én már lenyugodni – támaszkodik a kerékpár kormányára. – Én már csak talpon halok meg. Máma is hajnali kettőkor keltem, siettem le a vízre, nyolcra átadtam a halat, elmentem Bizovacba a fürdőbe, megfürödtem, fél kettő, megint itt vagyok Kopácson.

Az eső elől behúzódnak a kocsmába, egy-egy üveg sörre. Az asztaloknál már ülnek, söröznek: kopácsi halászok. Hetvenben, amikor itt jártam, már csak tizenkét hivatásos kopácsi halászt tartottak számon, hetvenhat őszére hatan maradtak. Szőke Ferenc, Lackó János, Varga István, Tóth Imre, Balog János, Golub Mihály. A többiek, talán éppen a legjobbak, a legtapasztaltabbak, Csapai Imre, Farahó József, Vass János „magánosok”. Nincs betegsegélyző, nem lesz nyugdíj.

– Nekem se jár nyugdíj, kinek jár hát? – fordítja szájával lefele a kiürült üveget Farahó József. – Egész életemben dolgoztam, akkor is kérges lesz a tenyerem, amikor meghalok. Ez a betonút

itt a mi keresetünkből lett. Abból, amit sohase kaptunk kézhez. Az apatini Jelen Halgazdaság így fizet a zsákmányért: a kisponty kilója öt dinár, a nagyponty hét dinár, a süllő tizenégy, a harcsa tizenégy, a csuka öt, a vegyes három és fél, a babuska három és fél, a keszeg két dinár. Mármost ők ennyiért adják tovább a halat: a nagyponty kilóját húsz dinárért, a kispontyot tizenöt dinárért, a csukát tizenötért, a babuskát nyolcért vagy tízéért, nem tudom pontosan. Saját szerszámmal dolgozunk, alig kapunk valamit. Van száz varsám, de már most mit csináljak velük?

– Milyen volt az idei év?

– Nincs víz, ha meg víz nincs, akkor nincsen semmi. Veszik a víz. Azért lehetett fogni, nem is panaszkodnánk, csak megadnák nekünk, ami jár. Szombaton is fogtunk százötven kiló halat, most kedd van, máma mérték. Eldobtunk száz kilót. Azt mondják, össze kell várni, másképp nem fizetődik ki nekik a szállítás. Nekünk így kifizetődik?

– Mi hír van a vezérhalról?

Összehúzza a szemöldökét, érdeklődés fészkelődik be a ráncai közé. Érdeklődés és némi bizalmatlanság: latolgatja, mennyire komoly a kérdésem. A hangja megcsendesedik, rekedtté válik.

– A vezérhalat azt meg nem fogja senki. Azt nagy ritkaság megfogni. Nekünk se sikerült, öreg kopácsi halászoknak. Ravaszabb, erősebb, mint a többi. Vezeti, húzza maga után a csoportot. Hogy hány éves lehet a vezérhal? Az leolvasható a pikkelyéről. Mint a fatörzsön az évgyűrűk, olyan gyűrűk vannak a pikkelyen is. Ahány kör, annyi esztendő. Csak hát ki kerül olyan közel hozzá, karnyújtásnyira, hogy leolvassa. Hetven elmúltam, halászok tizenkét éves korom óta, sok mindent tudok, sok mindent megtanultam. De még most se mondhatom, hogy tiszta vagyok: még most se vagyok tiszta. Tanulok a réttől, tanulok a halaktól, a madárjárástól. Egyszer idehoztak valami embert Bácskából, elébünk állították. „Nézzétek meg, ez nagyon jó halász, csak nem tud evezni.” Mi meg egyre néztük: hát ez milyen halász? Betaszítottuk csónakostul a Dunába, halásszon. Úgy kellett utána menni, kifogni, mint a pontyot. Gondolkozok: mi lesz a réttel, a halászással, ha mi elmegyünk.

*

Ha fiatal halászt akarok látni, igazítottak útba, akkor csak Golub Misihez menjek, ő az egyetlen fiatal halász a faluban. A többiek ötvenen felül, hatvanon felül.

– A berendezkedés időszakánál tartok – magyarázza a magasra nőtt, fekete fiatalember, s maga köré mutat a szűkös, túlszűfolt szobában. – Apósoméék adtak fedeleket a fejünk fölé. Nemrégén nősültem, máris útban van a gyerek. Ha meglesz, tágasabb lakás után kell néznünk.

Golub Mihály húszéves, pár nappal ezelőtt ünnepelte a születésnapját. Február óta dolgozik a halászkodnánál.

– Tavaly, ahogy Monostoron befejeztem a gépészeti technikumot, rögtön beadtam a munkakönyvem, munkára jelentkeztem. Vártam hét hónapot. Semmi. Nincs nekem senkim, ismerősöm, aki beajánljon. Nádat vágni jártam, szárat vágni. Hallottam, a halászok vesznek fel. Kevesen vannak, kell az ember. Jelentkeztem, mindjárt másnap már be is álltam. Nagypám is halász volt, az apám is – tán ez az ember vérében benne van.

Kétezer dinár az alapfizetésem, de egyszer, pöndöhlálás idejében már hatezretet is megkerestem.

– Milyen az a pöndöhláló?

– Szoknyahálónak is nevezik: megy az ember csónakban, keresi a haljárást, dobálja a hálót a vízbe. Szájába veszi az ólmot, a hálót hátralegyinti, aztán kiteríti. Az ólmos szertehúzza – mint a parancsolat, szétterül a vízen. Minden azon múlik, a csoportra kerül-e rá, vagy a csoport mellé, az üres vízre.

– Hamar belejöttél.

– Elég hamar: már a legelején. Idővel talán jó halász lesz belőlem. Nagypám az volt, apám is. Aztán itt van Vass Jani bácsi, Csapai Imre, az öreg Farahó József, tőlük volt mit megtanulnom. Vannak halásztitkok, amiket nem mond el senkinek az ember, ezeket úgy kell ellesni az elődöktől. Én egyet s mást ellestem: sokat vagyok a vízen. Nem nézem, reggel van-e, este. Szombat-e, vasárnap. Ha kell, akkor éjjel is a vízen vagyok. Vagy hajnalban, amikor bárkába rakjuk a halat. A nekirugaszkodásnál tíz varsám volt, a keresetből vettem még tízet, csak karikázni kell. Ennyivel már lehet menni valamire.

– Mit hozott az idei év?

– Nem sok jót. Rövidke kis kifutó vizek jöttek: a hal éppen belopózott a rétből, már szökött is kifelé. Kiöregedik a rét, elveszik belőle a víz. Víz nélkül pedig nincs halászás. Ember nélkül sincsen. A magamformájúak inkább mennek a gyárakba, húzódnak a város felé. Szöknek, mint hal a rétből. Vagy maradnak a föld mellett. Ha jobb munka adódik, elmegyek én is: itt a diplomám. Nem könnyű a halászás, korán kell kelni, sokat álmatlankodni. Van úgy, hogy egy héten át mindennap csak három óra hosszat alszunk. A kétezer dináros fizetésért bizony sok halat ki kell fogni.

– Igaz, hogy isznak a halászok?

– Amikor tilos volt a halászás, de mégis kellett, hogy eltartsák a családot, az italtól kaptak bátorságra. Azóta elterjedt: milyen halász az, amelyik nem iszik? Volt már, aki a Szakadásnál belebukott a vízbe. A hal sorsára jutott: kifogták. Én nem iszok, inkább az idősebbek. Ilyenkor aztán előhózzák a vezérhalat, amelyet nem fog ki senki, meg a hatökrös kocsi legendáját: annak idején a kopácsi halászok annyit kerestek, hogy hatökrös kocsihoz hozták Pécsről a fizetséget. Nagy darab fémpénzek voltak akkortájt divatban, gondolom, azért kellett a hatökrös kocsi. Nem tudom, mennyi az igazság a legendákban, de én megértem az öregeket. Dolgoznak, betegesélyzőjük nincs, nyugdíjuk nem lesz. Gyerekfejjel elég sokan kapaszkodnak itt a vízi élet után, de eltiltják őket a szüleik: nincs jövője a halászásnak, ez az igazság. Én mégis azt hiszem, hogy Kopácson mindig lesz egy-két ember, aki megragadja a hálókötél végét, és nem ereszti. Csónakba száll, és bármily reménytelennek látszik, megpróbálja kifogni a vezérhalat.

1976

EMBEREK A GÁDORBÓL

Major Kati néni és Major Mihály emlékének

Borsszemnyi pont sötétlik a szürke égen, egyre lejjebb ereszkedik, s ahogy zuhan, úgy nagyobbodik. Már látszik az is, hogy partifecske. Jócskán elkésett, erősen benne járunk az októberben. Köröz egy ideig a ritkás fák fölött, megmártja testét, szárnyát a levegőben, innen lentről úgy tetszik, mintha úszna, meg is áll egy csöppet – mozdulatlan fecske az őszi táj fölött – aztán finom siklás-sal közelít az agyagos partoldal felé, megcélozza az apró vájatot, s eltűnik benne. Csak egy pillanatra marad észrevétlen, máris felröppen a magasba, s összemosódik az ég szürkéjével.

Bozontos, seszínű kutya bámul utána, aztán ingerülten mordul egyet, s folytatja félbemaradt munkáját: betemeti az emelkedő tövébe elrejtett csontot. A rekedt mordulásra kopott bundájú, hitvány kis róka ugrik ki a cserjésből; a kutya ugyan nem figyel rá, de azért csak nekiiramodik, s eltűnik a partoldalba kapart szűk odújában.

Major Kati néni

Major Mihály

A rókalyuktól pár lépésre egy ember áll: hajadonfővel, felgyúrt ujjú ingben meg mezítlásos bocsokban, kicsit a róka után bámul, tekintetét ott felejt a vörösmart–kisköszegi úton, s hogy nem mozdul semmi, befordul az odújába.

Kiáltásnyira a holt Duna-parttól, végig a Vörösmart–Kisköszeg kocsit mentén emberi odúlakások, gádorok sorakoznak; harmincegynéhányat számolhat össze az ember, ha van türelme hozzá, de sötétlik még néhány arra följebb, meg a túlsó oldalon is. Senki nem tudja pontosan, mióta tátongnak ott, fehérrel körülméselt fekete torokkal, ablaktalan, örök éjszakás üreggel, de beszéltem olyan idős emberrel, akinek már a nagyanyja itt született.

Porcfüvel benőtt gyalogút kanyarog föl a madzagon lógó léckapuig, már messziről látszik, hogy kevesen fordulnak meg erre, a gádorbeliek is csak akkor mozdulhatnak ki odújukból, ha nagyon muszáj. Emberkerülte, furcsa némaságú tájék.

Ahogy belépek a himbálózó léckapun, a kúpba támogatott akácarók alól rosszindulatú, bozontos puli csörgeti elő a láncot; morog veszettül, majd mély hangú, rekedt ugatásba kezd. A lejtős udvar agyagos földjébe mély lefolyókat mostak a kiadós esők, a partoldalból előmeredő rozsdás kályhacső kormos füstcsíkot pingált a meredek falra. Beteges asszony jön elő a mérges csaholásra,

véeres szemében tartós riadtság, rosszallón néz a nyitva felejtett léckapu irányába. Nehéz szóra bírni, tömondatokban válaszolgat, bólogat vagy a fejét rázza. A kislányaival van elfoglalva, a hatéves Mariskával meg a kétéves Ibolyával, mindig talál valami igazítanivalót szutykos ruhájukon. A csöppségek sokkal barátkozóbbak, körültagogatják a fényképezőgépet, felnöttesen kezét is adnak.

Besenyi Júlia, férje után Juliška Vesel fölenged. Korán ráncosodó arcára a bizalmatlanság meg a keserűség mellé odatelepszik valami fölényes, minden-mindegy vidámság is. Az elnagyolt faketrecre mutat, a réseken kikandikáló házinyúlfejekre, s már mondja is, hogy hála nekik, minden harmadik vasárnap húst ehetnek, jól szolgálják őket a fülesek. Télen elmarad a hús, mert a hó meg a hideg kipusztítja a nyulakat, nincs meleg helyük, a szűk odújukba csak nem vihetik őket magukkal. Kora tavasszal aztán mindig és mindig új anya után kell nézni. Így megy ez három éve, amióta a vörösmarti házbérből ide kerültek az út mentére.

– Azért más ez, mint ott lent a faluban – hajol hozzám bizalmaskodva. – Az ember a sajátjában van. Akármilyen kis lyuk, de csak a sajátja.

Félrebillenti a nejlonzsákokból összevarrt függönyt, bemutat a homályba. Fehérre meszelt odú, a falon valamilyen szentkép, a sarokban stelázsi, mellette birkabőrrel letakart ágy, hosszú lábú asztal. Ablaka nincs a gádornak. Egyetlen gádornak sincs ablaka.

– Mennyiért jutottak hozzá? – kérdezem.

– Százötvenezerért. Így kimondani nem sok, de nekünk keserves volt megkeresni. Az uram kocsis egy vörösmarti gazdánál, negyvenezeret kap havonta. Jólelkű ember a gazda, egy lánc földet is adott az uramnak, vetünk bele ezt-azt. Így csak kijövünk valahogy.

– Mikor jár haza a férje?

Az emberem csak vasárnap van itthon. Máskor hajnali négykor elmegy, este tíz után tér meg. Szól hozzánk pár szót, válaszolni már nincs idő, elnyomja az álom. Van úgy, hogy napokig nem látjuk egymást. Mire hazaér, mi már alszunk, reggel meg, amikor fölriadunk, hidegen találjuk az ágyát. Egymagamban végzem a munkám a kertben, kint a földön meg a ház körül. (Így mondja: a ház körül.) Csinálnám zokszó nélkül, csak ne volnék ennyire beteg. Hat éve napszámban szüreteltünk, rám zuhant egy hordó, rá a gyomromra, alig tudtak kihúzni alóla. Daganat nőtt. Operálni kellene, de nincs pénz, pénz nélkül meg olyan erőtlén az ember, nem mer semminek nekifogni.

Odavezet megint a gádor bejáratához. Szinte szédülök, ahogy fölnézek a ránk magasló földtömege. Az odú felett embrenyi repedés, a boltív gerendával van alátámasztva.

– Az esőktől meg az olvadástól nagyon félünk, folyton azt várjuk, no most szakad ránk, no most – mondja az asszony, s egyszerre heves köhögés vesz rajta erőt. Összeszedi magát, folytatja.

– Egy kis házat szeretnénk itt a kertben építeni. Akármilyen szegényeset, csak ház legyen. Ne nyomja a tetejét föld, ennyi rengeteg föld.

Birsalmát szed az udvar végében ágaskodó fáról, érettsárga, aprópihés birsalmát, nejlonzacskóba rakja, a kezembe nyomja. Nem tehetem meg, hogy visszautasítom, hadarja, megsérteném vele, marad még az öreg fán elég.

A kutya csak egyszer vakkantja el magát, akkor is kelletlenül, csak a rend kedvéért, amikor behúszom magam után a léckaput, s nekiindulok az ösvénynek, hónom alatt a birsalmával.

*

A nagy diófa alatt érem utol a hollónyi kis öregasszonyt: száraz rőzsét szedett itt lenn az út szélén, már éppen indulna fölfelé a keskeny csapáson, amikor ráköszönök. Aszalodott arcán a ránkocok telefutnak meglepetéssel, csodálkozva forgolódnak, erőlködve keresgél az emlékezetében, s nem tud hirtelen hova tenni. Tavaly már jártam erre felé, beszélgettünk erről-arról, mondom neki, a neve is megragadt bennem: Major Katának hívják, a fiát meg Major Mihálynak.

A diófa tövéhez ejti a rőzseköteget, szárazág ujjjaival megfogja a karomat, majd elnyel a szemével, a hangjával: hát persze, hát hogyan emlékeznek, csak mindjárt kimegy minden a vén fejemből.

Hónom alá veszem a kévét, a másik kezemmel meg az anyókat segíteném fölfelé a meredeken, de elhúzza a karját: bírok én még járni, s fürgén előretipeg, hogy mutassa az utat.

Nyolcvanöt éves, a fia meg hatvanöt, a magányos gádor ajtórepedésén keresztül látták meg mindketten először a napvilágot, s jobbra itt múlt el az egész életük. Major Kata kétszer mozdult el a környékről, még lánykorában vendégeskedett Bezdánban meg Eszéken, aztán végképp megtért fehérre meszelt gádorába; a fia már néhány évig volt távol, kubikolt és fát vágott a tengerparton, máshol meg vasutat épített, régi, feleslegessé vált várakat szedett szét. Legényember volt, erős, egészséges, bírta a szigorú munkát, a vándoréletet.

– Csak azt sajnáltam mindig – kesereg –, sajnálom most is, hogy sohase hívtak be katonának. Százötven centi volt az alsó határ, én meg csak száznegyvennyolcra nőttem. Egyszer behívtak volna, de sohase hívtak, kérem.

Mutatja az ujjával, milyen kevéske hibázott a boldogsághoz.

Áll egymás mellett a két kicsi ember, az összeaszott, madárnyi öregasszony meg a peckes tartású, rövid bajuszkájú fia: így éltek le, magukra hagyva, egymásra utalva az életet. Párjukat korán kidöntötte a sorból a robot, vagy a sok hasztalan, értelmetlen szülés.

– Áldott ember volt az uram, igazi magyar ember, dalos meg boros is egy kicsit – törölgeti agyonmosott kötényébe kezét Major Kata –, szívesen odaálltam vele nótázni, de iszogatni is, ha úgy kívánta. Aztán se szó, se beszéd, kibukott az oldalam mellől, mindjárt odalett az én nótás kedvem. Van két macskám, napjában többször kiállok a gádor elé, szólítom őket, hogy lányok, gyertek, lányok, és ott vannak tüstént. Mindig keríték nekik egy kis puha kenyeret, meleg tejet is néha.

– Az én páromat meg a rák vitte el, kérem – néz föl rám napszítta kalapja alól Major Mihály –, utánament gyorsan, szép sorjában a három gyerekem is. Egyedül maradtunk, mint az ujjam. Van egykét rokonunk, azok is régen elmaradoztak. Csak ez a gádor tartott ki mellettünk végig becsülettel. Még majd az lesz a vége, hogy nem a gádor hagy cserben minket, mi hagyjuk cserben a gádort.

Kihoz az odúból egy megfeketedett rámmájú esküvői képet, a világosság felé tartja.

– Gondolná-e, hogy ez én voltam egykor? – nyomja a poros üveg-lapra görcsösen mutatóujját. – Nézze ezt a bajuszt, ezt a tartást.

Mint pajzsot szorítja melléhez a képet: vigasznak, védelemnek.

– Járt-e errefelé a postás mostanában?

– Nem az, sohase. A gádorlakóknak nem ír senki levelet.

Vízben áztatott fűzfavesszőt kerít valahonnan, egy szakadozott zsákot dob a fal tövébe, s tempósan nekikezd a kosárfonásnak.

– Mostanában már csak így magamnak csinálhatom, kérem. Amíg szolgált a kezem, naponta hármat-négyet is megfontam. Pásztorkoromban, harmincéves fejjel lestem el a módját egy cimborámtól. Az elsőt még elrontottam, a második már formásabbra sikeredett, mint a cimboráé. Kerestem vele szépen, még öt esztendővel ezelőtt is elvállaltam, ha hozott valaki vesszőt. Ötszáz dinárt kértem egyért, meg valamennyi bort, pálinkát. Anélkül neki se kezdtem. Most már csak magamnak csinálom egyet-kettőt.

Átnéz a lassan formát öltő vesszővázon, egy szál megpattan az ujjai között.

– A szegény, az akármerre menjen, bármit is csináljon, az csak szegény marad. Az apám dolgozott, amíg csak bírta, nem is ért

rá egy kis házra valót összekuporgatni. Nem tellett fedélre az én erőmből se. Pedig néha úgy rám jött valami, úgy mentem volna be a faluba. A házak, az emberek közé. Most már öregek vagyunk, mint az isten kertésze, innen már nem megyünk le a magunk lábán. Innen úgy visznek le majd bennünket. Kicsit tán várjuk is már: végre odakerülnénk a többiek közé. Temetésnél nem tesznek különbséget gádorlakó és háztulajdonos között.

Pattan a vessző, kettétörik, nem volt annak rendje és módja szerint beáztatva. Újat kell keresni, erőset, rugalmasat, hogy valami kinézete, mutatós váza legyen annak a kosárnak, meg tartós is legyen. Máskülönben nem is érdemes nekikezdeni.

*

Meredek csapás visz föl az ágas-bogas fák közé, lentről úgy tűnik, a felhők tövébe ékelődött bele a háncsuktól frissen megfosztott akáckarókból összekötözött kerítés meg a kerítéssel körülbástyázott gádor. Kapkodva szedem a levegőt, valami ráül a mellemre, mire fölérek. A szobányi udvar végéből kölyököz ugrál elém, nyakában éles hangú csengettyű. Minden lépésnél görcsbe rándulva fölkapja jobb első lábát, golyó üthette át nemrégiben.

Hatvan körüli, erősen őszülő, csontos arcú férfi jön elő a csengőszóra. Háta görnyedt, mint öreg akác ága, szeme kéken világít cserzett arcában. Petar Bibićnek hívják, tizenegy évvel ezelőtt sodródott ide Kosovo sziklái közül.

– Valahogy megragadtam itt – fogja marokra borostás állát –, valahogy csak tanyát vertem.

Még annak idején, az első itteni évben összekuporgatta az odúra valót, százötvenezer régi dinárt, aztán valahogy összegyűlt a lánc termőföld ára is. Ezzel már lehetett kezdeni valamit, volt alap a tervezgetésre, az álmodozásra is néha. Házat szeretett volna, vert falút, fehérre meszelt, nádtetes vagy piros cserepes házat. Nem tellett rá a sovány keresetből. Most már tudja: nem is telik sohasem. Az erdőgazdaságnál dolgozik, olyan örféle, olyan mindenes, hatvanezret kap a hónap végén. Elmegy az asszonyra meg a három gyerekre. Iskolába járnak a gyerekek, kell a táska, a füzet, minden második évben egy öltözet ruha a háromra. Házra már sohasem futja.

Mosolyog.

– Tudja, szeretek itt. Az asszony is, mindannyian. Kopár sziklák közt töltöttük el az életünk felét, itt csodálkozva morzsolgattuk a zsíros, fekete termőföldet. Jóságot is tarthatunk, minden évben

van néhány malackánk, pár tyúkunk, egy tehenünk. Berendezkedtünk valahogy. Nincstelenek voltunk világeletünkben, azok vagyunk most is, már csak így halunk meg. Azért itt ki lehet bírni, nem kell éhezni, napokig üres gyomorral járnunk-kelnünk. Kosovón ez is megesett velünk.

Zseblámpával bevilágít odúja sötét torkába, szégyellős büszkeséggel pihenteti meg a fénynyalábot a díszes ágyterítón, a régi rádióon meg az ágy végében hanyatt dőlt hordozható tévékészüléken. Ezenkívül még három odúja van: külön odú az élelemnek, külön a gyerekeknek, külön az állatoknak. Elég rendesen berendezkedtek itt Baranyában; mondhatnánk azt is, aránylag jól élnek.

Csak télen istentelenül nehéz levergődni innen, puha lepedőjével mindent betakar a hó, a vájatok lakóit verembe zárja. Éjjelente ébren alszanak, mint a nyúl, minden erősebb zajra föléreznek; ilyenkor meggyorsul a szívdobogás: moccanástalan várják, mikor kezdenek repedezni az oldalfalak, s hullik tompán a mellükre néhány agyagos göröngy.

*

Lópokróccal leterített nyoszolyán ülünk, a szabadon hagyott bejáraton világosság árad be, végigfolyik a tárgyakon, a pókhálós falak mentén. Széchenyi gróf, az odúgazda, borral kínál, vörösborral: idei szőlőlé, ártatlan még, ereje nincsen.

A vályogból rakott tűzhely vasfedelén lecsó rotyog: kicsit híg, kicsit zsírtalan, de azért lecsó; kavargatni kell, ügyelni rá, nehogy odaégjen.

– Lieber Gott, már megint nem iszunk – mondja a gazda, s már nyújtja is a flaskót. – Kenetlenül gyorsan kiszárad a torok.

Széchenyi János, akit errefelé csak Grófnak ismernek, s ő maga is szívesen viseli ezt a titulust, Bezdánból került át Baranyába; még 1928-ban. Egy takaros szurdoki házban lakott, aztán egyszer csak fölkerelkedtek az asszony meg a gyerekei, s magára hagyták. Kilenc évvel ezelőtt. Eladta a házat, felköltözött ebbe az odúba. Magányos embernek megfelel ez is.

– Lieber Gott, mennyi keserűséget nyel le az ember fia az ételével, italával.

Pattogva, kicsit hadarva beszél. Hatvanöt éves, de nem adnék neki többet ötvennél. Arca sovány, beesett, ritkás haja inkább fehér, mint szürke, de apró bajusza még koromfekete. Kifakult pamutinge kék lehetett valamikor, foltozott nadrágja lötyög rajta.

– Miért ment el a felesége? – kérdezem.

– Miért, miért. Mehetnékje támadt. Talán jobb is, hogy nem sikerült visszatartanom. Nem voltunk egymáshoz valók. Én iskolázott ember vagyok, az asszonyom meg írni, olvasni se tudott. Nem értettük meg egymást. Mit csodálkozik, lieber Gott, gimnáziumba jártam én, két vagy három évet, nem is tudom már pontosan, megnyit, aztán bűdös lett a tanulás, otthagytam. Azért csak ember lett belőlem. Cipézmester. Jól is kerestem, de egy legénykori verekedésnél eltörött a kézfejem, múmia az még most is, mozdítani se tudom. A suszterségnek persze befellegzett. Ne higgye, hogy kétségbeestem. Eljárogattam napszámba dolgozni, eljárógatok most is: szüretelni, gyümölcsöt szedni fél kézzel is lehet. Télen meg ott az erdő, abból is hasznot húzok. Szeretem én az életet, lieber Gott, nem félek tőle. Vannak diófáim, lerázok róluk pár zsák diót, az árán veszek halászciszmat, hálót: közel a Duna, táplálja a dolgoz embert. Szeretem én az életet. Nótázok, bolondozok. Néha meg nagyon keserű lesz a szám. Kilenc éve vagyok egyedül, hónapok óta nem járt itt fönt nálam senki. Néha hetekig nem váltok szót emberrel. Várom a gyerekeimet, egyszer tán útba ejtenek. A Jancsi fiam kovácsmester valahol a környéken, a Kató Bácskába ment férjhez, a legfiatalabb, a Pista gyerek meg errefelé szabóskodik. Nagyon szép, egészséges gyerekeim vannak. Jól élnek, mindenük megvan: saját házuk, televíziójuk, lehet, hogy már autójuk is. Csak én nem kellek nekik, felém se néznek.

Valamit hosszan rakosgat a szekrényben, sőt kerít, hint belőle a lecsóba. A formás kis bútor minden zuga tele van: a felső polcon egy fél kenyér, üvegben zsír, néhány ráncos bőrű alma, a középsőn esküvői ruha, gondosan összehajtva, rajta fekete ünneplő kalap, mellette néhány befőttesüveg, darab szalonna, a legalsón meg végig könyv: Jókai, Mikszáth, Krúdy s pár széteső ponyvaregény. A Gróf panaszkodik, hogy literszámra fogy a petroléum, annyit olvas éjjelente, és hogy a szeme is jócskán meggyengült már. Mit csináljon, nagyon szeret olvasni, meg aztán éjszaka úgyis csak forgolódik, nem jön álom a szemére. Az egyik ismerősét szidja, aki néhány évvel ezelőtt valahogy elkeverte Hemingway Nobel-díjas regényét, pedig szeretné már újra elolvasni.

– Mit csodálkozik, lieber Gott, Az öreg halász és a tenger című könyvről beszélek, kitűnő regény, nemde?

Kicsit megcsendesedik, félrehúzza a tűzről a lecsót, de nem nyúl hozzá, a borról is megfeledkezett.

– Ki kellene pofozni ezt az ólat, összedől már, de kinek csináljam. Nekem így is jó. A gyerekeimnek megcsinálnám, higgye el,

takáros otthont varázsolnék belőle, még ha csak egy napra is, amikor nálam vannak. De hát ők úgyse jönnek ide. Mit is akarok én tőlük, ütődött öregember! Egyszer azért lehet, hogy nekikezdek. Kimeszelem, rendbe hozom, kicserélem a gerendákat a megrepedezett bolthajtás alatt. Mert képzelje csak el, hogy egy napon beállítanak a gyerekeim, és én itt állok tehetetlenül, nem tudom hova behívni őket. Lesülne a bőr az öreg képemről.

Lenn a faluban mondták, hogy Széchenyi Jánosnak talán nincsenek is gyerekei. Boldognak-boldogtalannak róluk mesél, de még senki sem látta őket, senki nem tud felőlük semmit.

Elmulasztottam utánajárni a dolognak, kideríteni, mi itt az igazság. Őszintén bevallom, nem is akartam, nem is volt erőm hozzá. Mert mit lehet itt tenni? Van valami bénítón csodálatos abban, ahogy az öreg Gróf a gyerekeit várja: egyszer talán majd mégis útba ejtik, félrehúzzák az ürege akasztott lópokrócot, s belépnek hozzá. S jól is van ez így. Kell egy csipetnyi remény, valami fogódzó, akármi, amibe a végigbotladozott nap után, álmatlan, átforgolódott éjszakán belekapaszkodhat az égő szemű, kiszáradt szájpaddalású odúlakó, ami visszarántja, nehogy az örökké fekete sarokban lapuló nagyfejszéért nyúljon, s kiverje vele az akácgerendákat a gádor megrepedezett boltozata alól.

1972

MARADÉK

Hetvenkettőben volt a nagy tűz, ha nem fékezik meg idejében, elpusztíthatta volna az egész falut. A csürtetőket kereste a láng, az állatokat az istállóban, de a házakat sem kerülte el, emberéletet is követelt: egy öregasszony szénné égett. Száraz, aszályos esztendő volt a hetvenkettes.

Hetvenegy nyarán jártam Szerémségben utoljára, éppen egy évvel a maradéki tűz előtt. Most emlékek, kapaszkodók után kutatok, s lépten-nyomon tapasztalom, mennyi mindent meg tud változtatni fél évtized. A nyárban fürdő széles utcák, a hűvös gyomrú lármás kocsmák, a templomok, a temető a régi helyükön, új ház sem sok épült – és mégis, mintha először járnék erre felé. Egykori

beszélgetőtársaim közül néhányan kiköltöztek az árnyékos temetőkertbe, nevük rossz helyesírással ott a kőkereszteken, mások megöregedtek vagy elhurcolkodtak, a fiatalok, akik akkor még iskolába jártak, azóta családot alapítottak. Szétszéledtek.

Elhalványult a legenda is, nem emlegeti többé senki a roskadozó öreg ház nemkülönben roskatag gazdasszonyát, akinek földig érő, egykoron bódító szép hajában már több mint negyven évszázada nem járt fésű, s aki a tébolyodottságban is épségben maradt hittel várja haza háborúba veszett völegényét. Vár-e még mindig vagy végleg felhagyott a reménykedéssel? – nem tudnak róla. S a keletkezés legendájáról sem, arról, hogyan pusztította el a török a szomszéd völgyben megbúvó települést, hogyan menekült a maradék ebbe a vályúba, hogyan vert gyökeret a Fruška gora lankái alatt.

Vince Mihályt keresem, vagy ahogyan a maradékiak ismerik, Palcsi Miskát, čika Palčit. A falu egykori bíróját, későbbi elnökét. Benyitok a vaskapun, várom elem jönni a megtermett, pattogó hangú férfit; az árnyékba húzott padon egy töpörödött öregember ül, hideglelősen reszket a feje, reszket a keze. Színtelen, sipító hangon mondja a nevét: Vince Mihály. Ne haragudjak, nem tudunk beszélgetni, tönkrementek a hangszálai, úgysem értenénk meg egymást. Az erélyes, szilaj nagy embert látom, ahogy a fénykép, az emlékezet megőrizte, borostás arcán tartós kedvetlenség; kifordulok a vaskapun.

Maradék közigazgatásilag Indijához tartozik, de nincs messze Újvidéktől sem, a tartományi székvárostól, alig húsz-egynéhány kilométerre. A hetvenegyes népszámlálás 235 lakost talált itt a Fruška gora tövében, többnyire szerbeket, magyarokat, körülbelül fele-fele arányban. Magyarul már csak az idősebbek és a középkorúak beszélnek, a fiatalok nemigen szólalnak meg ősik nyelvén, inkább csak kölcsönvesznek szavakat, mondatokat, írni-olvasni alig néhányan tudnak. Amikor hetvenegyben itt jártam, még huszonnyolc gyerek tanult magyarul az összevont alsó tagozaton, most kilencen vannak. Hét negyedikes és két harmadikos. Elsőbe már tavaly nem iratkozott be senki. Berger Mihály volt az egyetlen, aki a kislányát beíratta volna, de egy gyerekért nem nyithatnak osztályt, így most ott koptatja a padot ő is a többiekkel.

– Százhusz magyar anyanyelvű diák tanul a szerbhorvát tagozaton, az összesnek majdnem a fele – mondja az iskolaigazgató. Szolgálatkész, középkorú férfi, nemrég került ide Maradékra. – Az igazság az, hogy a szülők nem mutatnak érdeklődést a nemzetiégi tagozatok iránt. Hogy ez miért van így, nem tudám

megmondani, új ember vagyok. Talán mert nincs biztosítva anyanyelven a nyolc osztály, meg aztán Indián sincs magyar nyelvű középiskola, talán másért. Lehet, hogy ez a bizonytalanság riasztja el a szülőket, talán más, nem tudnám pontosan megmondani, új ember vagyok. A tanterv mindenesetre előírja a magyart mint környezeti nyelvet, így nem kell attól tartani, hogy a diákok teljes egészében elfelejtik anyanyelvüket.

Az igazgató megmutatja a könyvtárszobát: hozzávetőleg ezeröttszáz könyvük van. Magyar nyelvű eddig csak mutatóban volt kettő-három, de néhány héttel ezelőtt négyszáz darabot kaptak a Magyar Népköztársaság nagykövetségétől.

– Szép kis ünnepélyt rendeztünk – mondja az igazgató –, hangulatosat, az egyik diáklány magyarul is szavalt.

Nézegetem a még rendezetlen, oszlopokba rakott könyveket, s kérdzem magamban, hányat fognak közülük elolvasni. A kilenc gyerek egy része is igen-igen kínlódva olvas anyanyelvén, a többiek pedig a nevüket is alig tudják leírni. A tanítónő, Kalmár Flóra a szó szoros értelmében belerokkant a hasztalan hadakozásba, egyedül ül a tanári asztalnál, néz maga elé, betegnek látszik. Igen-nel, nemmel felel a kérdéseimre. Még Bácskából ismerem, annak idején mindent magára vállalt, mindenütt ott volt, ahol használni tudott. Ez hajtotta Maradékra is. Amikor utoljára itt jártam, színdarabot próbált a fiatalokkal. Gyötrelmes munka volt, a szereplőket először beszélni kellett megtanítani.

– Ezt a kilenc gyereket még kikísérem – mondja fakó hangon. – Aztán elmegyek innen. Rettentően fáradt vagyok.

A falon bekeretezett dicsérő oklevelek, egyes gyerekrajzok, a bejárással szemben a falra festve a költő, Branko Radičević óriási méretű alakja, mögötte a Fruška gora.

A lépcsőfeljárónál állítom meg a gyerekeket, beszélgetünk az iskoláról, a tanítókról, a közelgő vakációról. Kadvány Franjo, Bajnár Rózsika és a többiek is mind szerbül válaszolgatnak, anyanyelvükön már nehezükre esik a beszéd.

Az egyik tanteremben a negyedik Detelin Marika „pótórát” tart: betűvetésre, számolásra oktatja egy évvel fiatalabb társait, Kugli Karcsit és Fain Rózsikát. Mögöttük Jugoszlávia térképe. Kérdzem, meg tudják-e mutatni, merre van Maradék. Odarebbennek a térképhez, körmükkel Újvidék körül kaparásznak.

– Épp itt – mondja egyikük –, ahol le van tépve a mappa.

A két kisebbet megkérem, írják föl a nevüket a táblára. Kínlódva, akadozva megy, hibásra sikerül. Harmadikosok, magyar tagozatra járnak.

*

Stevan Vukovot, a helyi közösség elnökét a lakásán keresem fel: betegeskedik, néhány napig nem megy be a hivatalba.

– A hetvenegyes népszámlálás adatai szerint 235 lakosa van a falunak – sorolja –, vagyis körülbelül 550 háztartás. Hatvantól hetvenegyig több mint félezerrel lettünk kevesebben. A fiatalok Indián, Pazován, Újvidéken, Belgrádban néznek munkalehetőség után, sokan ott is ragadnak. Maradékon egyedül a földműves-szövetkezet tud néhány embernek biztos kenyeret adni, ez minden.

– Milyen a lakosság nemzetiségi összetétele?

– Hallja, az igazat megvallva, ezt nem tudnám pontosan megmondani. Nem tartottuk szükségesnek, hogy ilyesféle kimutatást csináljunk. Annyit mondhatok, hogy élnek itt szerbek és horvátok, élnek itt magyarok is, úgy fele-fele arányban. Vannak más nemzetiségűek is. Nem tudnék pontos adatokat mondani, de azt hiszem, ez nem is fontos.

– Mi lehet az oka, hogy az iskolában megszűnik a nemzetiségi tagozat?

– Látja, erről már mi is beszélgettünk. Szerintem az egyik ok az, hogy a szülők nem érdeklődnek a magyar tagozat iránt. Ők tudják, miért. A másik meg, hogy a község területén nincs magyar nyelvű középiskola. Ez nagy visszahúzó erő lehet. Az igazat megvallva, nem is tudom hirtelen, van-e itt megoldás.

*

Berger Mihály. Harmincegy éves, alacsony, élénk fiatalember. Két gyereke van: Károly négyéves, Edit hét. Ő volt az egyetlen a faluban, aki tavaly a magyar tagozat mellett döntött.

– Úgy gondoltam, ha maga lesz is, beadom. Beadom, legyen legalább egy magyar gyerek Maradékon. Annyit szerettem volna, legalább a nevét le tudja rendesen írni. Beadtam, de egy gyerek miatt nem nyitnak külön osztályt. Átírtam.

A nyitott gangon beszélgetünk, besüt ránk a nap. Kalapját ledobja a fal tövébe, munkásnadrágja kinyúlt zsebéből cigarettát kotor elő, rágyújt.

– Mi van ezzel a néppel, nem tudom. Félnék a jövőtől, félnék mindentől, hogy a gyerekek majd nem tud boldogulni. Meg van adva a jog, nem élünk vele. Én annak idején elakadtam a negyedik osztályban, én tényleg nem vihettem többre. Maradj itthon, csináld itthon, ezt mondták a szüleim, maradnom kellett, ellenkezésnek nem volt helye. Most nagyon kellene a nyolc osztály, anélkül mit ér az ember. Folyamodni szeretnénk az új igazgatóhoz, nyitnának esti iskolát. Lennénk vagy húszan, huszonöten, elkésett diákok.

Az udvar végében Zastava 750-es, azzal bajlódott, amikor benyitottam.

– Azelőtt Indián dolgoztam, motoron jártam munkába – kapja el a tekintetemet. – Eső, hideg, szél, menni kellett. Megvettem ezt a Fityót, mindenhova elvisz. Jó, hogy van: akárhova el kell szaladni, pillanatok alatt ott van az ember.

Összeszedtünk három hold földet, az asszony nyúglódik vele. Én csak nagy ritkán, lefoglal a szövetkezet, ott vagyok traktoros. Háromezer-hatszázat keresek meg havonta, ebből már bírunk egy kicsit takarózni. Jut erre, arra. A legfontosabb, hogy a gyerekeknek mindenük meglegyen. Ha szerbül tanul is a lányom, megvettem neki a magyar könyveket. Ne felejtse el egészen az anyanyelvét, legalább a nevét le tudja írni. Az asszony oktatgatja, én reggeltől estig munkában vagyok, nemigen érek rá bajlódni vele.

A tűzvész kerül szóba, amely öt évvel ezelőtt majdnem elemésztette Maradékot.

– Ezt az utcát, a Petőfi Sándort fogta meg legjobban, mind a két fele égett. Én a falu másik végén oltottam, amikor szóltak, menj haza, te is égsz. Szaladtam, és már messziről láttam: lán-gokban a ház. Kínkeservesen eloltottuk. Az Editkém az majdnem bennégett.

Ügyes mozdulattal elkapja, magához szorítja az asztalunk körül futkározó csikófarkas, szőke kislányt.

*

– A lovaimat nézze meg, a Verát meg a Frajlát – tuszkol hátra, az istálló irányába Gulyás Ferenc.

– Ezeket a lovakat megnézheti.

A gőzölgő félhomályból két telivér, pompás lipicai tekinget az ajtónyílás felé.

– Három arany medalját és egy ezüstöt hoztak ezek nekem haza a Novi Sad-i sajamról. Úgy nézzen rájuk. A Frajláért tegnap kínáltak millió-hétszázat, millió-kilencre hagytam, de ha megkínálják a kettőt, akkor se adom. Nem eladó.

Testes, jó kedélyű fiatalember, ahogy ő mondja: a harmincas mezsgyekaró közelében. Mosott kockás inge majd szétpattan a karján. Kislánya, Elvira elsőbe jár, szerbhorvát tagozatra.

– Oda íratom majd ezt a vasgyúrot is – kapja magasan a feje fölé a szekéren játszadozó hároméves Józsit. – Mert ha jól megdondolja, a magyar nyelvre itten nincs is szükség. Minek? Szerbül hibátlanul tud, azon a nyelven megtanítanak vele mindent az égvilágon. Ne legyen felemás az én gyerekem: négy évig magyar razred, aztán négy évig szerb razred. A középiskolában aztán megint szerb razred. Mert most már középiskolába is el-elmenetnek a gyerekeink. Lesz neki különóra: írni-olvasni megtanul. Le tudja írni a nevét.

– Elegendő ez?

– Sok baj van a lovaimmal – fordul vissza az istálló felé –, de én nem vagyok rest vesződni velük. Megyek Indijára, megvakarom őket. Megyek Pazovára, megvakarom őket. Akárhogy nem lehet kihajtani két ilyen gyönyörűséget.

Figyeljen: az a legfontosabb, hogy az ember megtanuljon bánni velük. Nem ellenkezni velük, nem megszorítani őket túlságosan. Ez a legfontosabb. Ustort nem emelni rájuk. Mert megjegyzik, hetekig emlékeznek rá. Suhan az ustor, belemenek a kocsiba, fölfordítanak mindent. Ha nyugtalanzkodnak, én csak rájuk huhogok, mindjárt lecsillapodnak. A bánásmódot kell kiismerni, a bánásmódot.

A kedvemért kivezeti a Frajlát, hosszúra fogott kantárszárral hagyja, hogy nyerítve beleágaskodjon a lenyugvó napba.

– Csak azt mondom neki, hó, lássa, már meg is állt. Csak ráhuhogok. Másnak nem állna meg, de nekem megáll. Rettentő erős lehet, ha van benne akarat. Tartás. Ezt kell kiismerni. Akkor nyugodtabb lesz, mint a mura-ló. Csak áll. Befoghatom, ekézhetek vele, szánthatok vele. Van tizenegy hold földünk, velük művelem. Ahhoz kevés a tizenegy hold, hogy traktort vegyek hozzá. Elbírja a két lipicáner.

Megemeltük kicsit a házat, kitegláztuk, vettünk villanysparheltot, frizsidert, mosógépet. Nem panaszkodhatunk: szépen élünk.

Visszaköti a jászol elé a Frajlát, elköszönök. A két gyerek ott játszik hátul, az istálló árnyékában. Fejük fölött, egy messzire kiugró gyümölcsfaágon a díszes lószerszám: a fejlő, a zabla, a kantárszár.

*

Báró Árpád. Huszonvalahány éves, apró termetű legény.

– Néha údzs szédzsellem magam: levélt kéne küldeni a madzsarországi nadzsbácsámnak, de én nem tudok madzsarul írni – mondja. – Szerbül tanultam od prvog razreda, az egész levélt círilicával írom meg. Még szerencse, hodzs a nadzsbácsám tud valamicskét oroszul.

Akaratlanul a szlavóniai Lacháza ötlük az eszembe, ahol a nagyszülők még csupán magyarul tudnak, a szülők feles makaróninyelven, s a legfiatalabb korosztály, az unokák már csak horvátul, így társalognak egymással: ki-ki a maga nyelvén.

*

Detelin Katica. Hátrakötött fejjű, barna bőrű fiatalasszony, most érkezett vissza a határból. Az ő kislánya, Marika tanítgatta délelőtt fiatalabb pajtásait írásra, számolásra. Betessékel a hűvös szobába, frissen szedett meggyet tesz elé az asztalra.

– Az uram még kinn maradt, ő jobban bírja – mondja mosolyogva. – Tizennyolc éves voltam, amikor férjhez mentem, ez még akkor errefelé így illett. Szinte már öreglánynak számítottam. Tizenegy éve vagyunk együtt Istvánnal, szereztünk tizenegy hold földet. Ahány év, annyi hold föld. Mind a magunk erejéből.

– Hogy tanul a kislány?

Napégette arcából előcsillan bogárszeme.

– Eddig még nem hozott haza négyest. Csupa ötössel van tele a bizonyítványa. Úgy gondolkoztunk: ha jó a fölfogása, nem lesz baj a magyar osztályban se, nem lesz baj később se. Örülünk neki, hogy jól gondolkoztunk, nem hallgattunk a többiekre, a jóakarókra.

– Milyen fürgék a kiscsirkéi – intek a székre állított cipősdoboz fele.

– Nem mind kiscsirke ez – mondja nevetve. – Ezek az eleve-
nebbek, nézze csak, éppen fácánok, a mezőn leltünk a tojásokra, tyúk keltette ki őket. A házicsirkék azok a lomhák, azok a búskomorak, amelyek ott kókadoznak a villanyégő melegében.

*

Fényszárosi Antalék. Kapujukon bármikor benyithat a falujáró, tudja, szívesen fogadják, nem kell attól tartania, hogy alkalmatlan-kodik.

Amikor utoljára náluk jártam, a nagyobbik lány, Irénke, hetedik volt, a kisebbik, Aranka, másodikos. Irénke most Újvidéken középiskolás, nemsokára egyetemista, Aranka hetedikes. Mindketten kitűnő tanulók.

– Mi bizony annak idején megvívtuk a magunk külön kis harcát a faluval, az előítéletekkel – mondja Fényszárosi Mária. – Valahogy elterjedt errefelé, hogy csak abból lesz valaki, aki az iskolában szerb nyelven tanul. Nem volt senki, aki ezt a tévhitet próbálta volna eloszlatni. A régi iskolaigazgató inkább még csak hizlalgatta, Flóra tanító néni meg egyedül túl kevés volt, gyenge kis asszony, bele is rokkant a hiábavaló munkába. Mi élő példával álltunk oda a falu elé: ember lesz mind a két gyerekünkől, még ha nemzetiségi tagozatra is jártak. Az már nem rajtunk múlt, hogy a példa semmit sem használt. Két év, vagy annyi se, és az utolsó szerémségi magyar tagozatból is elfogy a gyerek.

Állunk a tornác előtt, nézzük, ahogy a kert fái mögött vörösbe borulva lebukik a nap.

– A naplementéről mindig a tűzvész jut eszembe – mondja Fényszárosi Antal. – A maradékiak még nagyon sokáig nem felejtik el hetvenkettő nyarát. Azt hittük akkor, leég az egész falu. A szél éppen errefelé sodorta a lángot, a mi utcánk felé. Körös-körül recsegett-ropogott minden, égtek a házak, a csűrök. Bennünket megkerült valahogyan.

1977

SZAKADÓ

Dél-Bánátot jártam már napok óta, amikor egyik székelykevei ismerősöm, Kovács István iskolaigazgató megkérdezte:

– Miért nem nézel te ki a Szakadóhoz? Biztosan találnál valamit, ha körüljárnád a Burkátokat meg a Fertályokat. Csak száraz időben menj, különben hat ökörrel sem húzatunk ki a sárból.

Az igazgató maga is tollforgató ember, a Magyar Szó dél-bánáti tudósítója, igen jól ismeri terepét, azonkívül a Szocialista Szövetség helyi elnöke, úgy döntöttem hát, hallgatok a tanácsára. Ha ő mondja, biztosan nem megyek hiába.

Jó nagy kerülővel indultam neki: a műúton Kovinig, aztán onnan tovább a töltésen végig, azt mondták, ez a jobbik út. A töl-

tésen zárva voltak a piros-fehér csíkos sorompók, a Fityóval le kellett gurulni a töltés tövéhez, a füves, süppedős csapásra. Fölöttem a lassan épülő híd csonka íve, ha majd teljes lesz, Kovint és Smederevót köti össze. Magamban a reménykedések hídjának neveztem el: errefelé mindenki türelmetlenül lesi megépülését, a dél-bánátiak tőle várják gondoljaik csökkenését, a járhatatlan kerülő utak eltűnését, azt, hogy végre a tanyasorok és a falvak városközelbe kerüljenek.

Másfél órába telt, mire a kátyúk között egyensúlyozva a mintegy húsz kilométeres út végére értem, s jobboldalt, a kopaszodó fák meg a csupasz kőrök között észrevettem az első tanyát. Itt már, a hihetetlenül egyenes törzsű kanadai nyárfák védelmében jó lesz leparkolni, s gyalog menni tovább, gondoltam: ezeket a száz méterekre elvesző csapásokat, púpos dombhákat, vízörző laposokat nem autózásra találták ki.

Az október végi ködboglyákat szétzilálták már az erőtlen nap-sugár villák, s helyükre kitergették ökönyálból font hálójukat. A megcserepedett vakondtúrások között kivágott kanadai nyárfák csonkja: az évgyűrűkön parányi nedves gombafejek virágoztak. Fakönnyek, mondta róluk egy idevalósi öregasszony. Nincs, aki megsirassa, hát saját magáért hullat könnyet a kivágott fa. A tuskót nemsokára belepi a hó, elrejtje a fakönnyeket. Tavasszal előperegnek megint, de a nyár melege elapasztja őket. Ősszel újra nőnek. Így megy ez évről évre. Aztán egyszer csak az október nem fakaszt többé könnyet, csupaszon, védtelenül világítanak elő megint az évgyűrűk.

Fedetlen fejjel, egyikük nyúlszőr kalapban, zсібongó gyerekek jöttek ki a nyárfaerdőből. Hátukon, kezükben táskák: iskolából tartottak hazafelé. A nyomukba szegődtem, ők majd elvezetnek a Burkátokig, a nádtetős sárházak közé.

*

Rongyos, ráncos képű idősebb férfi meg egy sovány, ősz hajú asszony, bizonyára a felesége, hányják le a szekérről a csöves kukoricát. A bordás fekete ló fázósan reszket a rúd előtt, inkább a kimerültségtől, mint a hidegtől, szájában meg-megcsörren a zablá.

A ferde lécgóré nehezen telik, aprók a csövek, nem nagy a kocsisem; egy lóra bajosan is lehetne többet rakodni. Stevanović Savo ötvenhárom éves, a felesége ötven, hatvanötön fölülieknek

gondoltam őket. Leskovacról jöttek ide a Duna-töltés árnyékába, tizenegy éve is megvan már annak. Négyszázharmincezer régi dinárt adtak ezért a házért meg másfél lánca földért. Azóta vettem meg fél lánca földet. Arról hordják most a kukoricát.

– Meztelenek voltunk mindig – egyenesedik fel a kukorica fölül a férfi –, de ahonnan jöttünk, még ennél is meztelenebbek. Hegyes vidék, nem termett meg semmi. Itt azért lett ez a kevés kukorica. Napszámba is eljárunk, megélünk valahogy.

Felesége szóltanul, kétrét görnyedve markolja a csöveket.

– Két lányom van, Smederevóba ment férjhez mind a kettő. A Duna túloldalára. Nekik sikerült elszakadni innen, ők már révben vannak. Mennék én is, ne gondolja, hogy nem mennék. Közelebb az úthoz, a városhoz, nincs hozzá erőm. Miből? Hallom, be akarják vezetni a villanyt, megcsinálni az utat. Az nagyon jó lenne. Mit mondjak még?

Nézem a rözséből font, bedőlt kerítést, a törött üvegű ablakot a valószerűtlenül kis házon, a fehérre meszelt falon a piros paprika-fűzért. Az ajtón a rozsdás lakatot. Vajon mit féltének, mit védenek a lakattal, kérdezem magamban.

– Belül mijük van, ott is körülnézhetek?

– Persze, persze, körülnézhet – mondja a férfi, és krárog hozzá. – Van egy szobánk, egy konyhánk, egy spájzunk.

Megvárom, míg lerakják a kukoricát, aztán újra megkérdem, láthatnám-e belülről a házukat.

A férfi bólogat, aztán végignézi magát: szakadt térdű nadrágján, kifordult oldalú gumibocskorán, s váratlan heveséssel ragadja meg a gyepelt, fordítja a lovat a kijárat felé.

– Ne haragudjon – szólal meg most először az asszony, s másfelé néz –, de sietünk, sok a dolgunk. Ha máskor jön, majd bevezetjük. Ha jobban ráérünk.

Bólintok, elköszönök. Nem tartom szükségesnek megérdeklődni, miért nem vették le kedvemért házuk ajtajáról a rozsdás lakatot.

*

Pontosan Smederevo alatt, a Duna innenső oldalán sorakoznak a Burkátok és a Fertályok nádtetős viskói. Közigazgatásilag a tizenöt kilométerre fekvő Székelykevéhez tartoznak, a kovini községhez, a gyakorlatban majdnem sehova.

Másfél száz ház, körülbelül hatszáz lakos. Azért körülbelül, mert itt havonta változik a lélekszám: néhány család felkerekedik,

továbbáll, mások jönnek a helyükbe. Legtöbbször még ágrólszakadtabbak.

– Ide mindig a legszegényebbek jöttek – mondja a Szocialista Szövetség székelykevei elnöke. – Akiknek többre nem tellett.

A huszadik század paradoxonai, jegyezte meg nemrégiben a televízióban éppen ezekről a Duna-töltés tövében bokrosodó tanyacsoportokról egy politikusunk. Tiszta időben idelátszanak Belgrád fényei, itt meg se víz, se villany, se út, se gyógyszertár, se semmi.

Még kocsma sincs a telepen, boltot is csak néhány éve kaptak. Másfél évtizeddel ezelőtt szinte kizárólag magyarok lakták, aztán ahogy azok külföldre vándoroltak vagy a faluba költöztek, a túoldalról, Szerbiából új szegények telepedtek a helyükre. Az őslakók fűzött bocskorokról vercánoknak nevezik őket.

– Akik egy kicsit is összeszedték magukat, bejöttek a faluba – könyököl fel betegágyán Csala Mihály, a székelykevei helyi közösség elnöke. A dereka háborgatja meg az öregedés sokféle előfutára, nyavalyája. – Négyszázalékos helyi járulékot szavaztak meg az emberek, a község is támogatást ígért, mozdíthatunk hát valamit. Nagyon várjuk, hogy Kovin és Smederevo között megépüljön a híd, az is előbbre visz bennünket. A beköltözőknek, ha kerülő úton is, de szereztünk telkeket, van, hova építsenek. A másfél ezer külföldön dolgozó székelykevei közül sok hazatér, róluk is gondoskodunk. Lassan utcává terebélyesednek az új házak; a tábla még ugyan nem került ki, de Tamási Áron utcának neveztük el. Járdát kell bele építenünk. Aztán meg világosságot vinni a tanyákra, vagyis bevezetni a villanyt. Ha lesz rávaló, utat is csinálunk majd, de most a villany a legfontosabb, a világosság.

*

Messziről idehallatszik a hamis harmonikaszó meg a dob monoton bufogása. Ahogy közelebb érek a tanyasor első viskóihoz, kivehető lesz az ének is, s a rőzsekerítés tövében a táncolók lebbenő szoknyája. Kólót járnak, sebeset, dobbantósat. Fekete képű, cifra szoknyás meg farmernadrágos lányok, fekete képű, kócos legények. Az idősebbek a nyitva hagyott kapuban állnak, nézik őket.

– Nem jött értünk a prikolica, azért táncolunk – perdül ki ügyesen a körből egy hegyes nézésű legény. – Akkora a sár, hogy nem jöhetett, így hát egész nap táncolunk.

Gumibocskoros lábával a taktust veri, de a tekintete rajtam marad. Mintha csak kérdezné: miért, nekünk nem lehet? Mögötte a nejlonszák ablakú, megroggyant viskó s a töredezett rőzsekerítés.

– Ünnepeünk is, lakodalmaskodunk – jön oda az idősebbek mögül egy bőrmicis fiatalember. – Az egyik cimborának megment az asszonya, de tegnapi visszajött. Most azt ünnepeünk.

Fejével odaint egy hetykén táncoló tizenégy-tizenöt éves suhanc felé, az az újember. Az asszonyka még restelli az esetet, nem merészkezik ki a napvilágra.

A bőrmicist Penov Eftimnek hívják, Macedóniából került ide. Huszonhat éves, három gyereke van. Csónakon jár át Smederevóba, a Jugovo Építővállalatnál dolgozik, havi kétezer dinárt keres. Elhúzóduunk kicsit a kólózóktól, hogy szót érthessüünk.

– Hatvannyolcban, amikor idejöttem, hatszázezer régít adtam ezért a házért. Kipofoztam, most már többet érne. Annyit azért nem, hogy Smederevóban házat kapjak érte. Még csak egy szobát se. Maradok hát itt, lapátolom a Dunát, hajnalban oda, estefelé vissza. Néha egészen kifulladás: itt kilométer széles a folyó.

– Mi van, ha zajlik a jég?

– Verik a csónak oldalát a jégdarabok. Az asszony jégzajlásakor mindig fölébred, amikor hajnalban öltözködök. Máskor észrevétlenül kilopom magam mellőle, de ilyenkor fölriad, kijön velem a léckapuig. Este meg kint áll a fák alatt, vár.

– Hallott-e róla: bevezetik az áramot?

– Látja, ez nem lenne rossz. Úgy mondják, fejenként ezer dinárt fizetüünk mi, a többit a falu. Nem lenne rossz, de az út, az még jobban hiányzik. Télen hónapokig nem tuduunk kimozdulni innen. Képzelve el, ha rosszul lesz valamelyiküünk, hogy viszik be az orvoshoz. Azért a villany is jól jönne, no, nem nekem, de a gyerekeknek. Tanulhatnáak este is, nem kellene nekik lámpát gyújtani.

Megkérdezem, mikor volt utoljára moziban. A homlokát ráncolja, mintha erősen törné a fejét.

– Nem voltam én még moziban.

– Egyetlenegyszer se?

– Egyetlenegyszer se. De a gyerekek már voltak. Ide járnak a barakkiskolába, vitték már őket be a faluba. Szeretném, ha a negyedik után nem maradnáak ki. Ha legalább az egyik befejezhetné a nyolc osztályt.

*

A kanadai nyárfák ölelésében ott a barakkiskola. Kívülről mint minden más barakképület, deszkaoldalú, deszkatetős. Belülről iskola; a keskeny folyosón sáros cipők, a kampós fogason néhány kiskabát, bent az osztályban olajos padló, fiókos padok. A sarokban földgömb, a falon az évszakok vízfestékekkel fölmázolt képei.

A szürkére kopott, lepattogzott festékű táblán félig letörölt nevek. Csoti, majd kicsit arrább Csóti Imre, alatta o, ó. Korodi, Bíró Jászmina, Karakov Szofija.

Harminchat gyerek sereglük ide a környékről az összevont tagozatba, s ha van hozzá erejük, türelmük, negyedik után Plocsicon vagy Kovinban tanulhatnak tovább. Beszéltem olyan diákkal, aki öt kilométerről gyalogol ide.

– Egyelőre nincs a nevünkön, az isten sem tudja, kié ez az iskola – tárja szét a karját Kovács István. – A tanítókat mi fizetjük, de hogy az iskola kié . . . Sok gyerek időnap előtt kimarad, semmit nem tehetünk ellenük. A szétszórt tanyákon még csak azt sem tudjuk ellenőrizni, itt élnek-e még, vagy már visszaköltöztek Szerbiába, Kosovóba.

– Igyekszünk úgy megszervezni a tanítást – mondja az egyik tanító, Szunyogh István, miután szünetre küldi a gyerekeket –, hogy soha ne sötétedjen rájuk. Sötétben még nekünk is megpróbáltatás errefelé járkálni, nemhogy ezeknek a tökmagoknak. Mérges kutyák mindenfelé, a fogós kátyúkba meg napvilágnál is beleragad az ember.

A tanítás szerbhorvát nyelven folyik, az öt magyar gyereknek Szunyogh István anyanyelv-ápolási órákat tart. Beszélni még csak tudnak, ha nem is anyanyelvi szinten, de az írással rettentően megkínlódhatnak. A kátyús kilométerekkel a lábukban nem is igen várható, hogy nagy lelkesedéssel róják az ékezeteket, amikor a többiek az iskola mögötti enyhelyben pihennek vagy rúgják a labdát.

Nem nagy lelkesedéssel magyaráz a tanító sem: ő is gyalog jár ki Székelykevéről, ez még a legrövidebb úton is tíz kilométer naponta. Tíz kilométer süppedős, mély csapáson. Fiatal ember, huszonnyolc éves, nőtlen, nem csoda, hogy valami jobban reménykedik, elkíváncozik innen.

– Hetvenben, mikor Szabadkán befejeztem a képzőt, mindjárt ide kerültem – mondja. – Még a régi iskolába, mert a barakkot egy évre rá építették. Itt kaptam csak állást. Az első időben próbáltam csinálni valamit, valami újat, valami többet, igyekeztem jó tanító lenni. Aztán láttam, mire vállalkoztam. Amikor hosszú kínlódás után egyik-másik gyereknek végre sikerült a fejébe csöpögtetnem valamit, egy kis tudást, nem jött többé iskolába. Kerestem, kutattam utána, kiderült, hogy a családja visszaköltözött Szerbiába. Máskor meg éppen belemelegszek a magyarázásba, hát látom, hogy néhányan bóbiskolnak. Gyors terepszemlét tartok: pont azok, akik reggel négy-öt kilométert gyalogoltak. Mit csináljak?

A kanadai nyárfák oltalmában

Szidjam őket össze? Várom, hogy álláshoz jussak bent a faluban, vagy akárhol, hogy elkerüljek innen.

Krničan Stevan, a másik tanító, román nemzetiségű, ő is benn lakik Székelykevéen. Nős, két gyermeke van; még hatvankilencben idekerült a telepre. Motorkerékpáron jár ki az iskolába.

– Havonta ötven dinár utazási pótlékot kapunk. Még benzinre sem elég. A havi fizetésünk háromezer dinár körül mozog, nem mondhatnám, hogy túl vagyunk fizetve. Pedig nehéz dolgunk van: ezeket a gyerekeket nemcsak írni-olvasni, hanem lépni, beszélni, viselkedni is nekünk kell megtanítani. Törödni velük, nehogy eltévedjenek a ködben, nehogy megharapja őket a kutya, nehogy megfázzanak.

– Nincs itt benn télen hideg?

– Ha a kályhában mindig ég a tűz, nincs hideg. De ha egyszer elkezd fűjni a kossava . . . Éghet a tűz. Kiszól a gyerekeknek, kezdődik az óra, bejöhetnek az osztályba. A fekete, piros és fehér képű kislányok és legénykék a deszkaépület előtt sorba állnak.

– Figyelje meg őket, ha bejönnek a tanterembe – fordul vissza hozzám a tanító. – Pár éve még az egyik rongyosabb volt mint a másik. Hogy azt ne mondjam, szutykosabb. Most foltosak, de nem rongyosak. Többnyire tiszták. Figyelje meg, új táskájuk, könyvük, füzetük van. Ha helyre mennek, nem rúgják ki egymás alól a széket. Amikor ideköltöztek, mint a vadlovak, olyanok voltak. Azóta, ha nem is törtek be, de megszelídültek. Hallgatnak a szóra. Elértük azt is, hogy a négy osztály befejezése után csak húsz százalékuk morzsolódik le, ragad itt végleg az utak szurokjában, a többiek tovább tanulnak Plocsicon, Kovinban, esetleg Székelykevéen. Ha erre gondolok, már nem is bánkódok annyira rajta, hogy hatvankilencben idekerültem a Duna-töltés árnyékába.

*

Tanítás után Csóti Imre elvezet a nagyszülei házához. Fekete hajú, kerek fejű gyerek, ha kérdezek tőle valamit, kutató tekintettel néz rám, mielőtt válaszolna. A szülei évek óta Németországban vannak, járt már kinn náluk, pár mondatot németül is megtanult. Jól elvan itt a tanyán, a nagyanyjééknál, tágas a tér, sokat hancúrozhat, játszhat. Fél óráig lehet futni egy irányban. Míg csak meg nem állítja a töltés vagy a csatornaárok. Várja haza a szüleit, jövőre talán vége szakad ennek a hosszan tartó várakozásnak. Hazajönnek, az összerakosgatott pénzen házat vesznek Székelyen, a Tamási Áron utcában. Ott az a legjobb, kinézte már magának,

hogy csak a közben van sár, a saroktól járda vezet egészen az iskoláig, nem lesz a csizmája pereméig sáros.

Kevés ilyen ház van a Szakadó környékén: tiszta falú, cseréptetős, magas épület. A tartós léckerítésen belül tisztára söpört udvar. A szobákban szőnyegcsíkok, rongypokrócok, a konyhában egy hokedlin parányi elemes tévékészülék. Pár napja romlott el éppen: képet mutat, de hangja nincs. Be kéne vinni a faluba javításra, de sok a munka, nincs rá érkezésük. A házigazdát, Csóti Imrét nem is találom itthon, a határban van, szárat köt. A felesége, a bolgár származású Decsov Frana, de most már inkább csak Csóti Franciska, kávéval tesz fel. A sok gyaloglás után jólesik kicsit elengedni magam, hátam nekivetni a széktámlának, pár pillanatig elmerengni az arany szélű csészeből fölszálló gőzszalag felett. Előveszem a jegyzetfüzetemet, rendezgetem a napi termést: mondatokat húzok alá, mondatokat húzok át. A háziasszony magamra hagy a notesszommal, kimegy vetni a jószágoknak.

– Majd megrúgott a kicsikó – újságolja, amikor visszatér. – Nagyon virgonc, de nem csoda: tojással lett etetve meg cukorval. Ettől is fényesedett meg a szőre.

– Miért nem költöznek be a faluba? – kérdezem.

– Emlegetik a rokonok is: bent könnyebben elérnétek a mozi-ba. Ha eddig nem, ezután úgyse érünk el. Egyikünket elviszik a Szent Mihály lován, a másik majd önként megy utána. Ezt a pár évet még, ami hátravan, kibírjuk a tanyán. Itt a földünk, mind a tíz és fél lánca, miért hagynánk el. Amikor kezdtük az életet, másfél lánccal kezdtük, fölhlizlaltuk tizenöt lánccra. Most már nekifogtunk eladogatni: nyom az adó, nincs, aki a földet művelje. Mi már gyá-moltalanok vagyunk hozzá, a gyerekek meg szétszéledtek. A falu, a város, Németország.

– Itt éltek mindig?

– Negyvennyolcig bent Székelyen, házbérben. Saját házra soha-se teltt volna a faluban, kijöttünk hát ide, a másfél lánca meztelen földre. Semmi se volt itt akkor, csak a fölzsántott föld, rajta egy szalmakazal. Annak a tövében telepedtünk le, ott éltünk, míg fel nem épült a ház. Míg tető nem került rá, míg alá nem bújhattunk. Nyár volt, nem kellett félnünk hidegtől, kossavától. Később gondoltunk rá, hogy jó lenne visszamenni Székelyre, saját házba, az emberek közé. Számolgattunk, de mindig az jött ki a számokból, hogy a tanya ára nem adna házat a faluban. Maradtunk. A negyed évszázad alatt nagy volt a mozgolódás itt körülöttünk: előbb csak magunkban voltunk, aztán a környékről idesereglettek a szegé-

nyek, voltak már szomszédaink, volt kinek köszönni. Később egyesek beköltöztek a faluba, mások elmentek Németbe, Ausztráliába, magunkra maradtunk megint. Akik a helyükre kerültek, azok jönnek-mennek, nincs idő ismerkedésre. Mi az emberemmel már végleg itt ragadtunk.

*

Esteledik: megfeketedik a víz a Szakadóban. A szürke betonteknőfal körülnyalabolja a partszélet, eltakarja a kilátást a Duna felé. Távolról éles madárrikoltások, erre közelebb apró, szaporcsobbanások, ahogy a halak földobják magukat a levegőbe. Ezüstpapír testük egy pillanatra megzissen az elhaló napsütésben. Fűzfák, fűzfacsonkok merednek ki a ködhálóból: őszbe ágaskodó, erős törzsű fák; szétmálló testűek, lassan töredezők; földből, vízből kiforduló, szürke gyökércsápokkal kapaszkodó fák. A vízparti sárban megagyagosodott emberi lábnyomok. Nagy testű, sötét madarak horzsolják a víztükröt, s arra följebb a betonpartoldalt. A töltés tetején, az erdő felől két emberalak közeledik: két függőleges, fekete vonal.

Nem fiatal a Szakadó, korosabb a legöregebb őslakóknál. Ők is már csak apáik szava után tudnak születéséről, arról, hogy az 1880-as években keletkezett, amikor Smederevót legjobban szorongatta a Duna. Hogy a víz nyomásától szakadt-e meg a töltés, vagy emberi kéz ütött rést rajta, hogy mentse a túloldali várost, erről már nem tudnak hitelesen számot adni.

– Tavaszi éccaka, áradáskor történt a szakadás – mondja a hetvenéves Váci Albert bácsi. – Vagy a túloldalról csónyakon érkezők szerszámától, vagy mert a töltés nem bírta el a nagy nyomást, magától megszakadt. A víz aztán csinált utat, kimosta ezt a ménkű árkot. Magasan jött, vastagon, elöntötte a földeket. Volt, aki látta a holdvilágnál: alvó embert vitt szalmakazlon. Szénaboglyára föl-szorulva nyulat meg rókát. Nem bántották egymást, bajban voltak. Ember mit tehetett ekkora vészben, víz ellen, ár ellen. Később aztán csináltak egy körgátat, beszorították a Dunát, többé nem is bírt kijönni. Ettől már nem kell félniük a tanyasiaknak, ki van a töltés betonozva, homokval befűva. Őt Duna nem önti el. A bajra csak a kanális emlékezteti őket, amelyvel a folyó össze van kötve a Szakadóval: ha árad a Duna, háborog, jön rajta a víz bele a Szakadóba.

Váci Albert kinn a tanyán eresztett kitéphetetlennek induló gyökeret, ott született, ott is szándékozott meghalni. Amolyan

A Szakadónál

pásztora volt a töltéshez kiszorult embereknek, vezető, kultúrfelelős, tűzoltóparancsnok, minden. Két éve mégis átengedte a házát másnak, beköltözött Székelykevére.

– Úgy jártam, mint a Szakadóban rekedt víz, elszakasztottak engem is a folyómtól. Pedig azt hittem, sohase jövök el onnan. Egymás után lazultak ki mellőlem a társak, a szomszédok, két éve elhalt a feleségem. A fiam már hamarabb behurcolkodott, utána-jöttem. Itt is magamban vagyok, de mégis könnyebben eljutok hozzá meg a szomszédokhoz.

Dongóból, tiszta szeszből készült pálinkát tölt a poharába. A Fertályokból hozta magával készítésének a módját, ott kinn csak ilyenre telik, ha jól be akar rúgni az ember. Most már bizonyára jutna valódi pálinkára, tán még vinjakra is, de ő a dongót szokta meg, már csak azt issza, azzal traktálja a be-betérőket is.

Döngölt padlójú, földes szoba, a fal mellett gyalult tetejű asztal, körülötte zöldre festett hokedlik, az ágy előtt hosszú pad. Az egyik sarokban karosszéken tévékészülék, a másikban tűzhely, végében kosár csutka.

– Nekem könnyebb volt ott kint az élet – követi az öreg a tekintetemet –, mint a faluban. Tán mert fiatalabb voltam, nem voltam egyedül, de az is lehet, hogy nemcsak azért. Sohase ültünk ölbe tett

kézvel: hol a földdel bajlódtunk, hol tüzet oltottunk, hol színdarabot tanultunk. Emlékszem, a feleségem volt a sűgő, mosóteknőből sűgött. De mind eljöttek a tanyasiak, megtapsoltak bennünket. Tavaly a fiatalok kaptak egy üres házat, rendezzék be kultúrotthonnak. Beverték az ablakát, betörték az ajtót, azóta felé se mennek. Láttam az én tanyámat is, más lakik most benne, jó isten, hogyan néz ki az én tanyám. Az ablakban semmi üveg, a cseréptetőt kikezdte a szél, a kerítést feltüzelték. Aztán ott az az új iskola, azt se becsülik meg, ahogy kéne. Ha nekünk akkor adtak volna egy ilyen iskolát, nekünk az kápolna lett volna. De nem adtak, alig tudtam egy ócska tanyát megszerezni iskolának. Német volt a gazdája, elmenekült, ott maradt a háza üresen. Ki akarták osztani egy jövevénynek.

– Kiosztjuk, kiosztjuk – mondtam nekik –, de mit csinálunk a sok gyerekekkel, olyanok lesznek, mint a barmok. Nem nagyon tetszett nekik a dolog, de én melegebben összeírtam a gyerekeket, mutattam, milyen sokan vannak, végül is a német házat átengedték iskolának. Elkezdhetek tanulni a gyerekeink. Egyszer csak, negyvenkilencben, elfogyott a tanító. A régi meghalt, új meg nem akart jönni a helyébe. – Oda csak megkötozve tudtok elvonszolni – mondta, akit próbáltam rábeszélni. Bé kell menni Újvidékre, tanítót keríteni, döntöttek végül a tanyasiak. Ki más ment volna, mint a Váci Albert. Irány Újvidék, a városháza. Emlékszem, tízkor kezdődött a hivatal, de én már hétkor ott voltam. Egy örféle állt a bejáratnál, azt mondta, ne može. Može vagy ne može, mondom neki, én bémegyek. Bé is mentem, ott vártam ki a tíz órát. Amikor előálltam a kérésemmel, az asztal mögött ülő elvtársnő szigorúan rám nézett.

– Láthatja, egy tanító se lóg a fogason.

– Látom én, télikabátok meg bundák lógnak ott. De ettől függetlenül lehetne tán egy tanítót is keríteni.

Kivetették a hálót, két hét múlva lett tanítónk. Amikor egy nagy kofferral, térdig sárosan megérkezett, mindjárt engem keresett.

– Szolgálatjára – álltam elé.

– Csak látni akartam, ki tette tönkre az életemet – mondta, és közben mérgesen verte a sarat a csizmájáról.

Azért szépen megszokott kint, tán még meg is kedvelt bennünket. Azóta egyszer se maradt tanító nélkül a tanyasi iskola. – Lelkesen beszél a kinti évekről.

– Volt idő megszeretni azt a vidéket. Ha nem fogynak el melőlem a szomszédok, nem hagy magamra az asszony, eszembe se jutott volna nekem a falu. Hat és fél lánc földem volt, jól elboldo-

gultam vele. Csak a végére lett már sok, adtam el belőle másfelet. Most meg már ez az öt lánc is erősebb nálam, ki kellett adjam felibül. Egy kert elég nekem, azt még megmunkálom.

*

Váci József egy évvel előbb mondott búcsút a Fertályoknak, s költözött be a faluba, mint az apja. A Tamási Áron utcában kapott telket, arra épített magának házat. A csupasz téglák a sötétben is árulkodnak: még mindig tart a fészekrakás.

Vacsoráznak éppen, amikor bekopogok, az asztalfőn a középkorú, fekete férfi, mellette a felesége, a másik oldalon a két gyerek. Nem zavarok, szakítják félbe szabadkozásomat, végére értek már a vacsorának, beszélgethetünk nyugodtan.

– Kinn a tanyán is ilyen bőséges volt a vacsora? – intek a terített asztal felé.

– Volt, mikor ilyen, volt, mikor szegényesebb – tolja el maga elől a tányért a házigazda, s átül mellém az ágy szélére. – A dolgos fajta a betevő falatot a jég hátán is megkeresi. Öt lánc földem volt, kettőt eladtam, hogy felépíthessem ezt a házat. Csak az anyag került pénzbe, a munkát, azt magunk csináltuk, a rokonok ha itt-ott segítettek.

– Jó érzés falusi lakosnak lenni?

Nem válaszol mindjárt, már arra készülök, hogy megismétlem a kérdést, amikor megszólal.

– Hogy megmondjam magának, úgy, ahogy érzi az ember. Ha az egyik oldaláról nézem, akkor jó. Ha meg a másiktól nézem, hát azt kell mondjam, nem is olyan jó. A tanyához karnyújtásnyira volt a föld, közel az erdő is, sohase kellett pénzt kiadnom fáért. Bejöttem, de a föld nem jött utánam. Hiába szedtem le a kukoricát, beállt a rossz idő, járhatatlan az út, kint kellett hagynom. Ha megverődik az út, majd hazahordom.

– A tanyán nem vitte el a baromfit a róka, itt elviszi, bárhogy is vigyázok – szól közbe az asszony.

– Ez a baromfi a legkevesebb – inti le a férje. – De nem volt mindegy otthagyni a saját életet, eljönni idegen fedél alá. Mert három hónapig, amíg építkeztünk, házbérben laktunk. Gondolhatja, nem volt mindegy.

– És mi az a másik oldal? Ami miatt mégis bejöttek. Fejével odaint a szaporán kanalazó lánya és fia felé.

– Kettőt fölneveltem iskola nélkül, ez a kettő hadd menjen iskolába. Ne csak azt a négy osztályt járják ki, amit a Fertályok-

ban kijárhattak volna. Ne akadjanak el félúton a sárba ragadva. Erősebb érv ez, mint az én érveim együttvéve.

*

Kinn járok megint a Szakadónál: a kanadai nyárfák sudár tetejét reggeli ködök lepik. Beléndekkarmok, bogáncshorgok nyúlnak felém a fűből, amíg a töltésoldalról lekanyarodó keskeny csapáson eljutok a Fertályokig. Nem túl hosszú, foghíjas házsor, ellátok a túlsó végéig.

Az egyik kerítés alól furcsán egyensúlyozva háromlábú macska ugrik ki, s meglepő fürgeséggel iramodik el az erdő irányába.

Fiatal, kövérkés menyecske csapja ki a léckaput, hangos szitkokat küld a macska után.

– Jó reggelt, vagy jó napot – köszönök rá.

– Dobar dan. Keres valakit?

Meg se várja a válaszom, szerbre fordítja megint a szót, továbbra is a macskát szidja. Az öccse lőtte el a lábát légpuskával, azóta nem hagy nekik nyugtot, jár a nyakukra, nyávog szüntelenül. Csak utol tudná érni, leverné a másik lábát is.

A szomszéd házból kiles egy öregasszony, aztán szólításomra odasompolyog hozzánk, gumicsizmás lábát fázósan odacsapkodja a földhöz.

– Hideg telünk lesz, hosszú telünk, azt jósolják a csontjaim – toporog kitartóan.

Amikor a fiatalasszony befordul a léckapun, halkabbra fogja a szót:

– Tíz éve még egy szót nem tudott szerbül, most meg alig tud többet magyarul. A nagy flancban elfelejtett. Szomszédok vagyunk, de csak nagy ritkán beszélgetünk, nem értjük rendesen egymás szavát. De hát én ne panaszkodjak, az onokám se tud jobban az anyanyelvén, mint ez a menyecske. Én már agg vagyok, hogy tanuljak újra beszélni. Ülök bent egész délutánokat a sötét szobában, ő meg heverészik, és hallgatunk.

Székely Erzsébet hetvenhat éves.

– Kimondani is sok, annyi év az – ingatja a fejét. – Olyan sok az, hogy beleszédül az ember.

– Nem sok, ha egészséges.

– Az öreg, az már sose egészséges. Kellene valaki, aki nyavalyájában pártfogolná. Akire támaszkodna. Negyvenkilencben elhalt mellőlem az uram, azóta magamban vagyok. Velem él

ugyan a fiam meg a menyem, de hát ők nagykeveset vannak itt-hon. A fiam segédőr, jár át Szmedrovára, a menyem egész nap veszőt kötni van, az onokám iskolában. Én annyit vagyok egyedül, de annyit. Van egy kis földem, pár esztendővel ezelőtt még bírtam vele. Most már majd ő bír el énvelem.

– Mióta él itt a Fertályokban?

– Székelyen születtem, de már, mikor is, mikor is, már 1918-ban vagy mégsem: 1919-ben kihozott ide az uram. Az uram meg a nincstelenség. Nézzen meg: én vagyok a legrégebb ezen a tájon. A legavasabb. Mi építettünk először házat itt a töltés alatt, csak később jött a többi szegény. Az egyik onokám nagyon ráunt a Fertályokra, tavaly fölpackolta a családját, kiment Ausztriába. Nem tudom, látom-e még őket.

– Írnak?

– Már hogyne írnának. Minden két hónapban bekiabál hozzám a postás, még sose volt úgy, hogy időre ne jött volna. Azt írják, sokat gondolnak rám, jól élnék, jól keresnek, egészségesek. Nincsen semmi baj. Mi mást írnának?

*

A csatornaparti árkokban, dombokon bukdácsolva indulok vissza a Burkátok felé. A fatörzsek között idelátszik a tanya-falak fehérje, barnája, a Duna-vonulat sárgába, vörösbe borult erdősávja. Lenyűgöző, szemmarasztaló vidék, vigasz a nincstele-
neknek. A faluban említette valaki, hogy gyűléseken már többször is szóba került: fürdőhelynek kellene a Szakadót megcsinálni, köréje nyaralókat építeni. Ez jár az eszemben, amíg a sárházak vakolat-csendjét, a távoli rekedt kutyaugatást hallgatom.

A csatornapart dombjai mögött, a kanadai nyárfák oltalmában elébem áll a temető. Léccel, deszkával szigorúan körülkerített hat hálósobányi temető. Fakeresztek, kőoszlopok, bádogkeresztek. Hat felekezet vagy hat nemzetiség temetője? Ennek itt már tényleg nincs sok jelentősége. A fák sűrűjéből, a barakkiskola felől hangos gyerekzsivaj szalad idáig – leülepszik a völgyben.

Újra esteledik már, mikorra Varga György András tanyájára érek. Rendezett, nagy gazdasági udvar, a háromöles góré félig kukoricával, a ház előtt nejlonnal letakart háború előtti rozsdás traktor.

– Termett sok kukorica? – intek a góré felé.

– Azt csak az ember tudja – mondja a széles arcú, idős asszony, Varga György András édesanyja. – Ő meg a földre ment, éppen kukoricáért. Jó fél óra múlva fordul, akkor beszélhet vele.

Amíg a házigazdára várok, megtudom, hogy a hetvenegy éves Varga Erzsébet, lánykori nevén Eckmann Liza Muraszombatról került ide, szlovén nemzetiségű. No, nem mindjárt ide Smederevo alá jött, előbb megtett egy csodálatosan-keservesen nagy vargabetűt. Először Belgrádban szolgált, ott ismerkedett meg a férjével is, Tiranába már együtt mentek. Egy orvosnál cselédeskedtek, jó ember volt, lehetett nála keresni, pár év alatt össze is gyűlt egy viskóra való. A fiuk, Varga György András harminckilencben ott született Tiranában, az albánok fővárosában. Negyvenkettőre értek ide a Szakadóhoz. Vettek egy darabka földet, csak akkorát, amire ráfért egy viskó, s nekikezdték a falverésnek. Jóval később, amikor kicsit összeszedték magukat, építették ezt a házat: magasabbat, erősebbet, cseréptetőset. A régit meghagyták emlékeknek vagy emlékeztetőnek. A nádtetős kunyhóban most tyúkokat tartanak. Roskadozik már, de addig nem nyúlnak hozzá, míg magától össze nem dől.

Amíg erről beszélgetünk, átjön a szomszéd, Đorđe Radovanović. Bocskoros, mellényes, borostás arcú, franciasapkás vercán. Hatvannégy éves, vékony dongájú, alacsony férfi.

Kérdezem, mikor költözött ide.

– Még ötvenhatban eljöttem a szülőfalumból, de akkor még Smederevóban leragadtam. Ott töltöttem tizennyolc évet. Gyárban dolgoztam, ennek köszönhetem, hogy most nyugdíjat kapok. Nem sokat, kilencszáztíz dinárt, de a többiek ennyit se kapnak. Vettem földet is, a fiam segített megmunkálni. Aztán magamra hagyott, a menyem nem akart velem élni. Két éve, hogy eladtam a földet, csónakon átjöttem a Dunán. Vettem itt házat, három hold földet, hatvanezer dináromba került. Ráment minden pénzem, dolgoznom kellett nekem is és az asszonynak is, hogy megélhessünk. Csinálnám én, de négy éve fáj a lábam, alig tudok ráállni, a földművelés meg nehéz munka. Szerbiában bocskorosnak tanultam ki, dolgoztam is a szakmában, de a földművelés az más, kiszívja az ember erejét. Fiataloknak, erőseknek való, de ők szöknek be a gyárba, keresik a könnyebb életet.

– Nehéz volt beleszokni ebbe a környezetbe?

– Beleszoktam én könnyen, könnyebben, mint gondolná, megszerettem a Bánátot, de mit ér, ha fáj a lábam, nekem meg muszáj dolgoznom. Azért jó, hogy esténként van hova átjönni. Ide a Vargáékhoz, a másik szomszédhoz is. Egyedül semmi az ember. Beszélgetni szoktunk erről-arról. Adtunk ezer dinárt a villanyra, az útra, most már csak várjuk, hogy elkezdjék csinálni.

A nyitva tartott léckapun kétlovas szekér fordul be, megrakva csöves kukoricával. Az ülésen medvetermetű, szakadt kabátos férfi, Varga György András. A fején szalmakalap, nagy lábán vágott szárú gumicsizma.

– Sokat kell még fordulni? – kérdezem.

– Néhányat, mire tele lesz a góré. Tíz lánc földem van, búzát is vetettem bele, napraforgót, de bármilyen gyenge föld, meg kell hogy töltsé a góré.

– Maguk aránylag jól élnek itt a tanyán.

A marok kukoricát még belendíti a góréajtón, csak aztán fordul felém.

– Jól élünk mi, igaza van, csak meg vagyunk nyomva egy keveset. Láttá az utakat, ha nem, hát nézze meg a kocsim kerekét. Pedig most még kedvez az idő. Képzelve el, betegedjen meg itt valaki, vagy hirtelen szüljön. Ha jó az idő, csónyakval még csak átvisszük Szmedrovára, de télen? Mit csináljunk télen, ha zajlik a jég? Villanyért kapaszkodik a nép, de én azt mondom, az út lenne a legfontosabb. Hogy ne legyünk ennyire beszorítva. Mint az ürge a lukba, ha dézsából ömlik rá a víz.

– Látom, traktort is vásárolt.

– Próbálkoztam én minden fenével. Alighogy fölcseperedtem, fogtam az ásót meg a lapátot, mentem kubikolni. Pancsovára, Belgrádba, Zemunba, Požarevacra, Szmedrovára. Mindenfelé. Aztán paraszt lett belőlem. Hogy ezt a rossz traktort minek vettem, magam se tudnám megmondani. Többet javítgatom, mint amennyit dolgozok vele. Szid is érte a feleségem, de még a kislányom is, az az öklömnyi Lídia, hogy alig vagyok velük. A feleségem crnagorai, a kislányom csak a szerb nyelvet fogta meg. Kéne magyarul is tanítanom, de nincs rá érkezésem.

– A kubikolás vagy a paraszti munka a nehezebb?

– A kubikolás az nehezebb volt, de könnyebb is volt. Nem érti?

– Nem nagyon.

– Reggel hatkor fogtam a szerszámokat, félmeztelenre vetkőztem, dolgoztam keményen, délután háromkor letettem a szerszámokat, magamra szedtem a gúnyám, aztán nem volt semmi gondom. Itt meg nagyon sok a gond, ami úgy meg tudja aszalni az embert. Hogy kikel-e a mag, amit elvettem, vagy még a földben fölfalja a bogár. Hogy elveri-e a jég a dohányt meg a kukoricát, kiveri-e a búzából a szemet. Aztán ha minden sikerült, keresztbe áll előttem a járhatatlan út, ott rohad meg a földön minden.

– Most már lenne rá lehetősége: miért nem megy be a faluba?
– A fél életemet rápazaroltam ezekre a földekre. Fogjam megint az ásót meg a lapátot és menjek neki a vakvilágnak kubi-
kolni? Nekem már csak ez marad a szakmám, a földművelés,
ebbe kapaszkodhatok. Valami mégis vigasztal. Mert igaz, hogy
nem építettem téglaházat a faluban, nem vettem autót; amim van,
ennél több már nem lesz nekem. De nézze meg azokat a mély
barázdákat a földemen: én hasítottam őket. Az ágácfákat a tanyám
körüli: én ültettem őket. Ezen a tájon rajta van a kezem nyoma, és
ez kárpótolja az embert.

1975

SZAKADÓ II.

*Ezek a kanadai nyárfák sem azok
a kanadai nyárfák már . . .*

Végre-valahára kinn járok megint a Szakadónál. Ifjúkorom egyik legfőbb színhelyén, első könyvem címadó vidékén. Csaknem három évtizeddel ezelőtt mindenre rácsodálkozó, mindent feljegyző kezdő újságíróként érkeztem erre a csodálatos tájra. Hűségese társammal, a szintén mindenre rácsodálkozó, mindent lefényképező nagyszerű fotóriporterrel, Dormán Lászlóval. Akkori idős riportalanyaim azóta mind meghaltak, a középkorúak alaposan megöregedtek, a kislegények többgyermekes meglett emberekké váltak . . . Csak a táj nem változott meg lényegesen a több mint negyed évszázad alatt.

Az Alj, a Szakadó, a Burkátok meg a Fertályok, a barakkiskola, a kanadai nyárfák – mintha most is 1975-öt íránk . . . Csupán néhány tanya dőlt össze azóta, mások meg romosabbak lettek, az ember lett kevesebb, s ezek a kanadai nyárfák sem azok a kanadai nyárfák már, figyelmeztetnek mostani vendéglátóim: „Ez már a harmadik generáció . . .”

„Nem fiatal a Szakadó” – írtam 1975-ben született riportomban – „korosabb a legöregebb őslakóknál. Ők is már csak apáik szavai után tudnak születéséről, arról, hogy az 1880-as években keletkezett, amikor Smederevót legjobban szorongatta a Duna.

Hogy a víz nyomásától szakadt-e meg a töltés, vagy emberi kéz ütött rést rajta, hogy mentse a túloldali várost, erről már nem tudnak hitelesen számot adni.”

Itt állok hát ismét a Szakadó peremén, a „ménkü nagy árok”-nál, ahogyan egyik legkedvesebb riportalanyom, Váci Albert bácsi nevezte, gyönyörködöm a tájban: a földből, vízből kiforduló szürke-fekete gyökércsápokkal kapaszkodó fűzfákban, az utánózhatalan némaságban.

AKIT MÉG HÚZ A SZAKADÓ

A bogárszemű, „fekete hajú, kerek fejű gyerek”-kel, Csóti Imrével járjuk be a Szakadót, a barakkiskola környékét, látogatunk el székelykevei szép családi házukba, ahol a huszonnyolc esztendővel ezelőtti bogárszemű gyerek mása fogad bennünket, az ifjabb Csóti Imre – mintha a valamikori ikertestvére volna. Csak mi váltottunk meg alaposan, meglepetten szorongatjuk egymás kezét, fürkésszük, mi is maradt az egykori másikból. Csóti Imre alaposan megemberesedve, jócskán ritkuló hajjal, közel a negyvenhez kalauzol, magyaráz. Távoli gyermekkora egykori színhelyén.

– Ahogy annak idején terveztük, minden úgy történt. A szüleim hazajöttek Németországból, beköltöztünk a faluba. A Szakadótól azonban sohasem szakadtam el. Fényképezőgéppel, kamerával járom az egykori helyeket, regisztrálom a változást. Mert itt azóta minden megváltozott. Ami legjobban bánt, hogy Szent István napján már alig néhányan vagyunk a Szakadónál, pedig valamikor öreg és fiatal egyaránt itt ünnepelt. Most már csak az jön, akit még húz a Szakadó. Engem például, meg a családomat. Magyarok itt kinn már alig maradtak. Nézem a barakkiskolát is: teljesen elhanyagolt. Legfeljebb hét-nyolc gyerek lehet benne. Mi annak idején még legalább negyvenen voltunk. A lovakat is itt fürdették az emberek, jó időben telis-tele volt a Szakadó. Most meg egészen üres minden.

MÉGIS MARADOK

Varga György András a másik kedvenc riportalanyom. Annyi szép mondattal, bölcs gondolattal ajándékozott meg annak idején. Könyvem zárófejezetét is neki köszönhetem. Odakönyököl a foghíjas kerítésre, s kertelés nélkül azt mondja:

Varga György András egykor . . .

. . . és most

– Te is alaposan megváltoztál.

Mert ő is: rendesen rajtahagyta nyomát az elmúlt huszonnyolc esztendő. A derék nagy emberből feleakkora lett, borostás arcára, akár egykoron a szántásaira, kiültek a mély árkok. Csak a hangja, a szava maradt a régi: bölcs és megnyugtató.

– A betegség alaposan kikezdett: hat hónapig emelgettek, forgattak az ágyon. Valahogy megmaradtam. A fiam hét hónapig lent volt Kosovóban, a bombázások alatt nem kaptunk tőle levelet. Azt sem tudtuk, él-e, hal-e. Hát ez is jól betette a kaput. Aztán hazajött, és valahogy megnyugodtunk. Van két tehénkénk, két borjúcskánk, némi baromfi, élünk. Nem fulladozunk már annyira . . .

– A faluba még mindig nem kívánczik?

– A saját lábamon el nem mennék, hacsak be nem visznek. Hatvannégy éves vagyok, nagyon megszoktam itt. A fiam is itt maradt, ide hozott asszonyt Székelyről, van egy hároméves kislányuk. A lányom meg Székelyre ment férjhez, neki fia van, gyakran kijönnek ide. Ilyenkor teli van a szívem. Végül is van itt minden: telefon, rádió, színes televízió, igaz, magyar szót csak az Újvidéki Televízióban lehet néha hallani. Alig vagyunk már itt magyarok, nagyon megfogyatkoztunk. Cigányok, kosovói szerbek laknak itt körülöttünk . . .

- Hogy van a Szakadó?
– A Szakadó már nem a Szakadó. Mocsáros hely kezd lenni. A fák kiszáradnak, elkezdett itt pusztulni minden.
– Mégis marad?
– Mégis maradok. Tartom magamat ahhoz a régihez, hogy ezen a tájon rajta van a kezem nyoma, és ez kárpótolja az embert. Ezen a dolgon az sem változtat majd, ha én már nem leszek.

2003

ÖREGEMBEREK

*Mindnyájan akarunk egymástól valamit.
Csak az öregektől nem akar már senki semmit.*

Örkény István

Egyedül, akár az úszó fadarab a Kanyálisban

– Hát mi mán csak így vagyunk evvel – mondja az öregember, s mozdul egyet a félhomályban. – Az ember együtt él a fiával, a menyével, de mintha már réges-régen egyedül vóna. Egyedül, akár az úszó fadarab a Kanyálisban.

Hajós vér csörgedezik az öregember, Gulyás István ereiben, kormányos volt az apja, a nagypapa, kormányos a dédapja is tán. Bezdánban látta meg a napvilágot, a Duna-parton, apró gyerekként ott pocskolt az uszályoktól olajos vízben. Aztán egyszer csak fölkerelkedett a család, átjött a nyikorgó kompon a másik oldalra, s itt állapodott meg Baranyában. Nagybodolyán, a Kanális partján. A szegényrészen, vagyis fönt a „hegyen”. Lapos halom ez, de hát az alföldi embernek hegy minden kis vakondtúrás.

Gulyás István befejezte a hat elemet, aztán odaállt az idősebbek mellé markot szedni, mikor meg elmúlt az aratás ideje, a birkák nyomát járta a bodolyai réten.

Sokszor elnézegette a fehér ludakat, ahogy bágyadtan lógták fejüket a kánikulában, aztán egyszerre csak lerázták tollukról a szántóföldek porhátyáját, elrúgták magukat a megperzselődött

fűtől, s hangos gágogással átszárnyaltak a Kanális fölött a ritkás erdő irányába.

Gulyás István bódogtan nézett a felszálló ludak után, s megfedkezve a birkáiról, a porhanyós szántóföldről, a tanyájukról, kinyújtotta feléjük a kezét.

Tizenöt éves múltott, amikor elment a ludai után.

Erős legény volt, egészséges, szívesen látták a hajón. A Duna Gőzhajózási Társaság uszályaival végigcsorgott egész Európán.

– A legfontosabb az vót, hogy az ember ne féljen a víztől. Mert aki félt, azon bosszút álltak a folyók, azt elnyelték, magukhoz békítették. Én sohase rettentem meg se a Dunától, se a Tiszától, se a Drávától, se a Szávától. Mért féltem vóna tőlük: a barátaim vótak. A tengertől, attól biztosan megrémültem vóna, azon a ménkü nagy vízen elbizonytalanodtam vóna. De a folyók, azok a barátaim vótak.

Repedezett, vaskos karosszékben ül az öregember, a pitvarban összegyülemlett félhomályban elmosódva látom száraz alakját, csontos arcát. Csak vizenyős szeme kéklik elő tompán, meg a krumpliorr alatt borzolódó hópamacs bajusza világít mozdulatlan. Agyonmosott, felperdült nyakú kockás inge lötyög rajta, lötyög rojtos aljú, szétfeslett nadrágja is.

(A legtöbb öregemberen agyonmosott kockás ing van, meg foszlott aljú, kikopott nadrág. Szinte egyenruhájuk lett már ez az öltözk.)

Karnyújtásnyira tőlünk az őszi szél idegtépő türelemmel csapkodja a lécből eszkábált pitvarajtót. Az öregember nem figyel rá, szálaló bajuszát rendezgeti.

– Tizenhat éves korom óta van nékem bajuszom. Egyszer se engedtem, hogy a borbély hozzányúljon. Magam néha megnyirbáltam, de a hatvanhat esztendő alatt egyszer se engedtem borbélyt a közelembe.

– Nem hiányzik néha a víz? – kérdezem később.

– Most már nem. Két évtizedet töltöttem az uszályokon, aztán hagytam, hogy hazahúzzon a bodolai lapos hegy meg ez a sekély Kanyális. Földet vettem, szőlőt, szántogattam meg borral kereskedtem. Éjszaka sokszor ébredtem arra, hogy hullámzik alattam az ágy; ilyenkor úgy, ahogy vótam, lebotorkáltam a Kanyális-partra, sokáig néztem a vizet. Mentem vóna, el innen, de a combtövigg érő Kanyálison nem lehetett hajóra szállni. Itt maradtam hát a pár hold földem, a néhány hordóm mellett.

Most birkákat őriz az öregember. Negyven birkája van és harmincöt báránya. Tavaly még jóval több volt, de az idei esztendő nem kedvezett nekik, sok elhullott. Sajnálja őket az öregember.

– Néha fogom a tányéromat, kimegyek a tanya mögé, ledobok egy szalmazsákot az árnyékba, letelepszek rá. Nem akarom a csámcsogással, a kanalazással zavarni a fiatalokat. A fiamat, a menyemet meg az onokámat. Pedig rendes emberek, megtűrnék maguk között. Én azért jobbnak látom kimenni a tanya mögé a szalmazsákra. Nem akarok a terhükre lenni . . .

Gulyás István fia a kis falu feje, traktora van, arató-cséplője van, darálója van. Neki meg itt a szőlő, itt vannak a birkák.

Egyszer azért szeretne még elmenni Bezdánba, leülni egy pohárka borra a régi hajóscimborákkal, aztán egyedül kiballagni a Duna-partra, s nézni az uszályokat meg az olajos vizet. Állni ott sokáig egyes-egyedül, s nézni az olajbőrös vizet, ahogy meggyűrődve fölszalad az uszály oldalára.

Gyenge már az öregember, maga sem hiszi, hogy eljuthat oda a Duna-partra. Meg aztán minek is. Nagyon régen nem riad már fülledt éjszakákon arra, hogy hullámozva megindul alatta az ágy, s nem húzza semmiféle erő az olajosan csillogó víztükör felé.

Csak a birkái bégetnek csendesen a léccakolban, s a Kanális felől fújó szél tördeli türelmesen az akácfa száraz ágait.

Erre már sohasem riad föl az öregember.

1972

VISSZAJÁRNAK BENNEM A FARKASOK

Jó kőhajításnyira a Temes kanyarulatától él már kilencven esztendeje az öregasszony. Arcán meghaltak a ráncok, szeméből kiszikkadt a fény. Csak a hangja eleven még, emlékek bogai közt matató szigorú hangja.

Ül mereven a karosszékekben, hátát a széles támlának veti, s hosszú tízpercekig nem mozdul, mintha félne az öreg szék recsegő feleselésétől. Pedig az ő súlya alatt már nem recsennek a székek.

Nagyothall az öregasszony, asszonyunokája ül mellette az ágy szélén, s tolmácsolja neki a kérdéseimet. Ők már egymás szájmozgásából is tökéletesen megértik egymást.

Emlékek cserepeit rakosgatja össze, a jelen az ő számára már csak ez a szék, ez az asztal. Meg lehet fogni, bele lehet kapaszkodni.

– A farkasok itt voltak a vermeink előtt éjjel-nappal – mondja.
– Csak álltak, fejüket az ég felé lökték, és üvöltöttek. Zuhogott

Visszajárnak bennem a farkasok

ránk az eső. Évekig zuhogott ránk az eső. A vermeinkre, a kalyibáinkra, azon keresztül bele a nyakunkba.

Hároméves volt, amikor a székelyeket kitelepítették Bukovinából. Ott rázódott ő is valamelyik sátoros kocsiban, de az is lehet, hogy favagonban, hogyan is emlékezne rá. De annyi bizonyos, hogy sátoros kocsikon és vagonokban jöttek el a Temes közelébe, így mesélték az öregek. Az öregek meséjében meg hinni kell.

Az első évek kemény megpróbáltatásai már fölrémlenek benne.

– Az erdőt irtották ki először a férfiak, amikor ideértünk, ez a csutakos lett jó pár évig az otthonunk. A verem. A veremre emlékezni kell. Egy téli hajnalon kibúvik a nyílásán az édesapám, hát ott hemperegnek a hóban a farkasok. Kurjongatott, bottal verte

a fagyos földet, úgy kergette el őket. Ezek a farkasok énbennem visszajárnak. Amikor éjszaka álmatlanul forgolódom, idejönnek az ablakom alá, üvöltenek, egyre csak üvöltenek, nem hagynak megpihenni.

Rengeteget olvasott életében az öregasszony, tapasztalással is sok mindent megtudott a világ dolgairól. Szánja azokat, akik még hisznek a csodában. Ő már semmiben sem hisz. Csak álmatlan éjszakákon fél még egy kicsit a farkasoktól.

– Az itteniek nem fogadtak maguk közé minket. Csúfoltak bennünket, hogy csángók vagyunk. Pedig nem voltunk mi csángók: székely magyarok voltunk. Vagy ha csángók, hát csángók. Sokszor belénk kötöttek, védekeznünk kellett. Megszoktuk lassan, hogy egy lépést se tegyünk kézbeli nélkül. Vella vagy faostor nélkül.

– Ennyi nehézség láttán mégsem fordultak vissza . . .

– Bukovinában annyi jót ígértek szüleinknek. Kánaánt. Itt derült csak ki, hogy megint becsapták őket. Néhány család vissza is fordult, mi többiek azonban itt maradtunk. Bukovinában még nagyobb volt a hideg meg az ínség.

Az öregasszony unokái már téglaházban laknak, nagy mintás szőnyegen járnak. Ő meg csak ül a félhomályban, hátát a karosszék támlájának veti. Ül és nem gondol semmire. Csak sötétedés után jönnek el hozzá a farkasok, fősorakoznak az ablaka előtt, s hosszan, hangtalan torokkal üvöltenek.

1973

A HÁNYATTATÁS ÉVEI

Valami régi dolog után kutatok sárgulásnak indult újságlapok között, s kezembe kerül a Képes Ifjúság 1979. október 24-i száma. Benne egy írásom, *A csúzai temetőben* című. Annak rendje és módja szerint fénykép is van a cikkhez: régi sírkő körül apró gyerekek tesznek-vesznek.

„Az utódok nem feledkeztek meg Ács Gedeonról, Kossuth táborig papjáról, Baranya szülöttéről – írtam –, aki a szabadságharc bukása után hűségesen követte a kormányzót a száműzetésbe, előbb Törökországba majd Amerikába, s aki csodálatos naplót írt a *hányattatás éveiről*: annak idején róla nevezték el főutcájukat.

Nem feledkeztek meg róla egészen a kései utódok sem: néhányan most friss koszorú helyett állják körül a sírját, virágot ültetnek a porhanyós földbe. A vörösmarti Kiss Ernő Általános Iskola önképzőkörének tagjai Segota Márta tanárnő és csúzai diákjai: Farkas Ildikó, Szép Viola, Farkas Erzs, Rozmajer Margit, Lázár Mária, Dobszai Piroska, Sass Ilona, Tatai Etelka, Krompács Endre, Palatinus Elvira, Kovács Aranka. Ők vállalták magukra, hogy gondozzák a sírt.”

Tudom, hogy Segota Márta tanárnő, időnap előtt nyugdíjazva bár, s annak ellenére, hogy családját szerteszórta a háború, a helyén maradt, ott a csúzai őrhelyen. (Úristen, hányszor érkeztünk meg hozzá minden előzetes bejelentkezés nélkül, s mégis mindig hogy futott elébünk kitárt karokkal, leplezni sem próbálva örömét, hányszor beszélgettünk éjfélig, hajnalig. Istenem, mikor ismét, lesz-e még rá lehetőség és alkalom?!) Tudom, hogy Segota Márta tanárnő, a szívbéli cimborá ott maradt a csúzai őrhelyen, várja, hogy egyszer csak újra betoppanjunk, de mi lehet vajon a gyönyörű nevű Szép Violával, mi lehet Farkas Ildikóval, Farkas Erzsivel, Rozmajer Margittal, Lázár Máriával, Dobszai Piroskával, Sass Ilonával, Tatai Etelkával, Krompács Endrével, Palatinus Elvirával, Kovács Arankával?! A gondtalan csúzai gyermekkor után hol folytathatják felnőtt életüket?! A hányattatás éveit. Hova úzhette őket ez az értelmetlen és ostoba háború szülőföldjükről, a dölyfös újkori hódítók dühe, hova kergethették őket a „felszabadítók”, mely táborba, mely idegen fedél alá?! Gyermekeik – a legtöbbjüknek már bizonyára szép nagy gyermeke van – nem lehetnek ott Csúzán, nem gondozhatják Ács Gedeon sírját, amit pedig szüleik biztosan örökül hagytak rájuk. Mikor kerül kis kezük által friss virág Kossuth pajjának sírjára, Úristen, kerül-e?!

„Délutánonként el-elsétált a hajdan oly virágzó magyar falu, Csatár irányába, ahol a török pusztítás után kő kövön nem maradt, s a helység nem épült föl soha többé” – írta Ács Gedeon csúzai évei-ről *Vízbe vesző nyomokon* című gyönyörű könyvében Baranyai Júlia tanárnő, aki úgy szerette Baranyáját, hogy még a nevét is megváltoztatta miatta. „Vajon kereste-e a csatári völgybe húzó-dó, egykori falu nyomait, felégetett templomainak, parókiájának alaktalan, merev fémgubanccá olvadt ereklyéit?”

Ó igen, a török pusztítás. Az „igazhitűek” után a hajdan oly virágzó magyar faluban kő kövön nem maradt. Vajon így keressük majd egyszer mi is, régi Drávaszög-járók az egykori magyar falvak nyomait, a honfoglalás koriakét, felégetett templomaik, parókiáik alaktalan, merev fémgubanccá olvadt ereklyéit?! Kórógy

derékba lőtt, Kopács megrongált, Laskó felgyújtott gyönyörű templomai helyén.

Tudom: mindannyiunk kedves tanárnője, Baranyai Júlia rég ott pihen a vörösmarti temetőben, de mi lett vajon értékes könyveivel, kézirataival, festményeivel (milyen büszkén mutogatta a B. Szabó Györgytől kapott grafikákat!), s mi lett Ács Tivadar *Kossuth papja: Ács Gedeon* című könyvével, s a benne őrzött naplótöredékekkel, mi lett Ács Gedeon levelesládájával és bibliájával, amit annyiszor megcsodáltunk, s amit előbb a vörösmarti kisdíákok őriztek múzeumi gyűjteményükben, azután a vörösmarti múzeum, a „múlt idők háza”, ahogyan egy írásomban neveztem?! S mi lett vajon a múlt idők házával?! Borzalmas hírek érkeztek hozzánk nemrégiben: az újkori honfoglalók valamelyik szurdokban (Deák-szurdok?, Szamár-szurdok?) régi könyveket és kéziratokat égettek. De hát nem tudván elolvasni őket, mi mást is kezdhettek volna velük: az ő számukra az égvilágon semmit nem jelent Sztárai Mihály, Ács Gedeon, Baranyai Júlia neve.

Ács Gedeont Laskóra nevezték ki lelkésznek 1846-ban, a forradalom azonban negyvennyolcban magával ragadta: tábori papnak szegődött. Harcba induló hívei mellé. A bukás után követte Kossuthot a száműzetésbe. Hazatérése után 1862-ben Csúzára került lelkésznek, 1887. november 12-én itt is halt meg. Tizenhét kötetnyi naplót írt, majd ötezer oldal. Szerencsére nem maradtak Baranyában ezek az értékes könyvek: a martalócok minden bizonynal ezeket is felégették volna. Biztos helyen vannak az Országos Széchényi Könyvtárban, a szegedi Móra Ferenc Múzeumban s magántulajdonban.

Lábadi Károly nemrég megjelent szép könyvéből tudom mind ezt, a *Meg vagyok én búval rakva* címűből, amelyet a Telecskáról fiatalon Laskóra került, s igazi baranyaivá lett szerző Ács Gedeon életéről és munkásságáról ír. Ebben közli a neves lelkésznek a maiakhoz is szóló feljegyzéseit.

„Szerencsétlenség történt, minő Csúzán nem ritkaság – írja egy helyütt. – Máté Józsefék pincét akartak ásni a házokkal szemközt a partba, mely hanyott földből tömörödött meg. A boltozat leszakadt, s odaütt négy embert. Kettőt halva emeltek ki.”

Amikor 1969-ben egyetemistaként először jártam Baranyában, a Vörösmart közelében levő gádorok, emberi odúlakások közül éppen akkor omlott be egyik, maga alá temetve a családot, valami isteni csoda folytán csupán a bölcsőben fekvő kis Marikát kímélte meg – sorsának alakulását riportjaimban egészen nagylány koráig

nyomon követtem. S mit ad isten: Csúzán meg éppen a nagyon kedves Máté család látott gyakran vendégül a pincéjében. Mintha el sem múlt volna közben több mint száz esztendő Ács Gedeon feljegyzései óta.

Lábadi Karcsi barátom a száműzöttek kenyereét eszi Magyarországon, laskói házába a hírek szerint beköltöztek az újkori honfoglalók, csodálatos könyvtárát és képgyűjteményét elolvasni és becsülni nem tudván minden bizonnal szerteszörták. Hogy otthonosabb legyen a lakás. De mi lett vajon a gádorbeli kis Marikával, s hol lehetnek, mely szegletében a világnak a szép Máté lányok Csúzáról: Ilonka és Anikó?!

„Az idő meghűvösödött, kezdődik az ősz, a szüret ideje – ismét elteltem magam elé meredve Ács Gedeon szép sorait. – Vörösmarton, Batinán már van újbor, s a mi kocsmárosnénk már azt hozat . . . A szüret javában tart, s a termés rendkívül bő, és a bort teknőbe, lisztes- és korpáshordóba, mindenféle edénybe szűrjük. Mit csinállok én, kinek nincs hordóm.”

És mit csinálnak azok, akiknek immár nemcsak hordójuk nincs, de szőlőjük sem, boruk sem, pincéjük sem, ház sem a fejük felett, templomuk sem, ahol elrebegetnék: szabadíts meg minket a gonosztól, ha vagy, Uram?! És mit csináljunk mi régi Baranyajárók, akiknek úgy hiányzik az a csodálatos táj, úgy hiányoznak az elüldözött, a bekerített barátok, mert amióta „felszabadítottuk” Sztárai Mihály, Ács Gedeon, Veresmarti Mihály, Laskai János, Baranyai Júlia földjét, nem mehetünk félelem nélkül riportot írni, nincs kinek irodalmi estét tartani, nincs immár szurdok, ahol biztonságban érezhetnénk magunkat, pince, amelynek hűvösében a miéink megkínálnának bennünket egy pohár rajnai rizlinggel. Megkeseredik szánkban az egykor pedig oly zamatos baranyai borok íze, lelkünkben a sok csodaszép emlék.

Mit szólna mindehhez, ami körülöttünk és velünk történik Fehér Ferenc, Baranya szerelmese, ha nem hagy itt bennünket oly korán, hitetlenül hogy ingatná a fejét. Feri, és mit szól mindehhez az igazságosító Isten ott fenn az égben?!

MI LESZ VELÜNK?

Hónapok óta őrizgetem már táskám rejtekében a tordai Sándor Julis néniről készült színes fényképet. Fehér oszlopok között, bolt-hajtásos kapumélyedésben, akár valami ódon képkeretben, áll ott a nyolcvannyolc esztendőös öregasszony. Feje felett, a szépen faragott kiskapun, a 110-es szám alatt cirill betűkkel a Dózsa György utca. Kék mezőben. A romlás mély nyomai a szép régi házon is, akár az arcon, a kézfejen.

Ezen a fényképen most tért meg éppen a határból, kukoricakapálásból a nyolcvannyolc esztendőös öregasszony. Huszonkét év óta van egyes-egyedül, s hogy a nyolc hold földjéből meg tudjon élni, magának is oda kell állnia a kukoricasorba. Nyolcvannyolc évesen. Bemegy a boltba, mondja, mindjárt ki is fordul: akkora a drágaság. Mi lesz velem?, kérdezi, s riadt tekintettel gyűrögeti kifakult fejkendője csücskét. Mi lesz velünk?

Igen: mi lesz vele? Mi lesz a magányos öregasszonyokkal és öregemberekkel, ha majd beköszönt a még nagyobb szegénység, ha majd beköszönt a tél? S mi lesz a két-három holdasokkal, vagy akiknek még – hiába gürcöltek látástól vakulásig – ennyit sem sikerült összekuporgatniuk nyomorúságos életükben? Vagy mi lesz a minimális nyugdíjat „élvezőkkel”, a betegekkel és a magatehetetlenekkel? Mi lesz a gyáracsarnokokból, hivatalokból, iskolákból tömegestül az utcára kerülő fiatalabbakkal? A frontról nyomoré-kan hazakerülőkkel, vagy a soha haza nem térők özvegyével, gyerekeivel? S mi lesz velünk, akik még dolgozunk, ha gyalázatosat is, fizetést kapunk, de akik az elvakult hatalom szeszélyéből bármely pillanatban az utcára vagy a frontra kerülhetünk? Mi lesz velünk?!

Sorakoznak bennem a kérdések, amíg az előttem lévő fényképen a nyolcvannyolc esztendőös barnára szikkadt arcát nézem. Kabar arc, mondta volna róla hajdanán Baranyai Júlia, a tanárnő: egy múltból ittfelejtett nép tagjának senkiével össze nem téveszthető arca. Lám, hogy elment a tanárnő is, itthagya bennünket e rút világban. A hozzánk érkező hírek szerint Vörösmarton martalócok tüzelnek értékes könyveivel, kézírataival. Könyveinkkel, kézíratainkkal. Elment, mint ahogy szép csendben elment minden egykori öregasszony-riportalanyom, novellahősöm: a gádorlakó Major Kati néni, a Sepse környéki Kis Kovács Ágnes, akinek csak egyetlen nap hiányzott ahhoz, hogy megérje a száz esztendőt, s az a

dél-bánáti székely öregasszony, akiben egészen haláláig visszajártak gyermekkorának üvöltő farkasai. Elmentek, Isten nyugosztalja őket: békésen pihenő, meggyötört csontjaikat talán majd békén hagyják a martalócok. De mi lesz velünk, akik itt maradtunk?

Amíg a színes fényképet nézem, belémhasít még egy öregasszony arca. A *Búcsú Matyorától* című csodálatos orosz filmből – rendszeren be is tiltották annak idején. Az öregasszony, mielőtt végleg elhagyná elárasztásra ítélt szigetét, faluját – szülőföldjét –, gondosan tisztára mossa deszkaháza minden zugát, az utolsó erejével patyolattisztára, aztán fölvirágozza, tiszta függönyt akaszt az ablakra, s behajtja a zsalugátereket. Volt-e rá érkezésük a mi elüldözötteinknek, hogy bemeszeljék a házuk falát, ősi szokás szerint feketével elhúzzák az alját, tiszta függönyt akasszanak az ablakukra? Hogy virággal díszítsék egykori otthonukat, akár egy friss sírhantot. Hegynehéz terhükkel azután vágjanak csak neki a vakvilágnak. Végleg elsüllyedt-e számunkra Kórógy, Szentlászló, Kopács? Herkóca, Maradék. Mint ahogy elsüllyedt a filmbeli Ma-tyora. S elsüllyed majd sorra a többi is? Srbislavci lesz Királyhalma és Adahatár? Oromhegyes, Orompart, Székelykeve, Szent-mihály, vagy az én szülőfalum, Csantavér? A te szemed száraz, filmbeli öreganyó, de a miénk tele van könnyel. Siratjuk az elüldözötteket, a soha vissza nem térőket. S akár a te szemedben, a miénkben is ott a rettenet. Utat tévesztettünk volna végképp, mint az elsüllyedt Matyorát kereső öreg hajó? S akár azok ott a filmben, mi sem tudjuk már, hogy nappal van-e vagy éjszaka?

Üvöltsük velük teli torokkal, hogy Matyora! Matyora! Matyora! Kórógy! Szentlászló! Kopács! Herkóca! Maradék!, elárasztott, elrabolt hazánk, szülőföldünk, üvöltsünk, hogy beleremegjen ez a süket világ?!

– Élünk még? – kérdezi valaki ott a filmben.

– Együtt vagyunk.

Igen, most ez a legfontosabb: együtt maradni. Közelebb húzódni egymáshoz a bajban. Eldől majd hamarosan, hogy mi lesz velünk. Meg azokkal a gonosztevőkkel is, akik ránkhozták a rettenetet.

A felvételeket Dormán László és Szabó Attila készítette

NÉMETH ISTVÁN

KRIPTAHÁZAK

Titel

Találomra nyitottunk be a 38-as számú házba. Fehérre meszelt döngölt falak kerítik be a kicsiny portát. A falak izzanak a napfényben. Az első pillanatban a környezet kísértetiesen emlékeztet spanyol falusi utcarészletekre. Az udvar mélyén húzódnak meg a lakások. Meredek hegyoldalba vágott ajtók, ablakok. Egy síkban van az egész, akár a festett kulisszák.

Zavartan fogad bennünket a háziasszony. Semmi megbízható adatot nem tud nyújtani a titeli barlanglakásokkal kapcsolatban, mert még „csak” tíz éve laknak itt, ebben a hegybe vájt odúban. Annyit azonban elárul, hogy németek sohasem laktak ilyenekben, mindig csak a szegények. A németeket nyilván azért említette, mert a háború előtt azok képezték a falu lakosságának a zömét.

Belülről a barlanglakás, vagy ahogy itt nevezik: lagony, pince-szerű, alagútszerű. Hosszúkás folyosó, félkör alakú mennyezettel. Nyáron rendkívül hűvös, éjjel, ha nem akarnak megfázni, dűnyhával kell takarózniuk; télen azonban kevés fűtéssel is olyan meleg, mint a fürdő. Olyankor az újszülöttre akár takaró sem kell.

Az ember legősibb lakhelye a lagony, Titelen nyilván a szükség tartotta meg mind ez ideig őket. Mert feltehetően senki se lakik szívesen ilyen odúban.

Innen Papp Gézáékhoz látogattunk el. Húsz éve laknak lagonyban. Lakásuk egy konyha, a konyhából vastag falú folyosó vezet át a hálószobába. A házigazda Újvidékről költözött ide, pék volt, most nyugdíjas.

– Mikor az első éjszakát töltöttem itt, nyitott ajtónál aludtam. Attól féltem, hogy rám szakad a hegy – mondja Géza bácsi.

– Most már nem fél?

– Megszoktam. Télen, amikor robbantják a jeget a Tiszán, remeg ajtó, ablak, de oda se figyelek már.

– Nem kívánczok el innen?

– Sehova sem kívánczok. Tudja, ez, mint ahogy a német mondja: Klein, aber mein, kicsi, de az enyém. Az öcsém hívott ki Amerikába, hogy látogassam meg, fizeti a repülőjegyet, oda-vissza. Nem megyek én, nem ülnék repülőgépre semmi pénzért. Folyton azt hallja az ember, hogy hol itt zuhant le egy, hol amott.

– Ha már húsz éve itt laknak, bizonyára ismerik a környéket. Vannak még lagonylakók a Baraaljon? (Ez az utca nem hivatalos neve, a hivatalos: Petőfi Sándor utca.)

A felesége veszi át a szót.

– Valamikor itt végig barlanglakások voltak, most már sokan a barlang elé rendes házat építettek, de nyáron azért még a lagonyokat használják.

Felsorolja, hol található még ép vagy félig tönkrement lagony a Baraaljon. Lejegyzem ezt a névsort, úgy, ahogy ő mondta: Lászlóék, Farity Pista, Polender Franjo, Horváth Bandi, Topár György, Pálics Ferenc, Baranyi Feri, Štrapa Ilija, Szűcs Józsi, Frank Lajos, Nemes György, Rózsa István, Virágh György, Papp Géza, Baranyi Sándor, Horváth József, özv. Horváth Illésné, Szabó József, Kovács József, Negreš Nenad, Nagy Márton, Szűcs István, Szűcs Vera, Mándics Etel, Vecsera Mihály, Kovács Ferenc, Pásztor József, Horváth Bandi.

Huszonnyolc név, illetve huszonnyolc család. Lehet, hogy több van, mint amire Papp néni hirtelen emlékezni tudott, hiszen erre vonatkozó pontos adatot még a titeli szkupstinában sem tudtak adni.

*

Most annál az embernél vagyunk, Štrapa Ilijánál, aki lagonyban is született. Ma is félig-meddig barlanglakó, noha már rendes háza van a hegy alatt. Papp Gézáék lagonyát ő ásta személyesen. Ehhez nem kell valami különös szaktudás.

Mikor a hegyoldalban kijelölik és megrajzolják a leendő barlang száját, folyosót vájnak a hegybe, mérőléccel ellenőrzik a vájat magasságát, utána csákánnyal lefejtik a fölösleges földet, kapa élével pedig simára faragják a barlang belsejét. Utána be sem kell tapasztani, csak kimeszelik, és máris lakható. Mind a mai

napig ezek a világ legolcsóbb lakásai. De hogy kik kénytelenek ilyenekben lakni, ahhoz nem kell magyarázat.

– Gyerekkoromban még csak négy-öt ház volt ezen a soron – mondja Ilija bácsi. – Öregapám korában meg még gyalogjárda sem volt, a mocsár vize a barlanglakások küszöbét mosta, csónakokon közlekedtek.

– Igaz, hogy a második világháború alatt kitelepítették a barlanglakókat?

– Amióta világ a világ, ezen a soron mindig lagonyokban laktak az emberek. Nem telepített innen ki bennünket soha senki. De az igaz, hogy a háború alatt, mikor a Tisza-hidat robbantották, előzőleg figyelmeztettek bennünket. Egyik alkalommal. A másik alkalommal már annyi idejük se volt a robbantóknak, hogy szóljanak nekünk.

*

Talán az itt lakó öregek elhalásával lassan megszűnnek a barlanglakások is. Valószínűleg így is lesz, de igen elcsodálkoztunk, amikor Ilija bácsi említette, hogy vannak itt új lakók is. El is vezetett bennünket harmadik szomszédjához, Tóth Ferencékhez.

Egy éve költöztek ide. Főnt a faluban volt saját házuk, de ezt el kellett adniuk, mert, ahogy Tóth Ferenc mondta, nagyon ráfizettek a sertéskooperációra, sok pénzüket elvitte, s adósságba verték magukat.

Fiatal ember. Hattagú családjával alig tíz négyzetméternyi barlangban lakik. Éjjeliőr a szövetkezetben. Felesége vályogot vet. Négy apró gyerekük van. Van még négy kutyájuk is. Kettő kell az éjjeli őrködéshez, kettő pedig otthon marad, házőrzőnek.

Szépen elművelt veteményeskertjük van a lagony előtt. De az egész porta egykvadrátnyi lehet, s ebből még helyet kellett szakítaniuk a vályogveréshez. Nem kérdeztem meg, de bizonyosra veszem, hogy nem szeretnének itt megöregedni. Táplál a sovány remény, hogy ember ebbe, ami itt van, nem nyugodhat bele.

Mesélik az emberek, hogy ha a lagonyok ajtaját és ablakát huzamosabb időre, reggeltől estig zárva tartják, nehéz földszaga van a barlang levegőjének. Aki először teszi be ide a lábát, az azonnal érzi ezt a földszagot. Mégsem emlékeznek rá, hogy valaki is komoly betegséget szerzett volna a lagonyokban. Arra már inkább, hogy éjnek idején alvókra rászakadt. Mert ezeket a barlanglakásokat semmi alátámaszték, bolthajtás nem tartja, nem

óvja a beomlástól. Jó időben legyen mondva, gyakori beomlástól mégsem kell rettegniük. Ha meg földrengés rázkódtatja meg a hegyet, mint tíz évvel ezelőtt is, kőházban sincs biztonságban az ember élete.

Tiszták, takarosak ezek a barlanglakások, de aki először találkozik velük, nem tudja leküzdeni riadalmát. Ilija bácsi, aki, említettem már, ilyen lagonyban született, azt mondta, hogy van ezeknek talá-lóbb nevük is, csak ezt ritkán használják az emberek. Kriptaházak.

Nyaranta diákcsoportok szállnak ide ki tanulmányozni őket, mint afféle régészeti kuriózumot. Elfelejtettem megkérdezni, nép-jóléti csoportok kiszállnak-e ide olykor.

1966

RÁTARTI NÉP

Szentmihály

Gépkocsival csak a falu központjáig lehet menni. Ez nem a falu közepén van, hanem az egyik végén; onnan végtelen hosszú utca vezet a szövetkezethez, a postához, az orvosi rendelőhöz, a helyi irodához, az iskolához. Szerencsére a gyalogjárda járható. Ezt használják sáros időben a falu belsejében lakó autótulajdonosok is.

A központban van a kocsmá, a daráló, a művelődési ház, tűzoltóotthon, a bolt és a templom. A bolton és a darálón kívül mind-egyik zárva van, még a kocsmá is, mert egyetlen pincére pénteken szabadnapos. A templomban is csak havonta egyszor tartanak istentiszteletet.

A hívők öntudatával itt egyébként valami nincs rendjén. Leg-alábbis erre enged következtetni az alábbi eset. A legutóbbi gyűlé-sen szólásra emelkedett egy idősebb ember, s arra kérte a Szocia-lista Szövetség községi elnökét, nézzen utána a hitközségi adónak, mert a hívők úgy érzik, hogy becsapják őket. Igaz, ők ezt az adót nem fizetik szívesen – de melyik adót fizetik szívesen a polgárok? –, az egyház azonban megtalálja a módját, hogy behajtsa rajtuk, mégpedig a legszorultabb helyzetben, amikor a családban valaki elhalálozik. Persze, a Szocialista Szövetség nem illetékes ebben a

kérdésben, de érdekes tünet, hogy még ilyenben is hozzá fordulnak segítségért.

Mit küzdhet ki magának egy ilyen kis falu népe, mint a szentmihályi? Mondjuk, választott képviselői által.

Itt is időszerű beszélgetési tárgy a küszöbönálló választások, de az emberek nincsenek túlságosan begerjedve, mert az új választásoktól szinte semmi újat sem várnak. Bekarikázzák ugyan majd itt is a képviselőjelöltek nevét, de ezt inkább honpolgári kötelességből teszik, mint meggyőződésből, mert ezeket a jelölteket nem ismerik, sohasem látták őket, és abban sem hisznek, hogy megválasztásuk után valaha is találkoznak velük.

Sokéves tapasztalatuk támasztja alá ezt a gyanújukat.

Jelenleg is van és a múltban is mindig volt tartományi és köztársasági képviselőjük. Fájljálják, hogy ezek a képviselők négyéves megbízási idejük alatt, vagyis az 1460 naptól nem tudtak egyetlen órácskát szorítani arra, hogy meglátogassák őket. Noha tudatában vannak, hogy ezek a követek nemcsak az ő falujukat képviselik, hanem egy nagyobb területi egységet, de ennek az egységnek az ő falujuk is része.

A mezőgazdaság talán éppen azért van ilyen nehéz helyzetben, mondta egy helybéli, mert a képviselők keveset tartózkodnak a falusiak között, nem ismerik alaposan a helyzetüket.

A fentiekben okulva a szentmihályiak annak az embernek a megválasztására fordítják a legtöbb gondot, aki falujukat a községi tanácsban fogja képviselni. Őt személyesen ismerik, köztük él, mindennap találkozhatnak vele.

*

De ez az ember megtehet-e mindent a falujáért? Elvárni is képtelenség. Tudják ezt maguk a polgárok is, és tudnak még valamit: közérdekű ügyeket csak abban az esetben nyerhetnek meg, ha mindannyian a sarkukra állnak. Vagyis tudják azt, hogy a politikát nekik maguknak kell csinálniuk.

Jó példa erre az elemi iskola kiharcolása.

Annak idején Zrenjaninból azt tanácsolták nekik, hogy a szomszéd Jankahíddal közösen kapnak nyolcosztályos iskolát, ha a felső tagozaton szerb nyelven folyik az oktatás. A román falu bele is egyezett, abban a reményben, hogy majd náluk nyílik meg az iskola. A szentmihályiak ragaszkodtak ahhoz, hogy a felső tagozaton is anyanyelvükön tanulhassanak a gyerekek.

Nagy huzavona, elkeseredett harc kezdődött. A zrenjaniniak azzal érveltek, hogy nincs tanerő a magyar tanítási nyelvű elemi iskola megnyitásához, de még ennél is nagyobb akadály, hogy a felső tagozatokon nincs elegendő számú diák. Végül azzal hozakodtak elő, hogy a szülők sem akarják a magyar tannyelvű iskolát, csak a tanítók.

A községi tanács is foglalkozott az ügygel, a falu képviselője kiállt a magyar nyelvű iskola megnyitásáért, de leszavazták.

Ekkor a szentmihályiak aláírásokat gyűjtöttek, és delegációt küldtek Zrenjaninba. Megcáfolhatatlan bizonyítékokkal álltak elő, hogy minden reális lehetőség megvan az elemi iskola megnyitására.

Mikor az akció kezdődött, két tanító működött a faluban, most tíz pedagógus dolgozik itt. A felső tagozaton kilencvenegy diák tanul – anyanyelvén. Eddig ezek a gyerekek Zrenjaninban jártak, már aki járt; mert a negyedik osztály után sok szülő otthon fogta a gyerekeit. Most minden iskolaköteles elvégzi a nyolc osztályt.

*

Sok szép új ház épül a faluban, mindenki az udvaron tesz-vesz, a földre még nem lehet rálépni.

Egy atyafi a falat tapasztja, megszólítjuk, nem lesz-e korai, jöhet még fagy is.

– Megette a fene ezt az időjárást – mondja főlegyenesedve.
– Itt van már április, s nekünk itthon kell csüggedoznünk, mint valami hivatalnokoknak.

Ennek ellenére a tavasz kétségbevonhatatlan jelei már mutatkoznak ebben a kis, rátarti bánáti faluban is.

1969

NÁDVÁGÓ PARASZTKA

Erzsébetlak

Szabó István Belo Blató-i (Erzsébetlak) földművesnek, tizenkét holdas gazdának télen sincs egy nap megállása sem: reggeltől estig talpon van, dolgozik, s jóval kimerítőbb munkát végez, mint nyáron át a saját földjén.

Nádat vág.

Miért kényszerül erre a nehéz napszámos munkára?

Így válaszol:

– A blatói nép rabszolga volt, egy része talán még ma is az. Mit csinálok én is? Nyáron parasztká vagyok, nem paraszt, csak parasztká, télen meg egyhuzamban vágom a nádat. Ha nem vágnám, nem tudom, miből fizetném az adót. Rosszak a földjeink, a halastó mindent tönkretett, feljön a talajvíz. 1938 előtt ezek nagyon jó földek voltak, de ide tették ezt a halastavat. Aki csak teheti, elmenekül a faluból. Az utóbbi években legalább ötven–hatvan család hagyta itt Blatót. Amióta megvan az út, az elvándorlás meggyorsult. Mennek Muzslyára meg Becskerekre. Mennek a gyárakba. Mi nádvágók is megcsappantunk.

– Most hányan vannak?

– Száz körül. De öt-hat évvel ezelőtt, a kövesút megépítése előtt, kétszer ennyien voltunk. Nemcsak a halgazdaság meg a szövetkezet nádját vágták a blatóiak, hanem a botosi, a farkasdini réteket is mi leptük el, aztán az écskai Smetištét, a muzslyai Vényest, Baránda, Opoval, Elemér, Melence, Sajkás, Gardinovci környékét. Főnt északon, lent délen, által Bácskában a nádat mindenütt a blatói népek vágják.

Népeket mond: magyarok, szlovákok, bolgárok, szerbek, vagyis Blato lakosai.

– Maga mióta vágja?

– Ahogy leszereltem, vagyis negyvennyolc óta. Egyetlen szezon se hagytam ki. Most már jön velem a fiam is, amelyik itthon maradt; mert a másik Belgrádban altiszt.

– Neki ott alighanem könnyebb . . .

– Igen, autója van. Emennek meg házat építettünk, igaz, még nincs befejezve.

– A nádvágásból?

– Ebből élünk, ebből fizetem az adómat is.

– Akad még olyan gazdálkodó a faluban, aki télen szintén elmegy nádat vágni?

– Hogyne akadna! Nem is egy. Ott van Pap Gyuri, Marócsik János a fiával, Kuharik Paló, Herbi Janó, Necsov Gyuri, neki valamikor száz lánc földje volt, aztán Vrsat Janó, ő harmadmagával vágja, aztán Dudás András, Hromčík Đuro, szóval vagyunk jócskán.

– Nem gúnyolják magukat amazok, az igazi napszámosok?

– Már mért gúnyolnának? Akik ott bukdácsolunk a zombékok, nádtorsok közt, gyalázkával a kezünkben, mindnyájan a magunk rabszolgái vagyunk. Nincs mit gúnyolódni, csúfolódni.

– Mi az a gyalázka?
– Azzal vágjuk a nádat.
– Egy jó nádvágó egy időnyben száz nap alatt hány holdat tud levágni?

– Ez nem az embertől függ, hanem attól, milyen a nád, és milyen az idő. Ha jó mind a kettő, egy ember több mint húsz holdat is levághat. De akkor aztán nyomni kell. Megállni amúgy sem tanácsos, mert a hátunkon mindig csuromvizes az ing. A baj mégis elkerülhetetlen: meghűlünk; nappal mi dolgozunk, éjszaka meg a görcs a lábikránkban.

– Mennyit tudnak megkeresni?

– Havonta kijön több mint kétezerre. De akkor, mondom, hajtani kell, mint az esztelennek. Mire hazavergődünk este, nem érzem a csípejemet.

– Nem lenne könnyebb így télidőben inkább jószágot nevelni?

– Az is van. Jószág. De az az asszonyoké, ők a béresek, mi meg, férfiak, a napszámosok.

– A tizenhét hold földhöz milyen gazdasági fölszerelése van?

– Két rossz lovam van, illetve azok nem is olyan rosszak, mert ők télen nem dolgoznak, ezenkívül vetőgép, eke, gumikocsi és kész. Gépek vásárlására eddig tehetségünk nem volt.

– Pihen-e valaha?

– Kint voltam egyszer Bécsben a rokonomnál. Sehogy se akart elmúlni az az egy hét. Az utolsó nap már úgy éreztem, hogy két éve ott vagyok. Megszoktam, és én már másképp nem is tudok élni: már álmomban is csak dolgozok.

– Látom, itt a tévé; azt sose kapcsolja be?

– Sajnos, igen. Most is, amikor a Csárdáskirálynő volt műsor: azt néztük tizenegyig, de hajnali fél négyre fölhúztam a vekkert, mert a bokszmérkőzést nem akartam elszalasztani. Végig is néztem, hétkor pedig indultam nádat vágni.

Szabó István szikár, keménykötésű férfi. Kevés híján ötvenéves. Száz nap alatt még most is kivág húsz hold nádat. Mennyit vágthatott ki huszonöt év alatt? Könnyen ki lehet számítani.

A gyalázka, amivel a nádvágók dolgoznak, primitív, ősi szerzőszám. Parányi kasza. Nem tudom, ki nevezte el gyalázkának, és miért.

Szabó István barátságos, nyílt szívű ember. Egyike a számtalan Belo Blató-i nádvágóknak. A bandagazdájuk. De a nádvágók között ez nem rang, a nádrengetegben megvan neki is a saját parcellája, és helyette azt senki le nem vágja.

Áprilisban befogja a lovait, és átvedlik szántóvetővé. Vagy ahogy ő mondja: parasztkává.

Jön a tél, a december, s veszi a gyalázkát . . .

Ő már nem hagyja el ezt a falut, jól megvan itt. Nincs semmi panasza amiatt, hogy télen-nyáron megállás nélkül dolgoznia kell, de egyvalamire gondolni se mer: hogy egyszer megöregszik. Mert mi lesz velük, ha nem bír majd többé dolgozni?

Szabó István eddig, a téli pihenő alatt, csak úgy mellékesen, több mint ötszáz hold nádat vágott ki primitív szerszámmal, a gyalázkával. Ki látott ekkora nádat egy tagban? Erzsébetlak környékén, valahol a Bega és a Tisza szögében vannak még ekkora táblák. Szabó István 1948-ban beállt ebbe a nagy táblába, s azóta minden télen vágja.

1974

HOSSZÚ VÁNDORÚTRÓL HAZA

Borcsa

Szegény ember voltam, utáltam az öt-hat dináros napszámot, elmentem kubikra, ott legalább lehetett keresni. A közönséges napszámnak a tízszeresét! Tudja, én nagyratörő voltam. Apa-anya nélkül nevelkedtem, apám meghalt az első háborúban, rögtön az első ütközetben, a háború után anyám is meghalt, engemet meg a két húgomat öregapám nevelt, aki nagy ember volt, végrehajtó és becsüs, Ollai Jánosnak hívták.

Hát a vállamra vettem az ásót meg a lapátot, és elindultam. Hallottam, hogy Gombosnál a Duna átszakította a gátat. Vurunčić Rado huszonnégy lóval dolgozott a töltésen. Vállalkozó volt. Megszólított: akarsz-e nálam dolgozni? Mennyi a napszám? Ötven dinár! Megcsókoltam őt is meg a dinárt is, az első fizetésemet.

Aztán ahogy a kubik haladt lefelé, úgy mentünk mi is utána. Gombosról Begecsre, aztán Vukovár alá a Szendrő Pista pusztára, aztán harmincban a pancsovai rétbe. Itt volt a Tömös, a Duna, minden. Itt futottak össze talán az összes vizek. Csúnya erdő, piszkos egy rét volt az. A háború után ott telepedett meg a belg-

rádi mezőgazdasági kombinát. Mi kubikosok harmincban töltést építeni mentünk oda. Akkorra a kubikmunkában odáig jutottam, hogy vehettem három lovat, befogva. Vagyis kordéstul. Abban az időben a kubikosló befogva háromezer dinárba került. Nekem a háromért kilencet kellett lenyálaznom Csinos Jóskának, mert tőle vettem a lovakat, kordékat. Ha az ember naponta megkereste az ötven dinárt, a ló ennek a dupláját is.

Négy év múlva kész lett a töltés, az állam földet adott a volt árterületen. Azon a piszkos réten. No, jó földek voltak ezek, pihentek. Az állam örök életre adta ezeket a földeket, minimális térítésért. Az első évben holdja után tíz dinárt, a másodikban húszat, a harmadikban harmincat kellett fizetni, és így tovább, már ahogy a föld meg az új gazdája is erősödött. Én hatvannyolc holdat hasítottam ki magamnak. Három év után jött a tagosítás, megmaradt harmincnyolc hold, ez a nevémen volt, de eladni nem lehetett, a gyerekek viszont örökölhették.

Jó néhányan megtelepedtünk ott a pancsovai rétben, a szomszédaim errevalósiak voltak, földiek: Vajda Feri fölsőhegyi, Vámos Laci, Mucsi Sanyi, Csángó Laci, Balog Ferkó zentaiak. Fölvertük tanyáinkat azon a tájon, ahol Borcsáról vezet az út kifelé ott a Ciganska gredán. Jó szóját termeltünk, meg repcét. A szójának meg a repcének kétszáz dinár volt mázsája, ugyanakkor a búzáé kilencvenegy-kilencvenkettő, a kukoricáé meg alig negyven. Nem felejttem el ezeket a dolgokat, bennük szenvedtem.

Hát ezek a földek, ez a rét negyvenhétben szépen visszament az állam tulajdonába. Csak egy holdra maradt volna jogom, ha megigényeltem volna. Egy holdra, mert egyedül, egymagam voltam, feleség, gyerek még nem volt. Egye fene, mondtam, elmegyek újra kubikra. Három lóval bementem Belgrádba egy téglagyárba, hordtam a sárga földet.

Ülök egyszer a Miloš Obilić szobránál, és azt mondom magamban: Jóska, nem ér ez így semmit. Nősülj meg! Elég volt a Lotos bárból meg a piros kerekű taxiból, a moziba járásból; Belgrádban akkoriban harmincnégy mozi volt, mindegyiket ismertem belülről. Írtam haza Zentára. Egy gyerekkori lányismerősöm élt ott. Nemsokára megérkezett a válasz: menjek haza. Mikor a pap kihirdetett bennünket, hogy azt mondja: Kelemen József zentai születésű, borcsai lakos, aki jelenleg Belgrádban tartózkodik . . . mindenki rám nézett, aki a templomban volt.

Ahogy a pap egybeadott bennünket, vittem le az asszonyt Belgrádba. Ott éltünk. Volt valami kis házfélénk is, igaz, engedély nél-

kül építettük. Ahogy lehetett. No, egyszer az a ház útjába került a hatóságoknak, le kellett bontani. A téglát ott a helyszínen eladtam, a faanyagot, ajtókat, ablakokat, gyerekeket meg az asszonyt hajóra raktam, és hazaúsztattam Zentára.

Évek múltán én is hazaköltöztem. Végleg lemondtam a fővárosi szabad életről. Vettem itthon hat hold földet, paraszt lettem újra.

Annyi ideig voltam távol, hogyhogy nem felejtettem el magyarul? Az ember az anyanyelvét tán nem is tudja elfelejteni, igaz, amikor hazaértem, igen sok szerb szót vegyítettem a magyar közé, de most már azok valahogy mennek ki belőlem. Olvasni mindig szerettem, lent a pancsovai rétben is volt velem egy nagy láda könyv. Még Arany János-kötetem is volt.

Sokan nem hiszik el rólam, hogy már hetvenöt éves vagyok, pedig, sajnos, annyi vagyok, vagy tán nem is sajnos, mert ha nem öregedtem volna meg, unokáim se lennének. Későn nősültem, így még csak unokáim vannak. Összesen hét. Szeretik a nagytatájukat. Hogy a nagytatájuk mennyire szereti őket, azt én magának elmondani se tudom.

Nem az a harmincnyolc hold föld volt az igazi vagyonom, hanem a gyerekek meg az unokák. Amikor megházasodtam, megmondtam az asszonynak, nekem más kívánságom nincs, csak az, hogy legyen gyerekünk. Akkor én boldog ember leszek.

Hát nem is sajnálom én azt a borcsai földet: ha az netán megmaradt volna, a gyerekek túrhatták volna, mint a vakondok. Nem kell nekik a földet túrni, túrtam én helyettük is éppen eleget. Sőt a mai napig is azt túrom. De most már csak módjával. Ahogy az öreg ló: ha kifáradunk, megállunk.

1982

A NAGYSZEREDI EMBER

Nagyszered (Veliko Središte) messze van. Mitől van messze, ötlik föl az emberben a kérdés. Erre nem tudnék pontos, határozott választ adni. Mert például Versectől mindössze tizenegy kilométerre fekszik, a Kárpátok nyúlványai lábánál, a román határ mellett. De tőlünk, Bácskából szemlélve messze van. Kis falu. Hetvenegy-

ben 1820, tíz évvel később 1698 lakosa volt. Szerbek, csehek, románok, magyarok. Ez utóbbiak közül hetvenegyben 248, tíz évvel később 135 élt a faluban. Jelenleg tán húsz, huszonegy család. A Szőlősoron Hodri Pali bácsi házába nyitok be.

– Én Nagygáján születtem, de '909 óta szeredi lakos vagyok. Apámat Hodri Istvánnak, anyámat Pajor Verának hívták, itt nyugszanak a szeredi temetőben, ide visznek ki engemet is. Rossz, csinztalan gyerek voltam, de azért törtem magamat, kapzsiskodtam. Sajnos, az iskolában nem nagyon törtem magam. Úgy-ahogy egy osztályt jártam. No, amikor elvittek katonának, amikor már benőtt a fejem lágya, nem akartam utolsó lenni, a parancsnokom betett egy lisztesraktárba, ott tanultam meg írni-olvasni, a magam esztől. Azóta tudok olvasni magyarul, szerbül. Beszélni öt nyelven tudok: magyarul, szerbül, németül, csehül, románul.

Szavait szó szerint próbálom jegyezni. Nemcsak a noteszomban, itt is:

– Bácskában csak négyszer jártam, háromszor Újvidéken a vásáron meg egyszer Futakon. De ez már ebben a világban volt. Gyerekkoromban megfordultam Nagyzsámon, Ferencián, Végváron, Baziáson, Lugoson, Szapáron, Bodón, Bálincon, Bekeházán, Tiszatón meg sok helyen Temesben, meg beljebb is, Erdély felé. Édesöreganyám egyik fia élt arra. Oda mentünk el megnézni, mi van arra, hogy él a rokon. Ez még tizenhatban volt. Az emberek mind elmentek a háborúba, de a sok jószág itthon maradt, nem volt pásztor. A rokon megkérdezte, hát mi hogy élünk? Hát nagyon szegények vagyunk. (Apámnak se háza, se földje, se kutyája, se macskája, csak kilenc gyereke.) Elállnék-e hozzá pásztornak? Mert neki sok barma volt. Hát elállnék. Kerestünk is aztán ott szépen. Fél vagon búzát, fél vagon árpát. De mi lett a sorsa a szép keresetnek? Az, hogy elrekvirálták, mert háború volt, minden oda kellett, a háborúba. Így aztán árpakenyéren éltünk. No, de abban az évben szerencsére sok tök termett, szedtük a tökmagot. Tiszatón ütettünk olajat, azt locsoltuk a kenyérre, majd visszajöttünk ide Szeredre.

Ide, ahol az utcán játszva megtanulta a szerbet, a csehet, a románt, a németet. Anélkül, hogy az anyanyelvét feledte volna. Anélkül, hogy az anyanyelve valamit is kopott volna. Pedig az iskolában nem tanulta, hogy őrizzük meg anyanyelvünk tisztaságát. Jóformán nem is járt iskolába. Így arra se oktatták, hogy beszédébe ne keverjen idegen szavakat.

– Még a tanyán hallottam, gyerekkoromban. Volt egy német meg egy magyar gyerek. Valamelyik kitalálta, hogy csináljanak

törköt, s fogjanak stiglincet. Télidőben történt. Megcsinálták a törköt, s fölállították a trágyadomb tetejére. A német gyerek azt mondta: őrizkedjél itt, én elszaladok kenyérért. Hát mire visszajön, a török megfogott egy kakast . . . Mi voltam én, amikor ezt hallottam? Csimasz! És az ilyenekre mégis jobban emlékszem, mint ami tegnap történt . . . Voltam tizennyolc évig kocsis, tíz évig pincemunkás, húsz évig szőlőmunkás. Ezt, ugye, ha összeadjuk, negyvennyolc esztendő. De a munkakönyvbe csak negyvennégy van bejegyezve. Abból is lecsaptak több mint négy évet, vagyis azokból az évekből, amiket a szőlőben dolgoztam, azokból mindegyikből három hónapot. Végül megmaradt harminckilenc év, tíz hónap és tizenkét nap. Ez az enyém. Erre kapom a nyugdíjat.

Megáll, szünetet tart, s újra meg újra megkérdi: mért beszéltem én őt, s amit mond, mért jegyzem? Újra és újra megmagyarázom neki, hogy az újság részére. Hallott-e valaha a Magyar Szóról? – kérdem.

– Ha nagy ritkán bementem Versecre, megvettem a Magyar Szót. Itt helyben nem árulják.

Kihúzza az asztalfiókot, kivesz belőle egy vaskos, leveleire hullott könyvet, a Képes Bibliát.

– Ezt olvasgatom – mondja – már ötödször kezdem előlről.

Aztán megint a munka jön elő.

– Amikor pincemunkás voltam, előfordult, hogy négy hónapon át csak a pálinkát főztük. Mostuk a nagy hordókat. Fejtettük a bort. Ha a pincében mindent elvégeztünk, mentünk ki a szőlőbe; kapáltunk, metszettünk, munka mindig volt. A hallásomat is ott vesztettem el, a szőlőben. Kegyetlen hideg szél fújt, megfázott a nyakszirtem, a tarkóm, attól fogva romlik a hallásom, most már csak ennek a dugónak a segítségével hallok valamit. De ahhoz képest, hogy a lábom háromszor eltört, ez semmi.

Botra támaszkodva jár. Meg a nyolcvanhat esztendejére.

– Ez a harmadik feleségem, igaz, a mostanival nem vagyunk megesküdvé. Az elsőt Kiss Verának hívták, még harmincban meghalt, aztán vettem egy másikat, Ürményházáról vezettem ide, ő Cseh Örzsi volt, ez a mostani Baka Matild. Sajnálom, hogy épp most nincs idehaza, vetőkrumpliért ment a fiához, Fátyol Palihoz. Ennek az asszonynak is már én vagyok a harmadik ura; az első Fátyol József volt, a második Móricz Ferkó. Ezek vatiniak. A mi fajtánkból mindenhova jutott, szétszóródtunk a világban, mint a vetőmag. Akik itt éltek valamikor ebben a faluban, elhullottak vagy elköltöztek innen. Most megint nagy a népvándorlás. A

nyolc testvérem közül még él a Panna, az Örzi, a Julis, az István meg a Ferenc, mind elment innen, az egyik a messzi Ljubljanában kötött ki. Épp valamelyik nap számolgattam össze magamban, hogy belőlünk itt már csak huszonegy numera maradt.

Ahogy a botjára támaszkodva fölemelkedik, korholni kezdi magát:

– Valamikor dohányoztam, szívnam most is, de nem fogja a pártomat: nem soványít. Pedig szeretnék soványkodni. Míg mozogni bírtam, hatvan kilónál több sose voltam, ma száznegy vagyok. Mire való ez a nagy teher? . . .

Ahogy kikísér, még egyszer megkérdezi a nevemet. Tűnődve néhányszor maga elé motyogja. A sarokról visszafordulok, vajon kint áll-e még a háza előtt, kísér-e a szemével. Kint áll, s intésemre visszainteget.

Elöttem a síkságból kúpszerűen kiemelkedő hegy. Vagy berg, vagy gyál, vagy brég, vagy dolesza. Hodri Pali bácsi cigányul is tudta a nevét, de ez már kikopott az emlékezetéből.

1985

SZIGETFALU

Két egymást keresztező utca, a Žarko Zrenjanin és a Petőfi Sándor: ez Káptalanfalva. Módos (Jaša Tomić) szárnyai alatt. Lehet, hogy van helységnevtáblája is, annál a bejáratánál – a Petőfi utca felől –, amerről megközelítettük, nem vettem észre, hogy lett volna. A torák–módosi műútról a kukoricás fölött egy tanyacsoportféle látszik, a fák lombja eltakarja a házakat. A falucska fölé nem emelkedik templomtorony.

Beérve a faluba a templom mellett állunk meg. Ez egy ház, falusi ház – Isten háza, persze –, de csak amolyan imaház. Előtte harangláb s egy kereszt. A kereszt talapzatában ez a két évszám: 1838–1938. Semmi más. Semmi szöveg. A templom tűzfalán is egy évszám: MDCCCXXXVII. Szöveg itt sincs. Fala fehéren világít a lassan leszálló alkonyatban. Mert az ajtaja zárva, belesek egyik ablakán: bévülről igazi kis templom, öreg padokkal, öreg szentképekkel, oltárral. A templom végében, de azzal egybeépítve

egy öreg, használatból rég kivont iskola meg a használatból ugyancsak rég kivont nagykocsmá. Ami itt fogad, mind csakugyan arra vall, hogy ezt a termet rég nem használja senki. Utoljára talán ifjúsági otthon lehetett. Közepén egy pingpongasztal áll, fölötte egy zsinóron meztelen villanyégő lóg, a falak mentén felcsapható ülőkékjű mozsizékek, a padló korhadásnak indult, mindent belep a por, s az egész az elhagyatottság, gazdátlanság szomorú képét nyújtja.

A csöpp falu – ötvenvalahány ház – lakossága jelenleg színmagyar, de valamikor éltek itt németek is, aztán a helyükbe telepéseket hoztak, később a telepések behúzódtak Módosra, a helyükbe magyar családok költöztek.

Bódészerű bolt az utca másik oldalán, a sarkon. Ablakában egy kézzel írt, nagyobbacska falragasz. Illetve kettő. Mind a kettőn ugyanaz a szöveg, csak az egyikén cirill, a másikon latin betűkkel: „Zbor radnih ljudi i građana. Dnevni red: javna rasprava o amandanima na Ustav SR Srbije.” A meghirdetett gyűlést Módoson tartották szeptember huszonkilencedikén. Nem tudom, ebből a falucskából hányan vesznek részt rajta.

A bolt előtt pumpás kút, egy alacsony termetű, idős ember két megtöltött kanna vízzel indul hazafelé, a Petőfi utca végére, elveszem tőle az egyik kannát, s vele tartok.

Barátságos, jó beszédű, nekem való ember. Még haza se érünk, megtudom tőle, hogy tizenkettőben született ebben a faluban, hat osztályt járt, a tanítójának, Csezán Ferencnek saját háza, boltja volt a faluban, és természetesen ő látta el a kántori teendőket is.

Egy méltatlankodó fiatalasszony jön velünk szembe, egy iskolásfüzet van a kezében, azzal hadonász, és egyfolytában mondja: hogy értené meg a gyerek, amikor én magam se értem meg?! Már mint az újmódi matematikát. Mert a fia matematikafüzete van nála, mutatja is, de én csak a füzet tulajdonosa nevét jegyzem meg: El even Erne, azaz Eleven Ernő.

A háború után Kardos Rózsi és Dukai Mátyás tanított a helybéli iskolában, mert akkor még volt a falucskában iskola, a házigazdámék mindkét gyermeke is ott tanult. Mert közben hazatértünk, s bent ülünk egy kiskonyha félhomályában.

Most a háziasszony veszi át a szót, s elmondja, milyen nehéz volt nekik, amikor az egyik fiuk tovább szeretett volna tanulni, de az anyanyelvén csak Zrenjaninban folytathatta volna az iskolát, az meg olyan sokba került volna nekik, hogy nem bírták, mert szegények voltak. Úgy fordítottak a sorsukon, ahogy tudtak. Beírátták a gyerekeket közelebbi iskolába, mégpedig olyanba, amilyen itt volt.

– Én még beszéltem a magyaron és a szerben kívül németül, és tudtam jól románul is, a mi unokáink, különösen a dédunokáink lassan már csak egy nyelvet tudnak – jegyzi meg az öreg.

A felesége mondja:

– Én a harmincas évek elején jártam itt iskolába, a tanítónk egy Čičovački nevezetű volt, hát az bizony nem engedte meg, még azt se, hogy a szünetben, az iskolaudvaron magyarul beszéljünk egymással. Ha meghallotta, hogy így beszélünk, vette a nádpálcáját, és kaptuk a preclit. A mi unokáinknak nem tiltja senki, hogy magyarul beszéljenek, de nemcsak a módosi iskolaudvarban társalognak egymás közt is szerbül, hanem idehaza az utcán is, játszózás közben. De mi már ezt fokozatosan megszoktuk.

Míg beszélgetünk, a kézbesítő cédulát hoz, meghívót az említett alkotmányvitára. Ennek a szövege is egynyelvű, ahogyan azt Módoson megfogalmazták.

Megkérdem őket, rendjén valónak találják-e, hogy az így van.

Ismét az a válasz, hogy ők ezt már megszokták. És bizonygatják, hogy ennek ellenére ők itt nagyon jól érzik magukat, mert itthon vannak a sajátjukében.

Aztán a néni még hozzát teszi:

– Itt nincs, aki magyarul meghallgatna bennünket, így a nép nem is nagyon szól bele a feljebbvaló dolgokba. Pedig alighanem bent Módoson még több magyar él, mint itt az egész faluban. Igaz, azok már inkább keverték.

– Az mit jelent?

– Össze vannak házasodva . . . Meg tudja, hogy is mondjam, a mai fiatalok mások, mint mi voltunk. Mi még így játszadoztunk az utcán: „Ides jó Istenem, tödd a tökbe, zörgesd mög!” És mi még tudtunk köszönni. Ha most esetleg rájuk szólok, mert nem köszönnének az időseknek, ezt vágják a fejemhez: „Ko te šiša!” Itt, Káptalanon, a dédunokáink.

Eljövöben tőlük már öreg este van. A pumpás kút körül az elárusítóbódéból kiáramló villanyfényben egy csoport gyerek játszik. Csakugyan nem az édesanyjuk, a nagyapjuk nyelvén. De amikor ezen a nyelven megszólítom őket, így is megértene, sőt szépen el is társalognak az anyanyelvünkön. Amint azonban elbúcsúzom tőlük, visszatérnek amarra. A számukra már könnyebbre.

1988

RÁKOSÉKNÁL PLATIČEVÓN

Ha Csókán, Kupuszinán vagy Magyarcsernyén járunk, nem szükséges a nyájas olvasónak külön megmagyarázni, hol található ezek a falvak, megszokta a nevüket, ezekkel sokszor találkozott, s tudja, körülbelül tudja, hogy itt vannak valahol szűkebb pátriánkban, Bácskában vagy Bánátban. Platičevo neve már aligha cseng ilyen ismerősen, pedig ez is a tartományunkban van, Szerémségben, a rumai községhez tartozik, de közelebb fekszik Šabachoz, mint Rumához.

Platičevóról mi se tudtunk eddig. Valahogy kiesett utazásaink hálózatából. A múlt hetekben azonban egy óriási jégtömb zuhant egy platičevói magyar nyelvű ember dinnyeföldjére, talán élhetnek ott még más magyarok is. Ez vezetett bennünket ebbe a kis szerémségi faluba.

Rákoséknál állapotunk meg. Rákosné Pálinkás Ilona és férje, Rákos Péter igazi platičevóiak, itt is születtek valahol a századelőn. Az ő szülei, nagyszülei valahonnan Bácskából, Bánátból származnak, Péter bácsi csak annyit tud mondani, hogy valahonnan Nagybecskerek környékéről, de hogy melyik faluból, már elfelejtette.

Ezen a vidéken, Szerémségben, szétszórtan él, illetve élt magyarság, anyanyelvi műveltségét nemigen gyarapíthatta, jóllehet működtek erre Julianus-iskolák, a háború után pedig minden faluban, ahol erre szükség mutatkozott, nyílt az iskolákban magyar tagozat, így Platičevón is. Házigazdáink emlékezete szerint öt éven keresztül állt fön, megszűnését épp a magyar szülők kérésének „köszönheti”.

– Az én elsőszülött fiam, a János, még a magyarban járta ki az első osztályt – mondja Ilona néni. – Raffai Gábor volt a tanítója. Elsőtől négyig egy osztályba jártak a gyerekek, lehettek vagy húszan.

Megnézem a népszámlálás adatait. Hetvenegyben a falunak kétezer-nyolcszázharminc lakosa volt, ennek csaknem tíz százaléka, kétszázötvenhat vallotta magát magyarnak. Régebbi adataim nincsenek. Az utolsó, a nyolcvanegyed népszámlálás adatai szerint a falu lakossága tizenhétvennel csökkent az előzőhöz képest, a magyarok száma viszont kétszázötvenhétvel! Vagyis alig harmincnyolcan maradtak, illetve ennyien vallották magukat magyarnak. A jelenre vonatkozóan szintén nincs adatom. Ezt majd az elkövetkező, a kilencvenegyed népszámlálás mutatja meg.

Bartókkal valloim minden időben: légy mindenekelőtt ember.

Persze a platičevói magyarok nemigen hallottak Bartókról, mégis a bartóki igéket vallják ők is, különben nem maradhattak volna meg itt az idők viharában. De ők nemcsak Bartókról nem hallottak, Arany Jánosról sem, Dózsa Györgyről sem, pedig a Szerémségbe kirajzott magyarság jó része zsellér volt, nincstelen, a nincstelenek között is a legszegényebb. Eljöttek ide Kishegyesről, Temerinből, Bánátból szerencsét próbálni s itt ragadtak. Mások még messzebbre vándoroltak, Amerikába.

Itt nem tudtak szellemi közösséggé szerveződni, ebben még a saját egyházuk sem segítette őket, abban ugyanis, hogy megmaradjanak magyarnak. Horvát pap kereszteli s az is temeti el őket.

– Én, azt mondják, égetnivaló gyerek voltam – mondja Péter bácsi. – Nem nagyon hajlottam a jó szóra. Az egyetlen jó, amit a mostohaanyámtól megtanultam, az a miatyánk volt. Belémverte. Belém az egész rózsafüzért. Ma is elmondom, akár rózsafüzér nélkül is.

A mostohaanyját Hévízi Rozáliának hívták, herkócai (Hrtkovci) volt.

Igaz, Péter bácsi a Hévizit Hivizinek mondja. Néha Ilona néni nyelve is elakad, ilyenkor szerbre fordítja a szót. Náluk a családban ez gyakran előfordul: a mondatot magyarul kezdik, és szerbül fejezik be. Aztán meg hirtelen ilyen szó gurul ki a nyelvük alól: pirinyó.

– Nyolcéves voltam – meséli Péter bácsi –, amikor apám a négy hold földjéből kettőt eladott, és hajójegyet vásárolt Brazíliába. Mert hogy ott kint fejenként majd tizenöt holdat kapunk. Öten indultunk útnak, az egész család. A két kistestvérem, a Mátyás meg a Vince még pirinyók voltak. No, a fejenkénti tizenöt hold földből nem lett semmi. Egy barázda sem. Kapálhattuk a kávéfákat. Én nyolc és fél éves koromban elszegődtem egy üvegyárba, formacsukónak.

Formacsukó. Magyarul mondja, nem portugálul.

Állítólag még mindig tud portugálul. Sajnos, nincs módunkban leellenőrizni. De még olaszul és németül is „makog” valamit, ahogy ő mondja. A hadifogsága „ajándékaként”.

Öt gyereket neveltek föl: a Jánost, az Istvánt, a Pétert, a Mátyást és a Máriát. A két első beszél magyarul, a másik kettő inkább csak ért, Mária pedig, aki Temerinben telepedett le, igen „finoman” beszél magyarul, ahogy Ilona néni mondja.

– Az István fiunk meg olyan, hogy még azért is haragszik, amiért ezt a nevet adtuk neki.

– Hát mit szeretett volna?
– Nem tudom. Bezzeg a herkócai magyar gyerekek nem ilyenek.
– Milyenek?
– Ha találkoznak az utcán, magyarul szólnak egymáshoz.
– Maguk nem?
– Mi már akkor se, ha magunk vagyunk. Magunk közt sem. Leszoktunk róla. Mert megszóltak bennünket. Itt a többség nem érti ezt a beszédet, nekünk meg mindegy, hogy melyiket használjuk, így legalább szent a béke.

Az az igazság, hogy háborúság emiatt nem is volt itt soha. Ismernek a faluban egy embert, aki „nagy magyarnak” tartotta magát. Ez csupán abból állt, hogy ha magyarral találkozott az utcán, anyanyelvén szólította meg. De most már állítólag ő is „lejjebb adta”: az ifjú vejke miatt, aki más nemzetiségű.

Nem most, akkor kellett volna ide eljönni, amikor a szülők kérésére, nyomására megszüntették az iskola magyar tagozatát. Amikor ilyen létfontosságú dologban a félanalfabéta szülők döntése volt a mérvadó. Akkor kellett volna a dolgokat körüljárni. Újságírásunk egyik nagy mulasztása.

Itt most már csak a temetőt járhatjuk körül. Sírfömliratokat böngészek, ilyen nevekre bukkanok, így vannak megörökítve, kőbe faragva: Tenji Mihalj, Kokai Mihalj, Denić Janoš, Šetalo Marija, Denić Išvanj, Priker Kalmanj, Šetalo Andraš és egy sor névrokonom: Nemet Mihalj, Nemet Eržike, Nemet Rozalia, Nemet Maria, Nemet Ferenc, Nemet Joži. A nevek után általában ilyen szöveg következik: „Spomen dižu sin Janika, sna Katica, unuk Lacika, kći Rožika.”

Nyugodjanak békében.

1988

HADD MENJEK ÉN FELEDŐBE . . .

Párdányban (Međa) még nem jártunk. Olyan falu, amit nem lehet csak úgy útba ejteni. Nem haladnak rajta át országutak. Az országhatár mellett fekszik, mindentől távol. Leírtam, s rögtön meg is cáfolom: Ittabétől például csak néhány kilométerre van. Át

kell hajtani a Bega-csatorna hídján, s nemsokára derengeni kezd a látóhatár peremén a kis falu.

Kis falu? Egykor járási székhely volt. Messziről egy téglagyár kéménye látszik, meg két templomtorony. Közelebb érve föltűnik, hogy az egyik templom tornyának a hegye hiányzik. Nemrég egy szélvihar sodorta le. A kereszt most is ott hever a templomkertben, szitává löve.

A falu központjában egy jó hatvanas férfi közelít felénk, messziről mosolyogva, mintha régi ismerősünk volna, pedig csak azt a nyelvet ismeri, amelyen tanakodunk, ennek örül meg, szemmel láthatóan.

Ahogy odaér, rögtön be is mutatkozik:

– Oláh Pál vagyok, volt kovácmester!

Párdányon kevés a magyar, a hetvenegyes népszámláláskor százhuszonnyolcan vallották magukat magyarnak, tíz év múlva száz alá süllyedt a számuk, ma tizenöt család van még. A háború végéig zömmel német lakosú, azóta telepes falu.

Már odahaza, a volt kovácmester igen barátságos hajlékában tudom meg, hogy valamikor a környező falvak legszegényebb rétege cselédnek szegődött el ide a jómódú német gazdákhöz, ezekből aztán itt sokan meg is telepedtek. De a házigazdám őslakos, itt született már az édesapja is. Ő napszámos volt, a fia kovács lett.

– Tudja, nem kovácsnak születtem én, finomabb szakmákra vágytam, borbély vagy szabó szerettem volna lenni, de ha egyszer édesapám kovácsinasnak adott . . . – mondja.

Itt, a faluban tanulta ki a mesterséget.

– Valamikor ebben a faluban mindenből nyolc volt: nyolc boltja volt, nyolc hentesüzlete, nyolc kovácsa, nyolc borbélya és így tovább. Előfordult, persze, hogy valamelyik mesterségből nem éppen nyolc volt, talán eggyel kevesebb vagy több, de minden annyira nyolcra állt, hogy a falu így emlegette: nekünk minden jóból nyolc van. Kocsmából is legalább nyolc volt, ha nem több. Csak zenekarból nem volt nyolc. A németeknek volt vonós- és fúvószenekaruk, de Bánátnak nem is volt olyan német községe, ahol ne lett volna fúvószenekar, rezesbanda. A párdányi szerbeknek tamburazenekaruk volt, nekünk, magyaroknak citerazenekarunk cimbalommal ellátva, a cigányok is tamburán játszottak. Vagy ott voltak a hentesek. Természetesen minden héten friss vágás. Lehetett válogatni: borjú, marha, disznó, bárány. Úgy emlegették az akkoriak, hogy olyan gyönyörű húsokat, amilyeneket az itteni székek kínáltak, még talán New Yorkban se lehetett kapni. Ezt csak azért mondom, mert a mostani szomszédaink sokszor meg-

kérdezik: čika Pál, ugye, most jobb élet van, mint régen? Erre én azt szoktam válaszolni, hogy egy mai gazdálkodó, aki szeret dolgozni, jócskán maga mögött hagy egy régi közepes gazdát, de úgy általában véve szürkébb az élet, mint amilyen volt. Elsívárodik. Mondjak egy példát?

– Mondjon, Pali bátyám.

– A gyerekek java része itt is távol él a falutól, ki az országba, ki a nagyvilágba csavargott el. És nem is nagyon sietnek haza. Lassan kihűl minden, kihűl a világ. Legfőljebb csak sürgönyre futnak haza, akkor, ha valaki fölbukik. Vagy még akkor se. Vagy mondjak még egy példát?

– Hallgatom, Pali bátyám!

– A háború után mi, magyarok, rengeteg bált rendeztünk a faluban. Még magánházaknál is. Kitapasztaltam, mikor adnak ezekre legszívesebben engedélyt. Állami ünnepeken. Milyen bálkat rendeztünk! Eljött mindenki, kívántunk együtt lenni. De szívesen láttunk mindig másokat is, és mi is elmentünk más bálokra is.

Dalolni, muzsikálni ma is nagyon szeret, csak nem nagyon van kívül s nincs kinek.

Nekem mégis elénekli a nótáját: „Hadd menjek én feledőbe . . .”

Legénykorában ismerkedett meg a zenével, ő volt a fúvószenekar egyetlen magyar tagja, szerződötett karmester foglalkozott velük.

Hasznát is vette ennek később, mert a kovácsmesterség mellett kántoroskodott is.

– Egyszer elcsaltak Csernyére kántornak. Másfél évig voltunk ott. Amikor költözködtünk, ezt a feleségem a mai napig is az orrom alá dörgöli, tizenkét szekérre volt szükség, de amikor visszahurcolkodtunk, mindenünk fölfért egy teherautóra. A feleségem állítása szerint másfél év alatt Csernyén mindenünket elénekeltem.

Szebben beszél magyarul, mint egy, kit is mondjak? Hol beszélnek még szépen magyarul? Hát ő szépen beszél, pedig a hat osztályt a királyi Jugoszláviában szerbül járta, csak a hittanórán szólalhattak meg anyanyelvükön. Három nyelven beszél, ír és olvas: az anyanyelvén kívül szerbül és németül.

Itt helyben is kántoroskodott: a hónap három vasárnapján németül énekelt, egyen magyarul. Most már csak magyarul: havonta egyszer jár ki hozzájuk a pap istentiszteletet tartani.

Temetni például nem jár ki.

– Én temetem el a katolikusokat, vagyis a magyarokat, pap nélkül. Illetve én helyettesítem a papot. Egy személyben én vagyok a pap is meg a kántor is. A Circum dederum után rázendíték a

búcsúztatóra. Míg Cserynén voltam kántor, egy évben ötvenkét temetés volt, itt évente kettő-három. Nem vagyunk sokan, nem is halunk sokan. Legutóbb Siket Péter bácsi ment el.

– Soroljon föl még nevet, gondolom, az élők közül.

– Hát a Mike József, a Farkas Gáspár, a Jámbor János, a Márton Menyhért, a Fülöp Pál, a Nagy Katalin, az Ónódi András, no meg a feleségem, Mészáros Katalin. Nem is nagyon vagyunk sokkal többen. Ez is mind szétszórva a faluban. Ha összetalálkozunk az utcán, úgy megörülünk egymásnak, mint én az előbb maguknak.

Végül szó szerint ezt mondja, már-már vallomásként:

– Hatvanöt éves vagyok, mindennel meg vagyok elégedve, valami mégis hiányzik: nincs lelki táplálék.

Igen, nemcsak kenyérrel él az ember . . .

1988

KOSÁRBAN ALVÓK

Nezsény

Losonc Illés a nevem, elmúltam nyolcvankettő. Nekem minden tizedik életévem sorsdöntő volt; tízéves koromban megbetegedtem, húszéves koromban tífuszban feküdtem, harminchétben a gyomrommal álltam rosszul, negyvenhétben először jelentkezett a csontjaimban a reuma, tíz évre rá a derekam fájdukt meg, hatvanhétben megint az orvosokhoz jártam, abban az esztendőben mentem nyugdíjba, elfogott újra a derékfájás, de annyira, hogy meg akartak operálni, de nem mentem kés alá, hetvenhétben mégis megoperáltak sérvre, kettőre, tavalyelőtt pedig a szememet igazították helyre. Így most letudtam a testi nyavalyákat kilencvenhétig, kilencvenéves koromig. A fölsorolt bajokat leszámítva beteg nem voltam, hál' istennek jelenleg is minden rendben van, olyan étvágyam van, hogy megeszem a rozsdás vasat is, mégse hízek, mert arra én nem érek rá.

Tízéves korom óta a magam kenyerén élek, az azóta eltelt hetvenkét év alatt két napot se henyéltem, így a mai nappal bezá-

rólág hetvenkét évnyi a „munkaviszonyom”. Mert én mindig jó viszonyban voltam a munkával, éppen ezért állíthatom, nem igaz az, hogy a munka tönkreteszi az embert; éppenséggel megtartja. Tavaly nyáron nagy vihar vonult át Neuzina fölött, megcsavarta a tplomtornyunk hegyét, én másztam föl megjavítani.

Sok mindent dolgoztam ez alatt a hetvenkét év alatt, de főleg földdel és kalapáccsal. Tanult kőművesmester vagyok, a mesterségem mellett főleg kubikra jártam. Vagyis nyáron a kalapács, télen a talicska. Mert kubikolni fagyban, sárban is lehet. Ha a kővé fagyott földet nem vitte az ásó, vitte a csákány.

Fél kenyérrrel kezdtem az önálló életemet; már nős voltam, s megérkezett az első gyerek is, amikor kiváltam édesanyám házából. Édesanyám hadiözvegy volt, alighogy kitört a háború, édesapám elesett, s tizennyolcban mi is elestünk a hadisegélytől, mert elvesztettük a háborút. Szóval karácsony előtt beköltöztünk a Hugyik-féle házba, azzal a fél cipóval.

Később lett saját házunk, sőt mind a három gyerekünknek is építettem. Igaz, nem volt olyan nehéz: én kőműves voltam, a vejem ács, az egyik fiam asztalos. De az már mind a második háború után volt.

Addig pedig sok víz lefolyt ezen a mi Tömösünkön.

Először Pancsovára mentem kubikra. Tizenkettedmagammal. Az nem úgy volt, hogy megvettük a jegyet a vonatra, és szépen fölszálltunk rá, mert erre vonat már akkor se járt, még csak busz se. Fogadhattunk volna szekeret, de még azt a fényűzést se engedhettük meg magunknak. Gyalogosan vágunk neki a hosszú útnak. Toltuk a talicskát. A talicskában a szerszámok meg a szegényes elemózsia. Amikor így megtettük a negyvenöt kilométeres utat, ott, a tetthelyen kiderült, hogy a Tömös kiöntött, fordulhatunk vissza.

Legközelebb egy egész télen át Csentán kubikoltunk. Arra se járt vonat, se autóbusz, még csak szekér se, megint gyalog vágunk neki a hosszú útnak. Ezt az utat többször is megtettük gyalog oda-vissza, mondom, egész télen át ott dolgoztunk. Egy alkalommal Erős János bácsi volt a gyaloglótársam, már idősebb ember volt, apám is lehetett volna. Úgy adódott, hogy amikor odaértünk, fordulhattunk vissza. Már kifáradva értünk oda: innen, a falunkból, földúton Bótos irányába indultunk, Bótos alatt volt egy gázló a Tömösön, egy hely, ahol csak harminc–negyven centis volt a víz, tehát át lehetett rajta gázolni, még szerencse, mert híd a közelben nem volt. Ahogy átértünk a folyón, neki Bótosnak, onnan irány

Orlovat, aztán Farkasd, majd Csenta. Jó negyvenöt kilométer. Most nem toltuk a talicskát, mert azon a kubikon talyigával dolgoztunk. Ahogy odaértünk, még vagy tíz kilométert lesétáltattak velünk, de valami miatt a munka leállt. Indulhattunk vissza. Még aznap, már ötvenöt kilométerrel a hátunk mögött, vissza is fordultunk, Bótos alatt azt mondja Erős János bácsi: nem bírom tovább. Behúzódtunk egy kunyhóba, aludtunk egy huját, s úgy folytattuk az utat hazafelé.

Aztán Tamásfalván nyílt meg a kubik, tisztítottuk az Óbegát, az még messzebb volt, mint Csenta, egyszer meg, amikor a Berzava medrét tisztítottuk, húsz kubikosbanda találkozott össze. A mi bandánkban a Dávid Gyula, a Bicók, a Fülöp Gyurka, a Csernák Antal, a Gombár Péter, a Szűcs Jani, már nem is jut mindegyiknek a neve eszembe, de az ürményháziak, a kanakiak, a krivabariak is mind magyarok voltunk, egész kubikoskodásom alatt nem is találkoztam másokkal, mint magyarokkal, mert kubikra idevalósi német, szerb vagy román nem járt, csak mi vállaltuk ezt a ronda munkát, nyakunkba akasztottuk a talicska hámját, és mentünk. Megállítottak bennünket az emberek az országúton: „Ko vam je to dao? – mutatnak a talicskahámra. – Dao vam je Tisa Pišta!” – így csúfoltak bennünket. No nem mindenki. De akadt ilyen csúfolódó is.

Mondom, eddig életemben két napot se hevertem, mindig el voltam késve. Úgy vagyok én is a munkával, mint egy idevalósi szerb ember volt. Ő is örökké el volt késve, neki is mindig a munkán járt az esze. Csak a munkán. Kitalálta, hogy kosárban aludjon. Nagy pelvahordó kosárba ült bele, s úgy aludt. Mert így hamarabb fölébredt, mint az ágyban. Ha a kosár megbillent, már föl is ébredt, s szaladt dolgozni. Én is, már betöltöttem a nyolcvankettőt, s lassan készülődni kell, de még ma is azon gyötöröm magamat, hogy nem dolgoztam eleget. Pedig dehogynem: nézze meg a két tenyerem . . .

1989

ARRÓL A JÁSZOLRÓL

Szerémség

Gondoltam, arról a jászolról fogok beszélni a gyerekeknek, a betlehemi jászolról. Nem tudom, mit szól majd a tanító néni, de a betlehemi jászol, a bölcső nem olyan szimbólum, amit a kicsik ne tudnának fölfogni, ne éreznék magukhoz közel állónak, még akkor sem, ha eddig az iskolában aligha hallottak róla valamit. Hallhattak viszont odahaza.

Nem véletlenül jutott eszembe a betlehemi jászol, karácsonyhoz közeledünk, máris havazik. A Fruška gora fái, ahogy ereszkedünk le a faluba, fehérbe öltöztek.

Egy olyan falu felé tartunk, ahol csak elenyésző számban élnek magyarok, s ennek a néhány diáknak az iskolában külön anyanyelvi órákat tartanak.

Megérkezve az iskolába, a tanító „néni” – a lányom lehetne! – megmutatja azt a kicsiny tantermet, ahol a magyar diákok anyanyelvápolása folyik. Szerzetesi cellára emlékeztet; két keskeny, magas, udvarra nyíló ablaka van. Látszik a tantermen, hogy aki itt dolgozik, mindent megtesz azért, hogy mindenki jól érezze magát e falak között. A Julianus-iskolák képe rémlik fel bennem a meszesi múlt ködéből, talán azok lehettek ilyenek errefelé, ahol már akkor is szórványokban élt a magyarság.

Ebbe a kicsiny tanterembe nem férne be a közönség, amely fogadásunkra összeverődött. Főleg kisdiákok jöttek el, a hátsó sorokban néhány szülő. Oldalt az a kisedekórus áll, amely néhány dallal köszönt majd bennünket.

Szorongva fogok bele mondandómba. Miként elgondoltam, gyermekkorom egyik szép emlékét iparkodom felidézni, a betlehemeseket. Ilyen hóesésben érkeztek, amilyen a mostani, és így, alkonyat után, amikor az ablakokra sötét függönyt húzott az est. Bekopogtak az ablakon, és megkérdezték: beeresztik-e a betlehemeseket? Persze, hogy beeresztették, alig várták már őket, különösen a gyerekek. Nagy lábdobogás közepette jöttek be – cipőjükről le kellett verniük a havat –, s mielőtt karácsonyi játékuhoz hozzáfogtak volna, kised betlehemüket letették a szoba földjére vagy egy odakészített székre.

Ez a betlehem olyan volt – melegszen bele a történetbe –, mint egy mai színes televízió. Kinek van odahaza televíziója? Nyújtsa fel a kezét, akinek van!

Előbb csak néhány bátortalan kéz emelkedik a magasba, apródonként aztán mindenkié.

Tehát mindenkinek van színes tévéje, így van ez rendjén, utóvégre maholnap a huszadik század utolsó évtizedébe lépünk. E század első felében az én színes tévém a betlehem volt.

Ez a betlehem olyan volt, mint egy kis templom, az ajtaján be lehetett kukkantani, s ott a gyertya világánál egy jászol volt látható, pásztoroktól körülállva. A jászolban feküdt a Kisdéd. A kis Jézus. Tudjátok-e, ki volt ő?

Senki sem nyújtja fel a kezét.

Az, aki a karácsonyfát hozza, próbálok segíteni.

Néma csend.

De nem is folytatom. Betörtünk egy falusi iskolába a betlehemi jászollal, mert a karácsony közeleg, s úgy gondoltuk, hogy ma már az iskolában is lehet beszélni, beszélgetni a karácsonyról. Nem lehet. Azonban a néma csendnek nemcsak az a magyarázata, hogy a betlehemi jászol az iskolából negyvenöt éven át ki volt tiltva, hanem valami más is, amit már előadás után tudtam meg.

Hogy a hallgatóság, a gyerekek jó része egyáltalán vagy alig értette azt a nyelvet, amelyen hozzájuk szóltam. Pedig – magyarázta a tanító néni – úgy igyekeztem őket elhelyezni, hogy az első pad-sorokba azok kerüljenek, akik értenek valamit magyarul. Hogy ha kérdeznének tőlük valamit, tudjanak válaszolni.

Az este még két faluban vártak bennünket, közben a csöndes hősésből valóságos hóvihar kerekedett, iparkodnunk kellett. S mert a hóvihar által a karácsonyi hangulat csak „fokozódott”, a következő állomáshelyünkön is megemlítette valaki a betlehemi jászolat. S ott is csak néma csönd volt rá a válasz.

Ebben a mélységes csöndben szólalt meg aztán egy idősebb néni, a falu felnőtt lakosságának egyetlen „képviselője” ezen az esten, az unokájával jött el ide, kicsi, még óvodáskor előtti unokájával, akit az előadás egész ideje alatt az ölében tartva fogott át.

– Most hallgatnak – mondta –, pedig tudják, mi a betlehemi jászol, meg azt is, ki fekszik benne. Tudják, mert otthon megtanulták. Most mégis hallgatnak.

Nem faggattuk őket, miért. Sebtében szétosztottuk közöttük a könyveket, amiket magunkkal hoztunk, bár sejtettük, hogy sohasem fogják őket elolvasni, egyszerűen azért, mert nem tudják őket ezen a nyelven elolvasni. Mély hallgatásba burkolózva folytattuk az utat a harmadik falu felé. Hogyan találunk oda ezeken a hóval befűjt utakon? Hol lelünk rá a betlehemi jászol melegére?

SZERÉMSÉGI TRIPTICHON

Míg az előadás megkezdése előtt a kávé szürcsölgetjük a tanári-ban, az igazgatónő eldicsekszi – igenis, eldicsekszi, meggyőződése, hogy ez arra való –, amikor évekkal ezelőtt átvette ennek az iskolának az irányítását, megdöbbenve tapasztalta, ő, az új igazgatónő, hogy a szomszéd falu diákjai, ahol most is, akkor is csak alsó tagozat működött, s ahol akkor még az oktatás a falu lakosságának anyanyelvén folyt, még csak köszönni se tudnak államnyelven. Bezzeg azóta óriási haladást értek el ezen a téren. A gyerekek nagyon szépen megtanulták az államnyelvet, sőt most már nemcsak az órákon, az iskola falai közt használják ezt, hanem kint az utcán is.

Itt valami tragikus félreértésről lehet szó, gondolom magamban az igazgatónő szavait hallgatva. Az igazgatónő vagy nem tudja, hogy mi, a vendégei, kik vagyunk, vagy azt hiszi, mi is úgy gondoljuk: az „államnyelvet” akár az anyanyelv teljes mellőzése árán is meg kell tanulniuk a gyerekeknek.

A kávé, pedig édesen szeretem, s most is cukorral kértem, megkeseredik a számban.

*

Neves karikaturistánk rajzot cserél egy kisdíákkal, akinek a nevében olyan betűk is előfordulnak, amilyenek a cirill ábécében nincsenek. Ez önmagában még nem volna hiba, ha cirill betűkkel kell leírnom a nevemet, hát leírom úgy; igaz, hangzásban nem lesz egészen azonos a nevemmel, de ezért még nem fogják megreformálni a szóban forgó azbukát. Megreformálni mást kellene; azt történetesen, hogy ez az Ördög névre hallgató kisdíák a magyar ábécét is elsajátíthassa.

Meglehet ugyan, hogy erre itt, a Szerémségben nemigen lesz szüksége, de előfordulhatnak helyzetek, amilyen a mostani is, amikor jó volna a nevét leírni úgy, ahogy ő maga is kiejti: Ördögnek, nem pedig Erdegnek.

De nem tudja így leírni. Pedig így szeretné aláírni azt a rajzát, amit a karikatúráért ad cserébe. Ül a rajza fölé hajolva, de nem mozdul a keze, nem indul meg a rajzlapon az egyébként oly engedelmes színes ceruza.

– Nem megy? – hajol le hozzá nyurga rajzolónk.

Megrázza a fejét. És sírva fakad.

*

Jó hatvanas házigazdánk, akinek a szülei vagy még a nagyszülei Zentáról költöztek valamelyik szerémségi pusztára, még pende-lyes korában megtanulta:

– Ha a mi portánkról elindultam valahova, ki az utcára, a bolt-
ba, az iskolába vagy bárhova, ami kívül esett a portánkon, ott a
kiskapuban, mielőtt kiléptem volna az utcára, de a kezemet már
rátettem a kilincstre, szerbül kezdtem el gondolkodni. Egyszerűen
rákapcsoltam a szerb nyelvre. Ha viszont hazaértem, attól a pilla-
nattól fogva, ahogy rátettem a kezemet a kilincstre, vagyis mielőtt
beléptem volna a portánkra, újra visszakapcsoltam a magyarra.
Mert nem is tehettem volna másként: odahaza csak magyarul volt
szabad megszólalnunk, kilépve az utcára viszont csak szerbül
érthettem szót másokkal. Nálunk ez a szokás mind a mai napig
érvényben van.

– És vajon te? – kérdem magamtól a beállt csendben. S ha te
még nem is, de az unokáid? Őket ki készíti fel erre a feladatra?
Magukra tudják majd venni ezt a súlyos testamentumot?

1989

ÉN ITT ÁLLOK, FALUM SZÉTSZÓRVA

Itt a faluban, Székelyen, három néven ismernek, pedig ha tud-
nák az eredetét is, akár négyen is szólíthatnának. Születtem Mol-
nár Rozáliának. Amikor Székelyen megtelepedtünk, Bukovinai
Rózsika lettem, pedig hát a többi lakosok is mind Bukovinából
jöttek, csak jóval előttünk. Aztán amikor férjhez mentem, Gáspár
Rozália lettem. De a Csiki nevet is reám varrták, pedig ez a két
fiam közül az egyiket illeti meg. Reá tette az egyik tanára, aki
egyszer régen azt mondta neki: te éppen olyan vagy, mint a Csiki
Ferenc író.

Édesapám a szüleivel, jobban mondva az apjával, egy test-
vérével még tizenhét körül kijött ide Bukovinából, és szereztek
maguknak itt egy kis házat. Apám akkor még legényember volt, és
nemsokára visszament Andrásfalvára, megnősült, s hét gyermekük
lett. Harminchét tavaszán a szüleim fölkerekedtek, mert apámat

vonzotta a székelykevei kis ház. Eladták ott Andrásfalván a kis vagyunkajukat, ami megmaradt, batyuba kötötték, zsákokba gyömszőlték, s elindultak az új hazába. Akkor már a hat közül csak három testvérem élt; én tizenegy éves voltam, a legkisebb húgom két éves.

Emlékszem az utazásra, hogyan emlékeznék, tizenegy éves lányka voltam, még arra is emlékszem, hogy Bukarestbe érve elfogyott a vizünk, s mindnyájan erősen megszomjaztunk. Hiába keresett édesapám a környéken ivóvizet, sehol se talált, végül az állomásfőnök könyörült meg rajtunk. Bukarestig is vonattal utaztunk, de ott jócskán várakoznunk kellett, majd végül megint vonatra szálltunk, így érkeztünk Versecre. Onnan meg Bavaništére. Ez úgy délután felé volt már. Innen már közel van Székelykeve, mondta apám, de vonatot többé nem lertünk, mert Székelyre nem megy vonat. Apámnak eszébe jutott, hogy Bavaništén van egy malom, ahová a székelyiek is átjárnak búzát cserélni, elment hát ahhoz a malomhoz, hátha megkap ott egy szekere. Rá is lert egyre s megkérte, legalább a csomagokat venné föl a szekere. De az a jóember nemcsak a csomagjainkat vette föl, hanem minket is, mind a hatunkat. Itt a kertek alatt értünk be a faluba. Néhány putri állt itt akkor. Ahogy édesanyám megpillantotta őket, megijedt. Hova hoztál bennünket, kérdezte ijedten édesapámtól, putriba? Nem, a miénk nem ilyen, válaszolta édesapám.

Ezt az új otthonunkat még nem láttuk, de a szülőházunktól Andrásfalván örök búcsút vettünk. Mielőtt végleg elhagytam volna, ugyanúgy, mint a felnőttek, én is letérdeltem és megcsókoltam a szoba földjét. Édesanyám sírt, ő minden testvérét otthagya. Jóska bácsi, Kati néni, Rózsi néni . . . nem is jut már mindegyik neve az eszembe.

Négy év múlva, negyvenegyben ők is mind fölkerelkedtek, fölkerelkedett egész Andrásfalva meg a többi környező székely falu, s Bácskába költöztek. Amikor apám ezt megtudta, nekivágott gyalog a hosszú útnak. Átkelt a Tiszán, mert akkor ott volt a határ. Ahogy ment, úgy is tért meg: gyalog. Megkereste Bácskában édesanyám testvéreit, a rokonokat.

Megleltük Székelyen a házunkat, csakugyan nem putri volt, hanem egy igen helyes kis ház. No, nekem bé kellett volna iratkoznom az iskolába. Andrásfalván három osztályt jártam, mivel ott csak román iskola volt, hatosztályos. Ezeket a román osztályokat itt most nem akarták elismerni, azt mondták, fölvesznek az iskolába, de előről kell kezdenem, az első osztálytól. Nem megyek én vissza

az elsőbe, ilyen nagy számár leánka az elsősökkel – mondtam én magam is. Bizony azóta nagyon megbántam. A román iskolában kitűnő tanuló voltam, odahaza édesapám a szent könyvből magyarul is megtanított olvasni, ennyi volt az én iskolába járásom.

De nemcsak az iskolával volt itt bajom, hanem a honpolgársággal is. Mert ahogy Bukovinából kijöttünk, a honpolgárságunkat mindnyájan elvesztettük. Édesapám korán meghalt, negyvenöt éves korában, édesanyám meg a három lánytestvérem a háború után végre megkapta a honpolgárságot – addig háromhavonként jelentkezni kellett –, de amikor én tizenkilenc éves koromban férjhez mentem, a honpolgárság megszerzéséért nagyon sokat kellett volna fizetni, s nekünk erre éppen nem volt pénzünk. Jó ideig aztán továbbra is úgy éltem, hogy hivatalos hazám nem volt. A világ egyetlen országának se vagyok honpolgára. Meguntam már, és Belgrádban elmentem a román nagykövetségre. Megkérdeztem a tisztviselőtől, létezik-e, hogy én Jugoszláviában bukovinai honpolgár vagyok? Nem létezik, mondta a tisztviselő, mert tíz év után automatikusan elvesztettem azt. De most, ha óhajtom, visszakaphatom. Most már nem óhajtom, mert én közben székelykevei lakos lettem. Kár, mondta az úr. Tudok-e még románul? – kérdezte aztán. Andrásfalván úgy beszéltem románul, ahogy magyarul, még itt is sokáig tudtam, a háború alatt Vladimirovacon szolgáltam, ott jócskán élnek románok, megértettem őket, most már csak néhány szóra emlékszem. Kár, mondta megint az úr. Bizony kár, mondtam én is. De végül is megadták a honpolgárságot, annyi idő és szaladgálás után ingyen megadták, csak az okmánybélyegért kellett fizetnem.

A szülőfalum néha még mindig eszembe jut. Az iskolábanemések. Dülönyire voltak egymástól a házak, tél volt, hideg volt, féltünk a farkasoktól. Olyan tél volt Bukovinában, hogy a fagytól a háztetőn pattogott a faszindely. Ennek a pattogása még mindig a fülemben van.

Itt, Székelyen se volt könnyű az életünk: apám volt az egyetlen munkaerő a háznál, hatodmagát kellett fönntartania két karjából. Ezért már tizenkét éves koromban elállítottak cselédnek. Alighogy megtelepedtünk Székelyen.

Szeretném még egyszer fölkeresni Andrásfalvát, igaz, a síron kívül nem találnék ott senkit. Akik pedig onnan elköltöztek, s véglegesen letelepedtek Aporhanton, Bonyhádton, Závodon, Kisvejkén meg Kakasdon, azokat már mind meglátogattam. Mert ennyi felé lett az a kis Andrásfalva szakítva.

1990

JELEN VAGYUNK?

Ürményháza és környéke

Vagy tíz évvel ezelőtt jelentette az állami hatóság, hogy szálljak ki Markovičevóra – a valamikori Krivabarába, vagy a még régebbi Torontálújfaluba –, mert az imaház olyan állapotban van, hogy mindennap összedőlhet. Hát kiszálltunk. Nem egyedül, elkísért a bánsági részek akkori püspöke is, Tamás atya.

Megtaláltuk a kis falut, ott fekszik most is a román határ mellett. Megtaláltuk a dűledező imaházat is. A kulcsa már rég elveszett, de „szerencsére” az ablakai be voltak verve, így bemásztam az ablakon, s utánam bemászott a püspök atya is. A földön heverő, összetört szobrokról megállapítottuk, hogy katolikus imaház lehetett. Ezek után átmentünk a kocsmába. A jelenlevők emlékezete szerint a rogyadozó imaházban negyven évvel ezelőtt volt utoljára istentisztelet, tehát úgy negyvenkettő táján. Megérdeklődtük: tudja-e még valaki a miatyánkot? És az üdvözlégyet? Tudták. Tudták a Csordapásztorokat és más karácsonyi énekeket is, olyan dallammal, ahogyan azokat mi még sose hallottuk.

Borbély Ferenc ürményházi esperes mondja el ezt nekem az úr ezerkilencszázkilencvenegyedik esztendejében. Kerek húsz éve teljesít szolgálatot Dél-Bánátban; Ürményházáról kijár a már említett Markovičevóra, Zichyfalvára (Plandište), Alibunárra, Velika Gredára (Györgyháza), Istvánvölgyére (Hajdučica).

Tíz évvel ezelőtt Torontálújfalunak háromszáztíz lakosa volt, ebből száznyolc vallotta magát magyarnak. Tudtommal magyar újságíró nem fordult meg benne, hacsak a megboldogult Laki Mihály nem, akinek a főfoglalkozása a lapterjesztés volt, közben azért szorgalmasan tudósított is. Így nincs kizárva, hogy a Magyar Szó bekötött évfolyamaiban nem bukkanhatnánk rá egy Markovičevóról szóló híradásra sem.

– Azt mondta nekem egyszer egy pedagógus, egy tanító: két gyerekért nem érdemes kimenni a végekre. Mi, isten szolgálja ezzel szemben azt valljuk: kimegyünk kettőért is. Nagyon fontos, hogy jelen legyünk. Elegendő egy terem, egy asztal, az asztalon a kereszt. Ide, a szórványokba az egyház a legnehezebb időkben is elküldte papjait. Elhozták a könyvet, elhozták az igét.

Hajdučicán az összlakossághoz képest elenyésző a magyarok száma, még tíz százalékát sem adják; a húsz évvel ezelőtti összeíráskor százharmincketten vallották magukat magyarnak.

– De Istvánvölgyének imaháza van. Megtörtént a közelmúltban, hogy vasárnap vagy az istentisztelet napján megérkezik a plébános, kinyitja az imaházat, meghúzza a harangot, misebort tölt, és várja a híveket. Hosszú várakozás után betértek ketten. Jómagam is kijártam oda, harangoztam elsőt, harangoztam másodikat, s vártam az üres imaházban a híveket. Előfordult, hogy csak egyetlenegy ember tért be. Aztán már a nyolcvanas évek elején hiába harangoztam, senki se jött. Mégis úgy döntöttem, mert már rogyant állapotban volt az imaház, hogy helyrehozzam. Megjavíttattam a tetőt, új esőcsatornát szereltem föl, a falakat szépen kimeszeltettem. Így állt aztán hat-hét éven át. Üresen, bezárva, mert egy lélek se jött el. Az emberek kérdezték: miért nem bontatom le? Mert ha lebontatom, válaszoltam, itt ezt már föl nem építik még egyszer. Így meg valaki mégiscsak betérhet, ha eszébe jut az Úr. És tavaly már jelentkeztek is; jelentkeztek azok, akik eddig a párt miatt nem jöhettek. Jöttek, és kérték: nyissuk meg az imaházat!

Györgyházára házszenelésre jár ki („itt már tíz évvel ezelőtt is vagy hatvan házba beengedtek”), de kijár keresztelni és temetni is. Otthagy mindig egy könyvet, egy folyóiratot, legalább egy falinaptárt („fontos, hogy lássák az írást”).

Elmondok még valamit. Elmentek az én magyarságtudatukat vesztett híveim oda, ahova a falu lakosságának a zöme járt. Mentek a többi, a többség után. Elmentek az evangélikus templomba vagy a pravoszlávok templomába. Ezekben a templomokban éppúgy jelen van az Úr, mint a mi kopott, egyszerű imaházainkban. Nem baj, hogy eljártak oda, esetleg nekem, aki együttérzek a népemmel, fájt, hogyan hagynak el a híveim. Hogy hogyan fogyunk el. De mi történt? Jöttek hozzám az emberek, és lesütött szemmel panaszkodták: itt is, ott is megkérdik tőlük: ha már van saját imaházatok és saját hitetek, miért hagyjátok el azt? Így szál-lingóznak lassan vissza hozzánk, mások ébresztik fel bennük elfelejtett vagy fölodott magyarságukat, katolikus hitüket.

– S ha már belemerültünk, mondjunk el még valamit Plandištéről, Zichyfalváról is. A két háború között az ottani katolikus templomban minden vasárnap két szentmisét tartottak, reggel nyolckor a magyaroknak, tízkor a németeknek. A templom igen szép, s hogy még ma is áll, a legenda szerint egy háború utáni szlovén telepesnek köszönhető. Ennek az embernek nagy szava volt az akkori időkben, s amikor bizonyos más hangos emberek úgy döntöttek, hogy a templomot le kell bontani, ez a volt katonatiszt meg tudta őket győzni, hogy ne, mert nemcsak a község, hanem a

községgel együtt immár a templom is az övéké. Így maradt meg, csupán a szép színes ablakait zúzták be. Ebben a templomban van különben az egyik legszebb szentsír, amit valaha is láttam. A német telepesek még Morvaországból hozták magukkal. Most, annyi év után föltámadási körmenetet tartottunk, és annyi év után először megtelt a templom hívekkel. Becslésem szerint lehetünk vagy százötvenen . . . És akkor már az alibunári katolikus hívekről se feledkezzünk meg. Oda vasárnap délutánonként járok ki, általában húsz–huszonöten jönnek össze, de amikor a püspök atya tartotta a szentmisét, negyvenen voltunk.

Hogy mondta beszélgetőtársam? Egy (ima)teremben leterítünk egy asztalt fehér abrosszal, és máris jelen vagyunk.

1991

LEVÉL SIMOGYRA

Simogy nincs többé. Pedig hány tanya volt ott egy rakáson! A Pero Blažiné, a Szabolcski Jusztie, a Jónás Istváné, a Zombori Istváné (a nagybátyám), ezenkívül még négy Zombori-tanya, köztük, ugye, a miénk is, akkor Budai János, Tóth Pál, Bilicski János, Dvorszki János – most én magának úgy sorolom föl, ahogy egykor sorban álltak –, Daróczi Ferenc, Daróczi András, Guci József, Hunyadi István, Hunyadi János, Kormányos Mihály, Guci Imre, Svan-ner Sándor, Tolvaj Sándor, Svanner Pál, Svanner György, Jónás Mihály, Kabók Pál és Guci Iván. Ezek az emberek Akacsról (Beodra) származtak, Karácsonyi Andor birtokáról, amikor Andor meghalt, s a fia megörökölte a birtokot, a munkásokat szétkergette, akkor telepedtek le Simogyra, Muzslyára, Bikácsra, öregapám Simogyra került, ott is élt-halt, apám is, én már Simogyon születtem, s nem is költözünk onnan be tán soha, ha a többiek is mind be nem költöztek volna, most már csak néhány tanyarom maradt ott, meg a földünk, egy tagban, a volt tanya körül tizenöt hold, már csak gyönyörködni járok ki, gyönyörködni a szép vetésben, a szép termésben, persze ha kivisz valaki, mert az utolsó lovunkat is eladtuk, a Betyárt, haj, de megsirattam, amikor vezették ki az udvarunkból . . .

Hát azon a tanyacsoporton volt iskola, bolt, kuglipálya és minden vasárnap bál. De ezek, a bálterem is, már mind ebben az idő-

ben épültek, a háború előtt nem volt ott semmi, csak a sok tanya. Persze, hogy iskola se volt. Mégis megtanultam írni-olvasni. Azt lehet mondani, hogy saját magam.

Szóval maga épp arra kíváncsi, hogy volt ez lehetséges? Egyes betűkre még apánk tanított meg bennünket. Heten voltunk testvérek, a legközelebbi iskola tizenkét kilométerre volt, oda nem járhattunk be, az első osztályba azért nem, mert még kicsik voltunk, és messze lett volna az a tizenkét kilométer, apánknak pedig nem volt tehetsége arra, hogy Törökbecsén kész konyhát tartson nekünk, a két holdja mellett cseléd és szolga volt maga is, amikor pedig már nagyobbacsák lettünk, a magunkfajta gyerekeket megint nem az iskolába küldték, hanem elállították szolgálni.

Így én csak egyes betűket tanultam meg az ábécéből, de ezekkel se igen tudtam mit kezdeni, mert nem tudtam őket összekötni. És csak a kisbetűket ismertem. De mondom, azt se mind.

Így vittek el katonának. Akkor már nő voltam. Írni kellett volna haza, a feleségemnek. De hogyan? Láttam én, hogy a katonacimborák, akik nem tudtak írni, másokkal íratják meg haza a levelet. Én ezt valahogy nagyon restelltem. Az én feleségemnek más írja meg a levelet? Meg se tudott volna nyílni a szám más előtt. Fogtam hát magam, és félrehúzódtam, elbújtam a kaszárnya mögé, és ráment az egész vasárnap délutánom a levélíráásra. Majd csak ösztetákolom én egyedül is azt a levelet. Ebben reménykedtem.

A feleségemnek volt egy osztálya, bíztam abban, hogy ő majd csak kitalálja az én betűimből, hogy mit akarok neki mondani. Mert amikor megírtam az első levelemet, megpróbáltam elolvasni, hát kiderült, hogy nemcsak a megírásával vesződtem sokat, az elolvasása sem ment könnyen. Mintha nem lett volna minden betű a birtokomban. És minden betű összefolyt, a nagybetűket egyáltalán nem ösmertem, meg hát értelmes szavakká se akartak összeállni azok a betűk. A levelet mégis megírtam. Aztán tudtam már meg, mikor hazamentem, hogy az első időben nagyon nézegetni kellett az asszonynak, hogy mit akarok a levélben mondani.

Mondom, voltak ott írástudók, de ezek elől elbújtam, nagyon röstelltem volna, ha meglátják, milyen levelet írok. Előfordult, hogy két napig írtam egy levelet, nem azért, mert hosszút írtam, hanem mert nagyon nehezen szedtem össze a megfelelő betűket. Amikor nagy nehezen elkészültem vele, beletettem a borítékba, és leragasztottam. A címzésre már csakugyan nem vállalkozhattam. Mással címeztetem meg, volt, hogy cirillül, volt, hogy magyarul, hol milyen nemzet címezte. Később már a címzést is magam csináltam.

Mert azért lassan-lassan belejöttem. Tanulgattam, ellestem másoktól. Később már nem hiányzott annyi betű a leveleimből, együtt volt az egész ábécé. Lehet, hogy nem éppen minden betűje, de a java része igen. Úgyannyira, hogy lassan a cirill betűkkel is kezdtem megismerkedni. Különösen, hogy fölkerültem az istállóba. Ott egy altisztnek járt egy újság. A baka a királyi Jugoszláviában nem olvashatott újságot. Suttyomban a kezembe vettem. Az altiszt nem szólt semmit. Nem tiltotta. Úgyannyira, hogy magam is nekibátorodtam: most ez milyen betű, most emez milyen? És így apródonként megtanultam a cirill betűket. Ha kimentem a városba, ott is mindig a cégtáblákat nézegettem. Az ott milyen betű? Megmondták. Én meg megjegyeztem. Így aztán cirillül hamarabb megtanultam folyékonyan olvasni, mint magyarul. De most már inkább csak magyarul olvasgatok.

A háború után beiratkozhattam volna én is az esti iskolába, de úgy gondoltam, hogy fölöttem már eljárt az idő. Egyszer ingyen is kaphattam volna diplomát a hat osztályról, mert volt kint a tanyán egy nagyon jó tanító ismerősöm, s a tanító megadta volna a diplomát, de én kerekén kijelentettem, hogy nem fogadhatom el. Azért nem, mert tudtam, hogy nincs meg hozzá a megfelelő tudásom. Meg azért, hogy ha elfogadom, és a „végzett” hat osztály alapján olyan helyre állítanak, ahol én nem állom meg a helyem, akkor beüt a baj.

És magam is rájöttem, hogy nem a diploma szerez, hanem a verejték. És a tisztesség. Mert egy tisztességes embernek mindennütt van becsülete, az mindig kap kölcsönt és munkát is. Én ugyan kölcsönt sohase kértem, ingyen soha semmit el nem fogadtam, még a „megtapsikolt” földet se, nem is volt sokáig egy barázda földünk se, de a hatvanas évekre annyit összeszedtünk, hogy nem fért a kataszterbe. Amikor az utolsó öt holdat akartam megvenni, a kataszteri hivatalban azt mondták, hogy az ötből már csak kettő fér a kataszterbe, s evvel kivan a megengedett tíz hektár, hármat el kell adni.

No de sokat is gürcöltünk. Volt esztendő, amikor kétszer arattunk: egyszer a búzát, másodszer a kamillát. Nagyon sok kamillát leszedtünk. Előfordult nemegyszer, hogy a feleségem négy kilométerről két zsák kamillát cipelt haza derékig érő vizeken át. Így éltünk. Most ide behúzódtunk, a föld kint maradt. Már nem bírjuk megművelni. Kiadtuk feléből. De ha tehetem, mindig kimegyek, gyönyörködök benne, az volt a mi életünk.

HOMOKBA KAPASZKODVA

Homok . . .

Ha a homok prizmáján át nézi az ember a világot, minden formával bíró tárgy – irreális. Csupán a minden formát tagadó homok mozgása reális.

Abe Kóbó: A homok asszonya

Szélzászlók között

Mindenkiben van egy puszta, melyben szavaink, kiáltásaink tévelyegnek, mielőtt végképp a szélbe vesznének. Néhanapján kifeszlik a felszín, a puszta homokját megkötő gyeppel, olyankor a szél az úr: kedvére fodrozhatja a homokot. A vibráló homokfodrok csak a szélárnyékban szakadnak meg kötelezően, egy-egy fűcsomó szélárnyékban, ahol szélzászlók képződnek. Szélzászlók között keresem tévelygő szavaimat, kiáltásaimat: a tájat fürkészem.

Nézd meg jól a tájat!

Aztán a látottakat vedd össze azokkal a tájakkal, melyeket magadban, magaddal hurcolsz.

De hát, amit látsz, ahogyan látod, már az is te magad vagy. Vedd tehát össze időnként ezerarcú önmagadat ezerarcú önmagaddal – egy ezerarcú táj ürügyén.

És lesz, ami lesz.

Van Dél-Bánátban egy homokpuszta, mely párját ritkítja: a Delibláti-homokpuszta.

Sokat töprengtem azon, miért is nőtt annyira szívemhez ez a homokpuszta: buckáival, dűnéivel, roppant erdeivel . . .

Talán azért, mert a homok világa különös egy világ, melyben az ember nem nagyon uralkodhat. Abban a világban a homok az úr, az ember csak a látszatát keltheti annak, hogy megzabolázza a homokot. Elég egy óvatlan pillanat, egy meggondolatlan cselekedet, a homok máris kifut az ujjai közül.

Utána mindent a homok mozgásához kell igazítani.

A homok megszedíti, elkápráztatja azt, aki közelebről szeretné megvizsgálni.

A homok nem bántja azokat, akik őt békén hagyják, akik szeretik őt. Azoknak oltalmat nyújt, azokat bőségesen megjutalmazza. Egy életre.

Aki a homokot megszereti, az később nem vágyik biztosabb talajra. Az a homokon marad. A kötődésre alig képes homokhoz kötődik . . .

*

Sétálok a Paja Marganović elnevezésű építőtáborban. Az építőtábor révén sok fiatal ismerkedhetett meg a homokpusztával. 1978 óta szövetségi jellegű önkéntes ifjúsági munkavállalás színhelye, 1978 óta érkeznek ide Jugoszlávia minden tájáról a fiatalok, hogy munkájukkal hozzájáruljanak e különleges természetvédelmi rezervátum fenntartásához.

Az építőtábor könyvtárában megörülök a térképeknek. Szeretek a térképeket; nekem a térképek szintvonalaiakkal, hurkaikkal, kacskaringóikkal, hogy a színekről ne is szóljak, kitűnő vizuális élményt nyújtanak. És engem a térképek tanítgatnak a szabadságra – kötöttségükkel: újból erről bizonyosodok meg a régi mesterek egyik munkája előtt ácsorogva.

A könyvtárba vezető folyosón megbámulom az egykori telefont. Kagyilóját lekasztom, és fülelek. A tűzesetek gyors jelentését segítette ez a telefon. A pusztában ugyanis a tűz jelenti a legnagyobb veszélyt. Egy-egy erdőtűz felmérhetetlen következményekkel járhat. A nyaranta itt dolgozó fiatalok a tűzbiztonság szempontjából fontos munkákat is végzik: a fenyőfák meg-

Sava Šljivovački, a homokpuszta szerelmese

nyesését, a puszta erdőségét keresztül-kasul behálózó tűzvédelmi utak, tűzpázták megtisztítását, kiszélesítését stb.

*

Megyek Šumarakra. Az aszfaltút helyett, inkább a puszta szélén kanyargó, homokos utat választom. Sava Šljivovačkit, a Delibláti-homokpuszta szerelmesét keresem. Okvetlenül beszélni szeretnék vele, hisz huszonhét éven át, annak a pancsovai erdőgazdálkodási vállalatnak az igazgatója volt, mely ma is a puszta gondját viseli. Az egyik homokbucka mögött kellemetlen meglepetés vár. Alig tudok lefékezni, marhacsorda állja utamat. A gulyás sötét bőrű, huncut képű legény, élvezzi a helyzetet. Kérdem tőle, tudja-

e, hol lakik a mérnök úr? – A buszmegálló közelében – vigyorg. Šumarakon rövid keresgélés után rátalálok Sava Šljivovačkira, az úttól félreeső víkendházának kertjében. Mondom neki, mi járatban vagyok. Bólint, majd leülünk kint a szabadban.

*

– Az utóbbi tíz–tizenöt évben több figyelem irányult erre a homokpusztára, noha Európában nincs hozzá hasonlatos. A tudományos világ sok újat találhat még itt. A két világháború között ez a hely inkább gazdasági objektumnak számított. 1976-ban született meg tartományunkban az a törvény, mely védi ezt a homokot. Az anyagi eszközök is biztosítottak, tehát a Delibláti-homokpuszta társadalmi jelentőségűvé vált.

Figyelem Sava Šljivovački borostás arcát. Nagyon nyugodtan beszél. Szája szögletében mosoly bujkál. – Valószínű, jobb napok várnak erre a homokra. A vajdasági törvény – folytatja –, mely speciális természetvédelmi területté nyilvánította a Delibláti-homokpusztát, hangsúlyozza azt, hogy itt a védelemre kell összpontosítani. Amíg gazdasági objektumnak számított, a megengedettnél, a kelleténél jobban kiaknázták. Gondoljon bele: évenként mondjuk negyven–ötven tonna szappangyökeret szedtek ki az emberek a homokból stb.

– Milyen mély a puszta homokja?

– Minden bizonytalannal meghaladja a kétszáz métert. Ez a homok roppant apró szemcséjű, e tekintetben is egyedülálló Európában. Az élet a homokon pedig nagyon sajátos harc. Harc a széllel, harc a vízzel, a termőtalajjal. Hosszú ideje tart ez a harc, sokáig eltart még.

A múlt század elején, 1808-ban, Bachofen kezdte meg e terület felmérését, és négy évre rá állapította meg, hogy a 40 660 hektárból 18 000 hektár igazi futóhomok. Kegyetlen lehetett itt akkoriban. A kossava hatalmas erővel, száz kilométert is meghaladó óránkénti sebességgel hordta a homokot, mely betemette a környék termőföldjeit. 1818-ban alakult meg a homokpuszta befásításával, erdősítésével foglalkozó bizottság. A homok megkötésének kezdete Bachofen nevéhez és 1818-hoz fűződik. Bachofen tette meg az első lépéseket, 1845-ben halt meg Versecen. A század elején, 1907-ben fejeződött be a futóhomok megkötése.

– Az embernek mégis sikerült megkötnie a puszta futóhomokját?

Sava Šljivovački elmosolyodik. Rágyújt. – Ha ötven–hatvan centiméteres humusztakaró borítaná a homokot, akkor ezt nyugodtan állíthatnánk. Ahhoz viszont, hogy ötven–hatvan centiméteres humusztakaró képződjön, legalább kétezer esztendő szükséges.

KIBÚJNA BŐRÉBŐL

A futóhomok megkötése emberöltőket meghaladó folyamat. Igazi küzdelmet vállalnak azok, akik kiveszik részüket ebből a feladtból. Munkájuk értéke, értelme csak hosszú évtizedek elmúlásával válik nyilvánvalóvá.

És tévedésük is.

– A Delibláti-homokpusztán – magyarázza Sava Šljivovački – igen nagy helyet foglal el az akác. A szóban forgó akácok még az erdőtelepítés első korszakából valók. Az akáccal valóban jól meg lehet kötni a homokot, de az sem mindegy, hogy milyen homokról van szó. A Delibláti-homokpuszta 200 méter mélységet is meghaladó homokjára nem való az akác. Az akác érzékeny a fagyra, gyorsan elöregszik stb. Pillanatnyilag a meglévő erdők rekonstruálása és újabb erdők telepítése a legégetőbb feladat. Hoszszerű életű fajtákat kell erre a homokra telepíteni.

*

Különben a rómaiak idejében, a középkorban nem volt itt pusztaság. Az 1723-beli Bánát térképén nem úgy szerepel ez a térség mint homokpuszta. Az ember tette azzá. Minden bizonnyal a törökök égették fel ezt a területet az 1770–1780-as esztendőkből.

– A jelenlegi növénytakaró tehát nagyon vékony kéreg ezen a homokon.

– Igen, nagyon vékony kéreg. A pusztára nézve ez az időszak, a nyárutó egyébként a legveszélyesebb. Ilyenkor már száraz az aljnövényzet, egy eldobott cigarettavég, egy szál gyufa hatalmas károkat okozhat. Ha fúj a kossava, hihetetlenül nehéz itt a tűzoltás. A szél egy-egy tűzfészket, hatalmas izzó boglyát 30 méterre is képes elhajítani. 1973-ban 1100 hektár, abból 600 hektár fenyőerdő égett le. Tűzvédelmi utak, sávok hálózják be a puszta erdősegeit, azokon a tűzpásztákon közelítjük meg, lokalizáljuk a tüzet.

A legelésző állatok is felsérthetik a növénytakarót, de idejében közbelépünk. Különben a homok kibújna bőréből.

ÉLŐ EMBEREK VEZETÉKNEVÉT VÁLASZTOTTÁK

– Mi készítette az embereket arra, hogy a pusztában telepedjenek le? Hogy a homokra építsenek . . .

– Csak egy falu, egyetlen település van a homokpusztán: Šušara. A többi település a homokpuszta szélén fekszik. Ezeket a kis emberi közösségeket a szőlőtermesztés reménye hozta létre.

A múlt század végén, 1880-ban, a filoxéra (szőlőgyökértetű) megsemmisítette Európában a szőlőt. A filoxéravész egyedül a homokos területeket kerülte el. A homok ugyanis betemeti a filoxéra lárváját, más szóval: nem kedvez a filoxérának. Nos, azokban az időkben telepítették ide a legszegényebb sorsú embereket.

Fejértelep, Wekerletelep, Sziváktelep, Pálffytelep, Emánueltelep – sorolja a települések nevét.

– Azt remélték a szakemberek, hogy itt a homokon majd felvirágozik a szőlőtermesztés. Tévedtek. Nem számoltak azzal, hogy a Deliblati-homokpusztában nagyon sajátos körülmények uralkodnak. Ezen a homokon nagy a hőmérsékleti ingadozás. A korai fagyok miatt, három-, négy-, sőt ötévenként kerülhetett sor egy-egy szüretre.

Fejértelep, Wekerletelep, Sziváktelep, Pálffytelep, Emánueltelep . . . Élő és befolyásos emberek vezetéknevét választották a legszegényebbek, amikor saját településüknek adtak nevet. Államtitkároktól, miniszterektől, országgyűlési képviselőktől várták sorsuk jobbra fordulását.

*

– Sokat jártam ki Šušarára – meséli Sava Šljivovački. – Márciusban és áprilisban nem lehet végigmenni az utcán a homokviharban. Ezen a homokon nagy gondot okoz az ivóvíz hiánya. A megszokottnál sokkal mélyebbre kell lefúrni, ha vízhez akarunk jutni.

A puszta növényvilága nagyon gazdag. Hétszáz féle növény található itt. Jómagam harminc évig foglalkoztam gyógynövényekkel, 120–130 féle gyógynövény terem ezen a homokon.

A madárvilág úgyszintén izgalmas, 92–93 féle madarunk van, melyek állandóan itt tartózkodnak. Az erdők vadban gazdagok: róka, farkas, vaddisznó, vadmacska stb. Kígyók is akadnak, közülük egyik sem mérges – ebben biztos vagyok.

Jól érzem itt magam. Májusban kijövök ide, és októberig kinn vagyok a természetben. Egész nap piszموگok, mindig akad tenni-való. Nemrég fejeztünk be egy tudományos munkát.

*

Sava Šljivovački Delibláton született. Azt már leírtam róla, hogy a homokpuszta szerelmese. Érdemeinek leírására nem vállalkozhatok, annyi bizonyos, hogy felbecsülhetetlen értékű munkájával járult hozzá a homokpuszta védelméhez.

„*EGY KIS IDEGESSÉGVEL, VESZEKEDÉSVEL . . .*”

Šumarak – az ellipszis alakú Delibláti-homokpusztát gyöngy-sorként körülvevő települések egyike. Egyik gyöngyszeme. Érzem erről a hasonlatról, hogy erőltetett, és ezt a sor házat nézem az aszfalt csíkja mellett. Kihalt a falu: délidő, ebédidő. Csak a kocsmá előtt üldögélnek néhányan a farönkön, sört szopogatva. Betérek a kocsmába, az ajtó mellett, a viaszosvászonnal leterített asztalnál ülök le, a fapad csücskére. Az emberek helyet szorítanak.

Két nyelven folyik a társalgás, magyarul és szerbül. Megtermett, korosodó férfi ül velem szemben. Időnként összeakad a tekintetünk. Nyilván dühös cimborájára, aki már alaposan elázott, újabb sörtöt rendelve. Megértően bólogatok. Szerbül szól hozzám, magyarul felelek neki, mivel az előbb ezen a nyelven évődött. Kérdezem tőle: Idevalósi? – Tízéves koromban költöztünk ide – válaszolja.

Tekintetemet végigjártatom a falakon.

– Maga „vikendás”? – fordul felém érdeklődéssel. Kérdéséből arra következtetek, hogy manapság mind többen építik fel ezen a vidéken hétvégi házaikat.

– Nem – rázom fejemet az erősödő lármában. Elégedetlen a válasszal. Én is az lennék. – Újságíró vagyok – bököm ki végül.

– Én meg a Szocialista Szövetség elnöke – mutatkozik be. – Gyerünk fel az irodába – vezet át a kocsmán (Művelődési Otthon nagytermén), és már lépünk is be, a teremre nyíló ajtón, a csöpp helyiségbe.

A šumarak *Művelődési Otthon* – ez áll a kétnyelvű, kopott fatáblán – piciny irodájában ülünk. A függöny fátylán játszadozó árnyékokat nézem, és Horváth Lászlót hallgatom, aki, mint a Szocialista Szövetség helyi tagozatának az elnöke, hivatalos hangon szól. És megilletődve. Személyemben a hatalom emberét látja.

Horváth Lászlónak – aki engem néptársnak szólít – nehezére esik a hivatalos hang.

A település múltjáról faggatom.

– Észak-Bácskából költöztünk ide Dél-Bánátba – mondja. – Királyhalmáról, Horgosról, Martonosról, az első világháború

után. Elsősorban Észak-Bácskából, de jöttek ide máshonnan is. Jelenleg 45 család él Šumarakon, a víkendházak lakóit nem számítva. Azt, hogy hányan tartózkodnak a víkendházakban, nem lehet pontosan tudni, 140 ház van a vízvezetékre kapcsolva.

Hogy visszatérjek a múltra: a régi jugoszláv időkben a magyarság nagyon el volt a Bácskában szegényedve. A húszas évek végén valahogyan a szegény népek tudomására jutott, hogy két lánc otthoni föld árán itt tíz láncot vehet az ember. És jöttünk: kocsival, vonattal, ki hogy tudott. Tízéves voltam, amikor ide hurcolkodtunk, erre a homokra.

Ez a homok viszont nem úgy termett, mint az otthoni homok. Gyengén termett, rosszul termett.

Kávét kerül az asztalra, a közben hozzánk csatlakozó pincér, Erős József kisfia főzte.

– A helyzetünk nem fordult jobbra azzal, hogy ide telepedtünk. Erdei munkából, napszámából éltünk. A közeli falvakban, mások földjén dolgoztunk.

A felszabadulás után új életet kezdtünk. 1951-ben megalakítottuk a földműves-szövetkezetet, Petőfi Sándorról neveztük el. És keményen dolgoztunk.

Sok paprikát termesztettünk, mert ahonnan jöttünk, az egy nagy, híres paprikatermő vidék. Horgos, Martonos . . . Csak itt nem úgy terem ám a paprika, mint Horgoson.

Valamikor semmink se volt. Nem volt iskolánk, nem volt szabad magyarul beszélni, árendából éltünk, földjeink szanaszéjjel voltak.

A felszabadulás óta nagyon sokat fejlődtünk. Šumarakon áram van, víz van, 1977-ben egy 64 méteres kutat fúrattunk. Iskolánk is van. A gyerekeknek csak ötödik osztályos korukban kell a szomszédos Dubovacra utazniuk. Šumarak a dubovaci helyi közösséghez tartozik. Hetente egyszer kijár ide az orvos. Mindez a Szocialista Szövetség helyi tagozatának az érdeme. De ezt ne én mondjam, kérdezze meg Erős Jósikát – mutat a mellettem megállás nélkül bólogató fiatalemberre.

– Így igaz – szólal meg Erős József. – Ezt az épületet is önkéntes munkával csinósítottuk ki. Elkerítettük, kaput csináltattunk rája. A mi elnökünk, Laci bácsi, olyan ember, hogy mindenkinek meg tudja magyarázni a problémákat. Házról házra jártunk, szedtük a „dobrovoljni prilog”-ot. Egy kis idegességvel, veszekedésvel megcsináltuk, hogy szép legyen, hogy ne kelljen szégyenkezni a környéken. Laci bácsi, amikor a legényfia meghalt, visszavonult a társadalmi életből. De mi szegényebbek csak jártunk a nyakára,

*Horváth László: „Hetente egyszer
kijár ide az orvos.”*

*Erős József: „Ma már vízvezeték
van minden házban.”*

könyörögtünk neki. És ő visszajött közénk. Nem hagyott magunkra. Ma már vízvezeték van minden házban. A környező falvakban: Dubovacon, Gályán például még nincs vízvezeték.

Már másodszer jön értünk Horváth László felesége, baj van, kihül az ebéd. Hiába szabadkozom. Megindulunk hát a település homokosárnyas főutcáján. Odébb az aszfalton néha elsuhan egy-egy autó.

EMÁNUELTELEP

Egész idő alatt arra gondolok, hogy valami fontos dolgot nem tudtam meg. Feljegyeztem az adatokat, felírtam az évszámokat, láttam: takaros kis település ez a Šumarak itt a homokpuszta szélén.

Kint ülünk a verandán. Horváth Lászlót köhögés gyötri. – Asztmás vagyok – mondja fuldokolva. – De majd mindjárt elszívok egy kis „bilindeket”. Felesége, székelkevei asszony, máris hozza a beléndek megszáritott, összetört, összemorzsolts levelét.

– Talán maga is rá akar gyújtani? Vigyázzon, mert rettent bűdös! – figyelmeztet nevetve. – Nem baj – mondom neki. – Azért is kipróbálom.

Emánueltelep

Rágyújtunk. – Valamikor, ennek a házsornak, Šumaraknak, ugye Emánueltelep volt a neve? – kértem tőle pőfékelve.

– Emánueltelep. Az Emánueltelep az erdőben volt. 1958-ban jöttünk ki az erdőből. Itt kaptunk portákat. Nagyon szép fenyvesek vannak ott, ahol mi valamikor éltünk. A feleségemnek is – ő a második asszonyom, és nem tudta – megmutattam, hogy mi hol éltünk valamikor. Néha még most is bemegyek az erdőbe, és leülök oda, ahol a házam volt. Felidézem fiatal éveimet, fiatal életemet és rílok, mint egy kicsi gyerek. Ott, az Emánueltelepen, a gödrökből ittunk. Minden szegénység az eszembe jut. Egyszer majd magának is megmutatom, hogy hol volt a kocsmá, a kuglipálya. A feleségem már látta.

Mi itt korszerűen élünk. Mindenféle felszereléssel el vagyunk látva. Szép limuzinok, kacsok, amikre rá se mertünk volna gondolni. De higgye el, néptárs, nekem azon a régi Emánueltelepen könnyebb volt az élet. Mert én akkor fiatal voltam. És édesebb volt a laposokból, a gödrökből kimert víz.

Valamikor sokkal vidámabbak voltak a népek. Házaink szanaszéjjel voltak . . . És a zenészeink . . . A táncot tamburával, a hallgatót trombitával játszották. A zenészeink is Bácskából jöttek. Pecser István volt a főtrombitás. Majd egyszer elvezetem magát, néptárs, az erdőbe, az Emánueltelepre.

– Össze vannak nyölve az ágak, meg kígyók és gyílok vannak ott – jegyzi meg halkan a felesége.

– Nem baj az – szól rá a férje, a könnyeit törölgetve.

*

Visszasétálok Horváth Lászlóval a Művelődési Otthonig. Hátra-
vezet. – Itt van az iskolánk – mutat egy ajtóra.

– Megoldották-e a kisdíjakok anyanyelvi oktatását?

– Sajnos nem – válaszolja. – Pedig azt még meg kellene oldanunk.

Mielőtt elbúcsúznék Horváth Lászlótól, letépek egy szál szá-
márkenyeret. – Hogy hívják ezt a lila, kékeslila virágot? – kérde-
zem tőle.

– Szamártüsök. Mert szeretik a szamarak. Tán csak nem akarja hazavinni?

– Dehogynem – csippentem az ablaktörlővel a szélvédő üvegéhez.

EMÁNUELTELEP

még temetőjük sincsen

mellettük mint egy paprikamalom
az erdő zúg

piros
édesnemes por kavarog

bácskából hozták a magot
a zenészeik is bácskaiak voltak

egy kis idegességgel
trombitával játszották a hallgatót

az őszenyőlt bokrok tövében
hol kígyók gyílok hallgatnak

odébb bőrdzík már a duna
jege ordasok talpa alá való

élő és befolyásos emberhez folyamodtak
településüket róla nevezték el

a behorpadt eget
az összedőlt tekepályát

a kisimult gödröket

ŠUŠARA

Šušarára nem jár a vonat.

Šušarára autóbusz se jár.

Šušarának 720 lakosa van, többségük magyar nemzetiségű.

Šušara egy falu a homokpuszta közepén. – Mindezt Kerekes Dragicától tudtam meg, akivel '79 nyarán, a homokpuszta építő-táborában találkoztam. Falujának küldötteként jött megtekinteni a vajdasági ifjúsági munkavállalások ünnepi műsorral egybekötött találkozóját. Az emelvényen lenge, lobogó tüllben, mai zenére, fiatal lányok vonaglottak, Dragica pedig, szeme sarkából követve a műsort, falujáról mesélt: – El vagyunk vágva a világtól. Egyetlen kapcsolatunk a világgal az a telefon a helyi közösség irodájában. De a telefont is állandóan meggyűlt a bajunk. Nem működött. Nemrég, másfél hónappal ezelőtt kaptunk új telefont.

– Most alapozzák az utat falutokig.

– Tudjuk, örülünk neki, minden útnak örülni kell, csak az a baj, hogy Šušara közigazgatásilag nem Kovinhoz, ahová az út vezet majd, hanem Versechez tartozik. Ha ki akarunk mozdulni, csak kocsival mehetünk, vagy gyalog. Azoknak jó, akiknek kocsijuk van, ők fuvarozzák a falu népét! Átmenetileg a helyi közösség irodájában dolgozom. Az elődöm megbetegedett, én kerültem a helyére, az egyetlen jelentkező voltam. Hattól kettőig dolgozom: széthordom a meghívókat, ha vendég jön Versecről, elbeszélgetek vele. Az volt a legnagyobb vicc, amikor dobolnom kellett. Mert aki kisbíró, annak ki kell dobolnia az újdonságokat. *Asszony* dobolt a faluban! A legutóbb . . . , várj csak . . . , azt doboltam ki, hogy jöttek a teheneket oltani, hogy zárják be a kutyákat, hogy a Južni Banat fizette a búzát, meg . . . , hogy akinek erdeje van, az nyugodtan vágathatja. Délután négy órakor indultam, este fél nyolckor értem haza. Minden tizedik házra kell dobolni. Šušara hosszú falu. Csak hossza van. Szélessége nincs is. Öt kilométer hosszú az utcája.

Kerekes Dragica: „El vagyunk vágva a világtól.”

Mindenütt két nyelven informáltam a lakosságot: magyarul és szerbül. Hat elemim van csak. Az anyám boszniai, az apám meg likai volt. Szerb asszony vagyok, de azért elég jól beszélek magyarul. 1949-ben születtem, a magyarok ünnepén.

– Mikor?

– November elsején.

– Az nem a magyarok, hanem a katolikusok ünnepe.

– De tartják a magyarok, egész éjjel égnek nálunk a gyertyák a temetőben. Šušarán én vagyok az egyetlen nő a pártban. És tudod, hogy mit csináltam? Én pingáltam ki a faluban a templomot. Még-hozzá ingyen. Azt mondtam nekik, attól, hogy én párttag vagyok, nem muszáj még a vallást gyűlölnöm. Nem vagyok vallásos, de meg tudom érteni azt, aki vallásos . . .

Három gyerekem van: Goran '69-ben, Józsika '74-ben, Miki '76-ban született. Egyedül nevelem őket. Elváltam. Havonta 200 márkát kapok a gyerekekre Németországból. Ott van az apjuk. Kevés ház van Šušarán, ahol még nem meszeltem. Kapálok, kuko-

ricát török, zsákolok, fát vágok, a futballistákra mosok. Hogy mondjam azt a gyermekeimnek, hogy: nincs . . . A gyerekek csak négy osztályig járhatnak Šušarán iskolába. Utána Versecen folytatják az elemít. Benn laknak Versecen a diákotthonban. Hosszú az út Versecig! Több mint harminc kilométer, ebből öt kilométert a homokon kell megtenni. Šušarán télen nem szabad megbetegedni vagy meghalni. Tavasszal és nyáron nagyon szép nálunk! Tiszta a levegő. Homok meg erdő vesz minket körül. A vaddisznók néha beszőknek az anyakocáinkhoz, és csíkos malacokat csinálnak nekik. Többen építik már falunkban a víkendházukat. A rossznyelvek szerint miattuk épül az út Kovinig, hogy a pancsoviaiak meg belgrádiak szépen töltsék el a hétvégét nálunk, Šušarán.

Szeptember 8-án gyere Šušarára. Akkor szabadult fel a falunk. Szeptember 8-a a mi legnagyobb ünnepünk.

A FALU ÜNNEPÉN

Hosszú volt Šušaráig az út. Mert siettem. Főleg az utolsó, tizen-
valahány kilométeres szakasza: két keréknyom a homokban.

Itt ülök a fák alatt, a falu egyetlen, Hajduk elnevezésű kocsmájának teraszán. Bent nem lehet szót érteni. Három legény (villany)gitározik a vendégeknek. Verőfényes szeptemberi dél. A kocsmán túl: mozdulatlanság. Közelemben állította fel sátrát a szerencsejátékos meg a bazáros. Belátok az egyik sátorba: üres. Polcon pihennek a fényes, gúlába rakott konzervdobozok. Nincs, aki leütné őket a rongylabdákkal. A gazdátlan léggömbökön a tévéhős, Sandocan eltorzult arcképe. Így torzítja majd el az idő is az átmeneti hősök arcképét. Ha ugyan buzgalmában el nem durrantja. *London-City – Tour Oxford* – írja az egyik nagy, emeletes autóbuszon, mely természetesen műanyagból van, hisz játékszer, a gyerekeknek szánták. Egyelőre nem megy az üzlet. Majd délután.

A szomszédos asztalnál három, javakorabeli férfi ül. Ünnepelőben. – Helybeliek? – szólítom meg azt, akinek a mellén egy megtermett érmet látok. – Tizenkilenc éve élek itt, Vojlovicáról költöztem ide – fordul felém. – Arany? – mutatok az éremre. – Nekem arany – válaszolja. – A munkámért kaptam. Kató János vagyok – mutatkozik be.

Hallgatunk.

– Jó itt a levegő? – kérdezi.

– Jó – mondom neki. – Elkéstem az ünnepségről.

– Sajnálhatja. Valamikor mi harcosok szerveztük. Most már a fiatalok csinálják. Átengedtük nekik.

– Sokat változott ez a falu – szólal meg Pataki Sándor.

– Hogy gondolja?

– Az emberek egyenlőbbek. Ma nincs akkora kiválás, mint régen volt.

– Minden lerövidült – teszi hozzá Biszok Miklós. – A szüret valamikor két és fél, három hónapig tartott. Igaz, a mai borok nem szőlőből vannak.

– Mivel foglalkozik?

– Parasztember vagyok. Birkákkal meg földdel küszködök.

– Terem ez a talaj?

– A félhomokos igen. Csak ha műtrágyázzuk, de azt is módjával. A nemesített kukorica 60–70 százalékkal gyöngébben terem, mint más határban. Műtrágyázni kell, módjával. Mert a homok, az olyan, mint a birka. Ha éhes, akkor megdöglik, ha bezabál, akkor is megdöglik. Ha nem rakunk rá műtrágyát, az se jó, ha sokat rakunk rá, az se jó.

– Valahol olvastam – jegyzi meg egyikük –, hogy a homokban arany van. Három százalék.

– Több ebben a homokban a rozsa mint az arany – mosolyodik el Biszok Miklós.

A fákról asztalunkra, térdünkre peregnek a levelek. Lassan kászálódnak. Maradok.

– Hull az elsárgult levél – éneklük bent túlhevülten, közben az utcán begyűjtanak egy motorbiciklit. A bazárosnál egy kislány gyűrűket próbál.

– Nehéz a boldogságtól búcsút venni! – ordítja el magát a kocsmájtáján kitámolygó alak.

– Ne rúgj be, mint a disznó! – kiáltja neki valaki a bicikliről.

– Nincs probléma! – rikkantja az alak, a terasz egyik székebe roskadva. Vérbe borult tekintettel néz rám. Lesöpröm az asztalról a leveleket. A körhintát bámulom. Egy kislány láncolja magát a körhinta üléséhez. A motor kelleetlenül felberreg, s a kislány egy szál magában a háztetők magasába emelkedik. Jó lenne elbeszélgetni egy fiatal šušarai lánnyal – nézek szét a teraszon. Hárman ülnek az egyik asztalnál, nem tudom, mikor telepedhettek oda. Közéjük megyek. Vonakodnak. Hátamon érzem a részeg fiú tekintetét. Végül az egyik, huncut mosolyú lány vonakodva rááll a beszélgetésre. – Melyik asztalhoz ülünk? – kérdezi. – Nem esz meg – nyugtatja a többieket.

Baranyi Rozália: „Nem akarok ide visszajönni.”

– Baranyi Rozáliának hívnak – tölt kólát a poharába. – Egy éve már, hogy nem élek Šušarán. Uljmán dolgozom, egy kávéházban. Jól fizetnek, a gazda lakást is biztosított. Itt jártam elemibe, de itt csak öt osztályt végezhettem. Tudod, hogy mi várna rám Šušarán? A kapálás. Meg a kukoricaszedés. Isten ments! Mondd meg, hogy ki szeret kapálni. Nem akarok ide visszajönni! Megfogadtam, hogy šušarai fiúhoz nem megyek feleségül. Sose szerettem a homokot. Anyámnak is írtam, ha látni szeretne, jöjjön el hozzám.

– Menj haza! – kiáltják az utca túloldaláról a részeg legénynek, aki feláll, imbolyogva az asztalunkhoz jön.

– Ihatok egy kis kólát a poharadból? – kérdi Rozáliától kihívóan.

– Ihatsz – biztatja a lány.

A fiú teátrálisan felemeli a poharat, majd leharap belőle egy darabot. Vészjóslóan ropogatni kezdi. Fogai között, másvilági hangon, csikorog az üveg.

– Szeretem ebéd előtt a poharakat – nyújtja kezét Rozáliának.

– Jujj! – sikolt fel Rozália, miközben kezel. – Az üvegszilánk! – piszkálja a tenyerét. A fiú megindul.

– Šušarai – mutat utána Rozália –, de ő sem itt él. Majd megfigyeltetem vele a poharat. Még egy kólát – inti magához a kitévedt pincért. – Megették a poharamat. Egyszer, hullarészegen – meséli a fiúról –, akkor még nem volt nős, kikezdett a zsarukkal. Biztos, hogy jól elverték.

– Mégse szép az – szólal meg Rozália kisvártatva –, hogy odamegy a másikhöz, és megeshi a poharát. Irtóztató volt, ahogyan ropogtatta. Irtóztató . . .

KUTAK

Borús, ólmos ég nehezedik a Delibláti-homokpusztára. Az esőnek lóg a lába. A homokpusztában kígyózó, a buckákat átszelő, a buckákkal hullámzó új, vékony aszfaltcsíkon robogok. Az út széleit, peremét még nem fedték be humusszal. Sietni kell vele, nehogy bosszút álljon a pusztá az út építőin. Itt a pázsit nem dísz, jóval több annál. A homokot szelídíti, köti meg, fogja össze. A füvesítéssel pedig azért kell sietni, nehogy egy-egy nagyobb esőzés alámossa az utat, kimossa alóla a talajt. Tavaly itt még nem volt aszfalt, csak két keréknyom. Az ifjúsági munkavállalás brigádjai nagy hórukkok közepette szedték ki a fatöveket, készítették elő az út alapját.

Šušara előtt néhány kilométerrel megszakad a műút, homokon folytatom utamat. Ezen a homokon nem kell az esőtől tartanom.

Šušara központjában ott áll a néhai szélmotor toronyállványa, mely akár a falu szimbóluma lehetne. A vízzel való küzdelem szimbóluma. És az is, amint egyetlen szál megtépázott vitorlájával, mint egy félkarú Krisztus, az emberi erőfeszítésekre emlékeztet.

A helyi közösség irodájában ráfutok a kútmesterre. Šušarának, ahol nagyon nagy kincs a víz, fizetett kútmestere van. Csula Ferencnek hívják.

– Itt a homokpusztában – mondja Ferenc – valóban nehéz vízhez jutni. Az emberek, letelepedésük után, több kutat ástak.

Arra kérem Csula Ferencet, hogy meséljen a kutakról.

– Az első kút, amit itt kiástak a múlt század végén, a Vaskút volt. A kútásók egymásra illesztett, összenittelt vasgyűrűkkel védtek magukat a beomlástól. Hogy jobban értse: leraktak egy kb. két méter magas és ugyanennyi átmérőjű vasgyűrűt. Kihányták belőle a homokot, jöhetett rá a második gyűrű és így tovább. Az összenittelt vasgyűrűk súlyuknál fogva süllyedtek a mélybe.

– Nem rossz megoldás! Hol láthatták az emberek azt, hogy így is lehet kutat ásni? – gondolkodom hangosan.

– Azt mondják, hogy Európában nincs a Delibláti-homokpuszta-hoz hasonló homokpuszta. Sehol sem láthatták. Maguk gondolták ki. Valószínű, hogy maguk. Úgy hallottam, hogy a Vaskút vize nagyon vasízű volt.

A második kutat itt a közelben, Fejértelepen ásták ki. Harminc méterig mentek le, a fejértelepi Tégláskút nagyon kevés vizet adott.

Ástak utána még egy kutat, az már itt van a faluban, a Ferenc Jóska-kút. A Ferenc Jóska-kút járgányos kút volt, nem vigyáztak rá eléggé, beomlott.

A negyedik kutat fúrták. Ennek a kútnak a vizét isszuk még ma is. 1900-ban kezdték el fúrni. Mérnökök jöttek Pestről, két évig tartott a kút fúrása, és nagyon nehéz lehetett, mert kézzel fúrták. Már száz méternél jó vizet találtak, de továbbmentek. Kétszáz méteres mélységig sikerült lefúrni. Kétszáz méternél köre bukkantak, eltörött a fúró feje. Miután nem sikerült mélyebbre hatolni, sódert töltöttek a csőbe, a cső aljába, hogy szép, tiszta vizünk legyen. 1902-ben készült el a három kilométeres vízvezeték is. A vízvezeték csövét végigvezették a falun, kétszáz méterenként egy-egy csappal. Nagy lehetett itt az öröm, csak meg kellett nyitni a csapot, máris jött a víz. Šušarának – mondja nem kis büszkeséggel a kútmester – már 1902-ben vízvezetéke volt.

A szélmotort, melynek állványa még itt áll kint az utcán, 1926-ban szerelték fel. A magyarokon kívül németek is éltek Šušarán, nyilván az ő ötletük volt a szélmotor, mely Németországban, Hollandiában igen elterjedt. Nálunk a szélmotor nem vált be. Nem viselték el vitorláit a kossava lökéseit. Az idén, '80 februárjában szereltük fel a hidrofort. Hatvanméteres mélységig jön fel a csőben a víz, onnan kell a tárolóba húzatni. A faluban féltek a hidroforttól. Attól tartottak, hogy kiszárad a falu. Be kell vallani, én is féltem, míg egy verseci mérnök, no meg a prospektusok meg nem nyugtattak.

– Hogyan lettél kútmester?

– Vasestergályos vagyok. Franciaországban, Németországban is dolgoztam, mint vendégmunkás. Aztán hazajöttem. A kútmesterünk éppen nyugdíj előtt állt. Hogy betanuljak a szakmába, nyolc hónapig együtt dolgoztam vele. Hogy megismerjem a kutunkat. Bűröztük a dugattyúkat. Együtt préseltük volt a bűröket.

Csula Ferenc: „Ekkora menetvágót kevesen láttak.”

Kimegyünk a szélmotor égbe nyúló állványának tövébe, majd a kútmester megmutatja a gépházat is. Nem kis büszkeséggel hatalmas szerszámokat vesz a kezébe. – Ekkora menetvágót kevesen láttak – szól.

A VÍZRE VIGYÁZNI KELLETT

Dani István kicsiny szobájában ülök. Dani István székelykevei volt, 1932-ben, 16 évesen került Šušarára. – Az első évben vissza akartam menni – meséli mosolyogva. – Apám szigorú ember volt, azt mondta, hogy szolgáljak még egy évet. Szót fogadtam neki. Utána nem tudtak visszacsalni, annyira megszerettem ezt a homokot. Tengernyi szőlő volt errefelé akkoriban. A szőlőkben tartályokat csináltunk, azokban gyűjtöttük össze az esővizet. Mert a vízre

Dani István: „Mert a vízre itt mindig vigyázni kellett, de nagyon.”

itt mindig vigyázni kellett, de nagyon. Telenként hóval lapátoltuk tele a tartályokat, hogy legyen néhány permetre, spriccelésre való vízünk.

Énnekem nem volt furcsa itt a homokon, mert dolgozni kellett. A szegény embernek mindig volt munkája. Minél szegényebb volt az ember, annál több munka adódott.

A TERMÉSZET FEKETE VIRÁGA

Harmadmagammal bukdácsolok a buckákon. Ismét ősz van, és újból sikerült ide eljutnom. Ráadásul a barátaimmal. Ilyenkor legszebb a puszta! Sokan azt mondják, hogy tavasszal. Láttam a Delibláti-homokpuszta tavaszi tobzódását. Nekem az őszi jobban tetszik. Nem olyan szívhez szólóan harsány, árnyaltabb. Úgy látszik, nem kapott még tökön a nosztalgiahullám.

„A homok temploma ez”

Útközben Móri, a festő – aki másképp látja a színeket, tehát: aki többet tud a színekről – a sárgáról mesélt. Boldogan hallgatunk. – Képzeljétek – mondta –, még ma is megtörténik velem, pláne, ha berúgok, hogy a feleségem legnagyobb rémületére, *sárgarépat* keresek otthon, fönt az emeleten. Sárgarépat akarok enni, nyers sárgarépat akarok harsogtatni.

Bukdácsolunk a buckákon, a Šušarát Gerebencsel összekötő pusztai úton. Megyünk a hívek nélkül maradt német templomba. Verőfényes délelőtt. Megyünk a régi szentek ledöntött szobrai közé. Fák alatt, süppedő televényben lépdelünk fel a dombra. A temp-lom ott áll a domb tetején, keresztjéről hiányzik a Megváltó. A homok temploma ez – gondolom a hűvös, összefirkált falak között. Padlóját felszedték, homokon állunk. Sírkertjét benőtte a fű. És a szenteket is. Šušarán a második világhétségig németek is éltek. Szőlőt művelni jöttek a homokra. A németek nagyon értettek a szőlőhöz – mondják a šušaraiak. – Valaha Šušarán több bor volt mint víz. Házanként legalább ezer liter – mesélik. Visszafelé

Selyemkóró

jövet megállunk a néhai Tégláskútnál. Gondosan befedték, vastagabb ágakkal gondosan elkerítették, nehogy valaki beleessen.

Aztán letelepedünk a vaddohányültetvény mellé, hanyatt fekvé bámuljuk a selyemkóró szélben felfelső termését, hüvelyét, amint abból selymesen fénylő vattacsomó foszlik ki. Emiatt nevezhetik vadvattának is a vaddohányt. Vaddohánynak pedig a dohánylevelekre emlékeztető levelei miatt. És a szél cibálja a vattacsomókat, míg azok szét nem omlanak, míg ki nem nyílik az apró barna magok hihetetlenül tökéletes ejtőernyője, hogy utána káprázatos kavargás vegye kezdetét a puhaságban.

Odébb a borókaliget. Szétmorzsolom, szaglászom az örökzöldjében magára maradt, szúrós borókaág hamvas bogyoit.

A magokkal terhes szél pedig nem enyhül. Miért is enyhülne. Fodrozza, felkavarja az út homokját. Letöri a „buglyos dercefü”, azaz a szappangyöker bogas kóróját, hogy aztán addig görgesse, míg az be nem szorul valahová, míg be nem lepi a hó.

A szamártüsök kékeslila feje is barnul.

A šušarai Csipak János szavai jutnak az eszembe: – Mi azt gondoljuk, hogy a természetnek nincs fekete virága! – csapott tenyerével indulatosan a padlóra, ahol az elmúlt éjszaka ültünk, egy rajtaütésszerűen ránk szakadt hadgyakorlat közepén; künn az udvaron hús sült rostélyon, a tűz körül vadászpuskával felfegyverzett férfiak melegedtek, időnként pajkosan igazoltatva az álmosan érkező mozgósítottakat (szomszédait). – Mi csak azt gondoljuk, hogy a természetnek nincs fekete virága – veregette tenyerével a padlót. – Pedig van! – bökdöste mutatóujjával a félhomályt, a körülöttünk váltakozó arcok vigyorát. – Majd maga is megtudja, hogy a természetnek van fekete virága. *Amikor maga hiába törekszik, hiába erőlködik, az a természet fekete virága.* Tudja?

Tudom. Szétmajzolódo okker háttérben a mind jobban kirajzolódo, feketülő virágok.

AZ ÁLDOTT SZAPPANGYÖKÉR

Asztalomon a szappangyökér.

Nézem, kézbe veszem, homokos lesz tőle a tenyerem. Ez a 70–80 centis szép, egyenes gyökér a Delibláti-homokpusztában termett. A homokból ástuk ki, pontosabban a šušarai Orosz Péter ásta ki, én csak néztem. Ki gondolná, hogy ennek a megtermett gyökérnek a felszínen csupán egy valószerűtlenül kicsiny kóréja van, mely elveszik a fűben, mely annyira törekeny, hogy még a szélnek sem áll ellen. Nem úgy, mint a kiszőkülő füvek, melyekbe hiába akaszkodik a pusztai szél. Őket csak megfésüli, megfésülheti, míg a szappangyökér bogas kóróját könnyedén letöri. A magas fűben csak egy kicsiny, elvesző torzsa marad utána.

Nézem, simogatom, többször meghajlítom ezt a gyerekkar-vas-tag, egyenes gyökeret. Ki gondolná róla, hogy valamikor a szegények fogódzója volt. És nem csak a szegényeké. Úgy tűnik, valamennyien belekapaszkodtak, akik a homokon akartak megkapaszkodni. Legalább az egyik kezükkel.

– Az rossz világ volt, amikor a szappangyökeret szedtük – állította Varga József, a šušarai helyi közösség elnöke. Kelletlenül beszélt a szappangyökérről, nyilván a Delibláti-homokpusztára vonatkozó természetvédelmi törvény intette tartózkodó hangvételre. Ugyanis a különleges természetvédelmi területté nyilvánított homokpusztában nagyon fontos, homokot megkötő szerepet játszik a szappangyökér, a sikárgyökér stb.

Viszont: – A szappangyökeret Versecen nagyon követelik – mondta a šušarai Gilice János. – Mindig jó pénzt fizettek érte. Kilóra vették, néha még ki is jöttek érte. A szappangyökér állítólag feljavítja a mosóporok minőségét.

*

Gilice János huszonkét éves mostohafiával, Orosz Péterrel indulok szappangyökérért. Megyünk a térdig érő, elszáradt fűben. – Nagyon áldott dolog ez a szappangyökér – szól Péter. – Sok pénzt csináltunk belőle. Öt évvel ezelőtt, egy őszön, a kukoricatörés után annyi szappangyökeret szedtünk ki, hogy az árán három lánc földet vettünk. Még tavaly is szedték. Nem tudom, az idén lehet-e majd szedni. Szedéséhez az erdésztől kell engedélyt kérni. Nem kerül az engedély semmibe, csak arra kötelez, hogy a kiszedett portékát az erdésznek adjuk át.

– Ha valaki engedély nélkül szedi . . .

– Ha az erdész tetten éri, akkor elveszi tőle azt, amit kiszedett. Elég büntetés az egy szegénynek. No, itt is van egy – mutat Péter a szappangyökér kórójára. – Majd nagyobbat keresünk.

Kezembe veszem a törékeny kórót. – A többi között nehezen tudnám felismerni.

– Nem felismerni, szedni a nehéz – mosolyog Péter.

Aztán megállunk az egyik szappangyökérnél. Péter letöri a kóróját, a szélnek tartja. A szél beleakaszódik és viszi. Könnyedén görgeti.

– Akiknek nagyon kellett a pénz, azok még éjszaka is szedték. Csak mentek a fűben, tudták ugye, hogy merre termett legtöbb szappangyökér, és amikor roppant valami a talpuk alatt, megálltak – nyomja ásóját a homokba. Ásójának lapja keskenyebb a szokásosnál, hogy a kelleténél ne emeljen ki több homokot. Egy ásónyom szélességben jó fél méterre leás. – Itt már kezd vékonyodni – kaparja meg ásójával a szappangyökeret, majd tovább ás. Homlokán veritékcspepek gyöngyöznek. – Ahol már egészen vékony a gyökér, ott el szoktuk vágni. – Érhető – gondolom –, hisz kilójáért fizettek.

– Szóval: egyesek még éjszaka is szedték. Hódvilágnál. A legnagyobb, amit kiástam, ötkilós volt. Tizenöt éves koromban kezdtem szedni. Az öregem mutatta meg, hogyan kell kiásni. Három nap alatt annyira belejöttem, hogy egyenrangúan szedhettem az öregemmel. Később le is hagytam. Megesett, hogy méter húszra is leástam. No, jöjjön – nyomja kezembe a szappangyökeret. Megindulunk, majdnem orra bukok egy fűvel benőtt lyukban.

Orosz Péter: „Nagyon áldott dolog ez a szappangyökér.”

– Eltörhette volna a lábát – csóválja meg a fejét. – Innen is szappangyökeret szedtek ki. Én az öregemmel mindig betemetem a lyukakat. Van, aki a borókát szereti szedni. Én nem szeretem, mert összeszurkálnak az ágak. Érteni kell hozzájuk is – mutat a borókafenyők sötétzöld gyertyalángjára.

Orosz Péterék ott laknak a falu végén. Betérek hozzájuk. Az udvar szépen fel van söpörve. A homokon meglátszanak a söprű nyomai. Kint a szabadban ültetnek le. Az asztaltól ellátni a közeli dombokig, fenyvesig, akácossig.

– Amikor találtam egy bokrot, alig vártam, hogy meglássam, mekkora gyökere van – meséli Gilice János, miközben begyűjt a kinti sparheltba. Kávét tesz fel. – Volt úgy – folytatja –, hogy egész nap szedtük a szappangyökeret. Most már nem szedem, beteges vagyok. Valamikor Székesi Jánossal száz-száz kilót is kiszedtünk naponta. Érdekes, hogy János mindig egy kilóval többet szedett ki, mint én.

*

Asztalomon a szappangyökér. – Apró, liláskék virága van – mesélte róla Dani István. A felesége meg csak bólogatott. – Valamikor régen – folytatta a nénike – késsel megkapartuk és elszeleteltük a szappangyökeret, mint a sárgarépát. Amíg friss, addig könnyű, ha kiszáradt, akkor nehéz vágni. Az összevágott szappangyökekre

Gilice János: „Volt úgy, hogy egész nap szedtük a szappangyökeret.”

vizet öntöttünk, és kifőztük az üstben. A szappangyökér levében mostuk aztán ki a szebb ruháinkat, a szebb szöveteinket. Gyönyörűen habzott a víz. És mosás után a ruháknak nagyon jó illata, nagyon szép színe lett. Ma már porok vannak, azokkal mosunk.

– Mosóport se lehet kapni. Hiánycikk – szólok közbe. – Bebiztosítottuk magunkat – nyugtatnak meg.

Asztalomon a szappangyökér. Tekintetemmel simogatom.

Az ágrólszakadtak kapaszkodtak meg benne a leginkább.

SIKÁRGYÖKÉR – „ARANYGYÜKÉR”

Kis köteg sikárgyökeret hoztam haza a Delibláti-homokpusztából. „Aranygyükér” – mondta rá Gilice Mihály, az erdőkirály. Szép halványsárga színe van a kb. harminc centiméter hosszú, kissé göcsörtös gyökérszálaknak. Valamikor sűrűlókefe készült belőlük, a műanyag térhódítása előtt. Ujjaim között hajlítgatom az egyik szálát. Nehezen törik el.

Hogy is volt?

*

Gilice Mihály: „Mert én nagyon élvezem az erdőt! A hazámat.”

– Szeptember derekától áprilisig lehetett szedni – veszi kezébe az erdőkirály. – Sok munka volt vele.

Elhiszem neki. Az előbb kint jártunk a homokon, „gyükérügyben”. Az erdőkirály egy csákányból kialakított szerszámot hozott magával. – Kell a szerszám – hunyorgott –, mert a sikárfű ezer gyökerével akaszkodik a homokba.

– Mindenki kapaszkodik valamibe – bólogattam megértően, míg az erdőkirály bemutatta öngagságát, a sikárfüvet.

– A fiatalabbakat nehezebb kiemelni – magyarázta.

– Miért?

– Mert a fiatalabbnak ritkább a gyökere. A ritkább gyökér jobban meg tud a homokban kapaszkodni.

– Valóban. Erre nem gondoltam.

– Ez itt a közelében meg a kámforfű – mutatott egy másik fűcsomóra. – Még vékonyabb gyökere van. Belőle csinálták a ruhakefét. Egy télen át szedtem a kámforfüvet is. Nem volt rajta valami nagy kereset. Majd közülük is kiemelünk egyet. Addig nincs baj, amíg csak egyet kell kiszedni – vigyorgott –, akkor nagyobb a baj,

ha sok kell belőlük. No, oda se neki, ma már a szegény is gazdag – köpött vidáman a markába, vágta csákányát a homokba.

– Könnyebb munkának képzeltem – jegyeztem meg később, miközben az erdőkirály homlokát törölgetve pihegett mellettem.

– Nemsokára kijön, elszoxtam már tőle – veselkedett újból a csákányozásnak. – Nem sok tartja már – nyúlt csákánya hegyével a sokszálú gyökérszet alá, feszegetve azt. – Látja, hogy kapaszkodott? – mutatta fel végül a sikárfüvet gyökerestül. A gyökérszettel kiemelt homok nagyját csákánya nyelén távolította el. Aztán a csákánynyélre erősített késsel vágta le az „aranygyüker”-et. – Így még nem jó, nem tiszta – igazgatta tenyerében a kis gyökérnyalábot. – Meg kell tisztítani a hajától, ki kell dörgölni – dörgölte előbb combjához, majd tenyerében, mintha sárból csinálna kukacot.

Később kiemelt a homokból egy vékonyabb szálú, illatozó kámforgyökeret is.

– Négyszeres árat fizettek érte, négyszer többet, mint a sikárgyökérért. Cudar erős szaga van a kámfornak – szagoltatta meg velem is az átható illatú gyökeret. – Tisztítása, dörgölése közben fáslít tettünk az orrunkra.

Itt ülök Šušarán az erdőkirálynál. Szétterítem asztalán a kámforgyökeret, a sikárgyökeret. Szagolgom, birizgálom a vékony gyökérszalakat.

– Ákkó megiszunk válámit – türelmetlenkedik az erdőkirály felesége, a szlovák asszony.

– Te csak ne siess vele – néz rá szelíden az erdőkirály.

Poharak kerülnek az asztalra.

– Sikárból a mramoraki erdőben volt a legtöbb – emlékezik az erdőkirály. – Napközben szedtük fel, nagyjából megtisztítottuk, aztán amikor besötétedett, télen korán esteledik, itthon, mécsvilágnál tisztítottuk, dörgöltük tovább, míg el nem aludtunk. Birkafaggyú égett a pléhdobozban. Egy öreg rongy volt a kanóc, azt gyújtottuk meg. Rémesen füstölt, csupa korom volt az orrunk luka, de megérte. Kétkilás kévékbe kötöttük a sikárgyökeret, mert így vették át tőlünk. Fenét madzaggal: fűzfavesszővel. Háromba vagy négybe vágtuk a fűzfavesszőt, az volt a madzag. Tudja, mit köszönhetek én a sikárgyökérnek? Őt lánc földet. Őt lánc földet vettem négy mázsá sikárgyökér árán.

Újból koccintunk.

– Hús év szedtem utoljára. A sikárgyökérből úgy lesz kefe – markolja fel az asztalról a kis kévét –, hogy miután megtisztítottuk, jól ki kell főzni. Másfél óráig főzzük, az elég neki. Ezt is

csináltam. Valamikor kefét is kötöttem belőle. Majdnem egyedül. Az öcsém csinálta fából a kefék tokját, a többit meg én.

Kiisszuk a konyakunkat.

– Nem tudom, meddig bírják ezek a lábak – üt a térdére. – Én azt mondom, hogy a gyaloglás a legfontosabb. A gyaloglás az élet. – Hova megy maga? – kérdezik tőlem az emberek, ha megindulok. – Hova, hova, hát haza megyek – mondom. – Hol a maga hazája? – kérdezik. – Hol lenne, az erdőben.

Lassan ránk esteledik.

– Tudja, hol szeretnék meghalni? Kint az erdőben. Mert én nagyon élvezem az erdőt! A hazámat. Biztos, hogy ott fogok meghalni. Leírhatja, azt szeretném, ha nem a temetőben, hanem az erdőben temetnének el. Már kinéztem magamnak a helyet is: ott van a Crni vrhen, a tizenkilences léniján.

– Hogy néz ki az a hely?

– Onnan látni a legmesszebbre. Ott terem a legtöbb gyöngyvirág, engemet meg a gyöngyvirágról neveztek el erdőkirálynak.

– Boróka is terem arra?

– Akad kevés boróka is, de nem a borókáé az a hely, inkább a hársfáé meg a galagonyáé. Az a hely védett hely. Ott tilos vadászni. Nyugodtan meglátogathatnak a vadmacskák. A fiatalabbak még nem félnek az embertől. Aztán eljönnek oda a vaddisznók is. Rém szeretik a galagonyát.

*

Hajlítgatom a sikárgyökeret. Egy szálat az ujjamra tekerek. Csomóba kéne kötni. Mindenütt van már belőle a lakásban. Széthúzzák a gyerekek, ami végeredményben nem is olyan nagy baj, hisz az erdőkirályt juttatja eszembe. Az „aranygyükér” . . .

ŠUŠARA

a magyar és a szerb
nyelv között – mondta
dragica –
nem nagy különbség van:
csak néhány betű
és összecsattantak a biliárdgolyók

az ólakban
„a finom hódsugárnál”
vadkanok másszák meg
az anyakocákat
reggelre csíkos ábrázattal
ébredünk

azon a piros posztón
suttogja krisztusunk rekedten
azon a piros biliárdasztalon
sohasem tudnék
egy jóízút
játszani

AZ ELLÁGYULÁS KÖZEPÉN

Most, amikor szemlátomást ellágyulnak a *haragoszöld* változatai, amikor itt-ott már felüti fejét a *sárga*, sőt a *piros* is, teszem azt, egy lángoló cserszömörce képében – állok a végtelen puhaság szélén, mint a másállapotos asszonyok: kívánós vagyok.

A homokpuszta után sóvárgok. Szeretnék újból elmenni a Delibláti-homokpuszta borókafenyői mellé, melynek örökzöld tüzeiben átható illatú, apró bogyók izzanak sötétkéken, szeretnék leheveredni, mint ahogy a méhészek leheverednek, a szélben kibomló vadvattába, jó lenne egy számártüsök kékeslila buzogányával ütögetni a homlokom.

Legjobb lenne a hajnali ködökkel leereszkednünk, azért leereszkednünk, mert egy tanító bácsit is magammal vinnék: rábeszelnék – nem lenne nehéz – egy tanító bácsit arra, hogy jöjjön velem, hogy kísérjen el.

Szóval: a hajnali ködökkel ereszkednék le, egy ideig a talaj fölött lebegve, kissé a bokrokba gabalyodva, a bokrokkal vesződve, és a jól sikerült turpisság végén – hisz kicseleztük a természetvédelem nagyon is élénken csíkozott sorompóit – cinkosan egymásra kacsintánánk, valahol Šušara közelében, az összevert fejű erdei szentek szobrai között, az egyik szétnyílt kőkönyv lapjába kapaszkodva.

Állnánk a még nagyobb, a legnagyobb puhaságban, és félve gyújtánánk rá, hisz a pusztában nagy a tűzveszély. Erre mindenütt táblák figyelmeztetnek. Egy meggondolatlanul eldobott gyufa lángjától felrobbanhat a gyantás erdő, hogy a méteres száraz fűről

ne is beszéljünk – ezt mindketten tudjuk, ha egyszer kigyulladt a tűz, akkor pedig nagyon nehéz vele szembeszállni – ezt is sejtjük.

Kérdezzék csak meg Csipak Jánost, aki tűzoltó-alparancsnok volt a homokon. Ő magyarázta nekem el a tűz elleni harc egyik leghatásosabb változatát.

– *Ellentüzet* kell gyújtani, fiatalember – emlékszem reszelős hangjára. – A tűz elé kell menni, ott kell meggyújtani az *ellentüzet*, és amikor a két tűz összeütközik, akkor kioltják, elaltatják egymást. Idejében *ellentüzet* gyújtani! Csak az *ellentűz* ér valamit!

Most, amikor ellágyulnak a *haragoszöld* változatai, kívánós vagyok, mint a viselős asszonyok. A Delibláti-homokpusztában szeretnék csavarogni, azzal a tanító bácsival, aki harminc évvel ezelőtt tanított ott, aki az ujaiba ivódott tintától és krétaportól nyugtalan kezével *megsimogatott egyszer egy farkast*.

– Mesélje csak el, hogy is volt – kérlelném, ki tudja hányadszor.

Ő hamiskásan előbb Fejértelepről, azaz Šušaráról mesélne nekem, arról a világvégi faluról (ahová még ma sem jár naponta az újság, csak a pénteki), melyet nagyon megszeretett, ahol először hallotta a citerát a maga eredetiségében pengeni. Ahol megismerkedett a gomba ízével.

– Nem erről akarok most mesélni! – szakítaná félbe önmagát. – Tehát: rám esteledett – kezdene bele titokzatosan. – Jövök haza az iskolából, egyedül ballagok a Kisutca szűk járdáján, hát látom én, hogy kutyaformájú sötét alak közeleg. Kitérek előle, ahogy elkocog mellettem, szórakozottan végighúzom hátán a kezem. *Jó puha szőre volt*. Ahogy kiérek az utca végére, izgatott emberekkel találkozom. – *Farkas van a faluban!* – mondják riadtan. – *Az előbb szaladt el mellettem! Meg is simogattam!* – Akkoriban 2800 dinár volt a fizetésem. Egy elejtett anyafarkasért 2000 dináros jutalom járt – fogná meg karom.

– Igen – tenném hozzá. – Télen átjönnek Szerbiából a Duna jegén.

És csak vigyorognánk egymásra a nagy puhaság, a nagy-nagy ellágyulás kellős közepén.

MINT HARANG A HOMOKBAN

E puha, rügyeket majd, vagy máris kétségbeejtően megtévesztő, -tréfáló télben, végül is majdnem minden úgy történt, ahogy elképzeltem: a ködökkel szövetkezve ereszkedem le a homok-

pusztára, valahol a Vaskút környékén, ahol az erdőkirály vár rám, cukrot szopogatva, hisz kora reggel elkel az ember szájában némi édesség, melynek asszony, esetleg bonbon a neve, az utóbbin celofán-hálóing zörög, míg ki nem fordítják belőle.

Állunk tehát a Vaskútra könyökölve, melyet a múlt század végén ástak ki, és a súlyos, a homok beomlásától védő, összenitelt vasgyűrűket tanulmányozva, a feketicsi kútásó asszonyra, Nadrágos Annus nénire gondolok, aki a kutak mélyéről felszállván, mindig tántorgott: cserélődött benne az alsó meg a felső levegő.

Nem tudom, Nadrágos Annus néni, akitől ezt a szót tanultam: *fosóhomok*, mit szólna ehhez a Vaskúthoz. Nyilván rumos hangon, rekedten beleröhögne – gondolom, és hiába király valaki – nézek Gilice Mihályra, az erdőkirályra – attól még nem tudhatja, hogy az emberek fejében mi lakozik.

Mindketten a Vaskútba nézünk, és úgy teszünk, mintha beszélgetnénk, hisz a Vaskút, madár-pihégésünket felerősítendő, már-már ijesztőnek tűnik. Olyan a mi pihégésünk, mintha hörögnénk.

A Delibláti-homokpusztát megköti erdő legjobb ismerőjétől, Gilice Mihálytól azt kérdezem, ki nevezte el őt erdőkirálynak?

– A faluban, Šušarán mindenki tudja, hogy az erdőből élek – szólal meg az erdőkirály. Nekem egy dal bizsergési a szám szélét. Kár, hogy nem énekeltem el az erdőkirálynak, erre csak később döbbsentem rá, a tükör előtt, az ajkamon nőtt hideglelést tapogatva. Úgy látszik, a magunkba fojtott daloktól kél a hideglelés, lel ki a hideg – morfondíroztam. Erdő mellett nem jó lakni – így kezdődik az a dal, melybe bele kellett volna fognom, az erdőkirály füle hallatára, a kötözködésig érő ködben.

– Mégis, ki nevezte el erdőkirálynak? – erősködöm.

– Nagy Mihály – böki ki végül, aztán hosszadalmas magyarázatba kezd. – Itt a homokon, az erdőben, korán fakad a gyöngyvirág. Korábban, mint máshol. Mi látjuk el a fővárost vele. Nagyon jó kereseti lehetőség a gyöngyvirág. Mindenki szedi. Még a férfiak is. Nagy Mihály szintén kiment az erdőbe a feleségével. Ahogy járták az erdőt, többször odaszólt az asszonyának: „Gyerünk anyuka, itt már járt az *erdőkirály!*” Hát így ragadt rám ez a név.

– Szeretnék Nagy Mihállyal megismerkedni – mondom neki.

– Nem lehet, mert meghalt. Mielőtt meghalt volna, eljött hozzám. Beszélgettünk. Ránk esteledett. Rámpást ittunk, mindketten szeretjük a szőlő levét. Én még ma is szeretem. Ha sok szőlőt eszik az ember, nem kell annyi zsiradék. A szőlő jó étvágyat csinál, pucolja az ember gyomrát. Mondom, rámpást ittunk, aztán a Mihály vizet kért, mert megivott vagy két liter rámpást. Jó hideg

vizünk volt. Nemsokára, hajnali fél háromkor hozta a felesége a hírt, hogy a Mihály meghalt . . .

Nagyokat hallgatunk. Egy árvalányhajjal benőtt tisztás jelenik meg előttem. A tavasszal láttam. Felejthetetlen volt.

– Mi van az árvalányhajjal? – kérdezem tőle csendesen.

– Ne is kérdezze, nagyon megjártuk vele! Az asszonyom 1942-ben hat-hét féle festéket, nyilván tojásfestéket vett, és szépen befestette az árvalányhajcsokrokat. Két nagy koffer árvalányhajait vittem a belgrádi piacra, ahol azt mondták – háború volt –, hogy ne virágot hozzak, hanem húst meg tojást. Szerencse, hogy találkoztam a piacon egy ismerőssel, aki pénzt kölcsönzött, így tudtam hazajönni – könyökölünk a Vaskútra.

– Egyszer, egyik ismerősöm vadászpuskájával a Vaskútba lőtt és az megzendült, mint egy harang. Mint egy harang a homokban.

LEVÉLFÉLE AZ ERDŐKIRÁLYNAK A DELIBLÁTI-HOMOKPUSZTÁBA

Számomra felemelő érzés, Miska bátyám, hogy Ön, király létére kitüntetett a bizalmával. Ne szabadkozzék! Ön valóban király, falujában is úgy tudják az emberek, hogy Gilice Mihály hivatására nézve: erdőkirály.

A tárgyra térek: azt szeretném Önnek újból megköszönni, hogy gazdagabbá tett, hogy *király létére* tett gazdagabbá. A királyokkal szemben általában bizalmatlanok az emberek, hisz a királyokra leginkább az jellemző, hogy mindenkit elszegényítenek maguk körül, királyságukat éppen ennek köszönhetik.

Aztán: az Önnel való találkozásom előtt sehogy se tudtam magamról elképzelni, hogy valamikor is királyi kísérethez tartozzam. Mindig viszolyogtam az uszályhordozástól, az uszályhordozóktól! Miután Önnel találkoztam, s Ön egyértelműen felvett a kíséretébe, nyomban megváltozott az uszályhordozókról alkotott véleményem. Hozzájuk hasonlóan, most már én is gyártom a legendákat az Ön (velem szemben is tanúsított) királyi közvetlenségéről, ezek után arról szeretném meggyőzni az embereket, hogy Ön király létére is ember, hús-vér ember, ami tetszeni fog a népnek, mely egyébként mindent feleszik, mint a sáska. Még jó, hogy a hason nincs ablak!

Az Ön hazája, Gilice Miska bátyám, az erdő. Erdőkirály létére, Ön valóban az erdőből él. Naponta fordul egyet a tájon, és a

borókafenyőknél születik újjá. Láttam a hamvas borókabogyóval
degszre tömött nejlonszákjait.

Tavasszal gyöngyvirágot szed, hársvirágot gyűjt. A vadsós-
kalevél is jó savanykás. Nyáron kifüstöli a méheket, fák odvából
elrabolja a mézüket. Ősszel sikárgyökeret, szappangyökeret lehet
a homokból kiemelni, aztán ott a boróka egész éven át, hogy a
kőkényről, galagonyáról, csipkebogyóról, pipacsról, fenyőtoboz-
ról, árvalányhajról, az őzekről, vaddisznókról, rókákról, farkasok-
ról, vadmacskákról ne is beszéljünk. – A városba' fújtós a levegő
– mondta, míg ültünk a ködszitalásban, és néztük a Kukuríkú-
hegy vonulatát, melyet a szél csinált finom homokból. Gyönyörű
volt a Kukuríkú-hegy. A fű tartja össze – gondoltam, és az Ön
arcát fürkésztem, melyen megrándult egy izom.

Ön, Miska bátyám, nem hatódott meg ömlengésemről, királysá-
gától. Menet közben ugrott néha egyet, ökölbe szorított kézzel rik-
kantotta a magasba: Mihály, hol vagy? Az ég persze nem válaszolt,
csak az a hatalmas, betonlapokkal lefedett víztároló, mely az egyko-
ri szőlőtermesztés emlékéit idézte. Tudja, ott a Margánon, a kipusz-
tult szőlőültetvények göcsörtös tőkéi között, a nagy fűben alatto-
mosan meghúzódó, összezsavarodott drótszálak csapdájában. A
kongó víztárolóba kiáltott: emlékszel, amikor ástalak? Hosszan
visszhangzott, zibogott a víztároló: *nem emlékszem semmire!*

Aztán lakmározunk a galagonyából, mint a vaddisznók, azzal
sem törődve, hogy még nem elég édes, nem csípte még elég-
gé orcán a dér. Hogy ne legyen annyira mosolygós a képem, a
kőkényre mutatott: – Az összehúzi a száját!

Ültünk a ködszitalásban. A tájon dermedt némaság honolt,
ahol, szavai szerint, kevés olyan luk van, melyet nem ismer.

Mesélte, hogy egyszer ugyanígy ült, amikor hatalmas zivatar
kerekedett. És nem kapta össze magát, csak ült a bő zuhogású,
levű esőben, és élvezte, amint azt a szél időnként megborotválta.
Élvezte, mert ahogyan mondotta, mindenki élvez valamiben.

Rendszerint már pirkadáskor kint van a buckákon, dűnéken, és
beszélget a kelő nappal. – Jó reggelt, Julcsa! – köszönt a fényes
tányérképzőre, az meg csak pislog, és egyetlen szót se szól.

Ön ért az állatok, a madarak, a ragadozók nyelvén. Összeve-
szítette már a vadmacskákat, a bokrok közé lapulva, becsapta
a fülesbaglyot is. És míg mesélt, olyan lettem, mint a sötétkék,
fűszer-izzású borókabogyó, melyet hiába ültetnének el, nem kel-
ne ki. Csak akkor kel az ki, ha megesz egy kicsiny madár. Szép,
kicsiny, sárgásfekete madár, amely a cinegéhez hasonlít. Az ő

kicsiny belsejében, abban a nagy hőségben válik csíráképpé a mag, mely ha kirepül a hátsó felén, azonnal kihajt, még a legmos-
tohább körülmények között is.

– Állandóan az erdőt lopom – mondta huncutkodva, hogy leel-
lenőrizzen, hogy kiábrándítson királyságából, de az az igazság,
hogy ez Önnek nem sikerült.

Az az igazság, hogy ez a papír, amelyre írok, olyan fehér, mint
a tél, amelyről áradozott ott a homokpusztán. És erre a fehérségre
csak az Ön emlékezetében szaladhat ki anyaszült meztelenül az a
lány, akit Vilmának hívnak. Ön pedig halászcsizmában áll a derékig
érő hóban, és gyönyörködik, mint ahogy én is gyönyörködve fogal-
mazom ezt a levelet az erdőkirálynak, akinek hódolója vagyok.

1979–1983

AZ EGYSÉGRŐL

VIZEK SZORÍTÁSÁBAN

Erzsébetlakkal ismerkedünk, a falu utcáit járjuk.

Erzsébetlak a vizek szorításában fekszik. Vadvizek szorongat-
ják ezt a közép-bánati falut – erről a házfalak is árulkodnak, a
rendezett udvarok viszont arról világosítják fel az idegent, hogy
Erzsébetlak bizony ellenáll a vizek szorításának.

Igen, a vizek nemcsak szétválasztják, hanem össze is kötik az
embereket. Össze, sokkal jobban, amint azt a kívülálló gondolná.
Erről később bizonyosodtam meg.

Menjünk sorjában!

KEZDJÜK AZ ADATOKKAL

Miša Dimovskit, a helyi közösség titkárát hallgatom:

– Belo Blatón (Erzsébetlakon) 580 háztartás van – mondja –,
1750 lakost jegyeztünk a legutóbbi népszámlálás alkalmával. A
falubeliek közül kb. 400-an vannak állandó munkaviszonyban.
Általános iskolánk is van, melyben a kisdiákok alsós korukban az
anyanyelvükön tanulhatnak, az elemi felső osztályaiban viszont
szerbhorvát nyelven folyik az oktatás.

A diákok többsége az általános iskola elvégzése után Zrenjaninban tanul tovább, sokan ingáznak a felnőttek közül is, becslésünk szerint mintegy 300 Belo Blató-i keresi Zrenjaninban a kenyerét. Az utóbbi időben javult valamicskét a közlekedés helyzete, noha nem vagyunk megelégedve az Autobanat közlekedési vállalat szolgáltatásaival. Akik három váltásban dolgoznak, azok nem térhetnek haza busszal a második váltás után. A gondok ellenére fejlődés tapasztalható nálunk. A telefonhálózat korszerűsítése ezekben a napokban fejeződött be, 120 új telefonvonalat kaptunk, tehát 40-ről 160-ra emelkedett a telefonok száma, ami azt jelenti, hogy minden harmadik házban van telefon. 1990-ig aszfaltozni szeretnénk a falu minden utcáját. A kisipar helyzetén is jó lenne mozdítani: pékség kellene meg egy gépkocsi és traktorjavító műhely, több mint száz autó és hetven traktor van a faluban.

A lakosság nagy része többnyire többnyelvű (főleg szlovákok, szerbek, magyarok, de bolgárok és más nemzetiségűek is élnek itt), ami azt jelenti, hogy sokan legalább három nyelven beszélnek.

VIZEK LEBEGÉSÉBEN

Barna Zoltán huszonhárom éves, ő a helyi iroda vezetője.

– A fiatalok kiveszik részüket a művelődési egyesület munkájából – mondja. – Jedinstvónak (Egységnek) hívjuk művelődési egyesületünket, mely kb. 120 aktív tagot számlál. A folklór szakör tevékenysége külön figyelmet érdemel: szlovák, magyar, bolgár és más vajdasági táncokat tanulunk, alakulófélben a színjátszó csoportunk, egy részünk pedig a népi élet tárgyi hagyatékának begyűjtésén fáradozik, Jonas Adam szaktanácsaira támaszkodva.

– Erzsébetlak – falu a vizek között – jegyzem meg.

– Igen – mosolyodik el Zoltán –, a Begától három, a Tiszától pedig négy kilométer választ el bennünket, a Fehértől másfél, a Császár-tóig pedig három kilométert kell gyalogolni, a Koča, a Nika meg a Joca elnevezésű tavak itt vannak a szánkban. A Titeli-fennsíkrol úgy néz ki a falu, mintha a vizek szintje alatt terülne el. A vizek mintha a falu fölött lebegnének.

Terepszemlére indulunk.

– Ebben a faluban valóban három nyelven beszélnek az emberek? – kérdezem Zolitól az evangélikus templom előtt.

– Igen – bólint Zoltán –, az én feleségem például szlovák, de az idősebb emberek még bolgárul is tudnak, az apám perfektül.

A piac magas betonasztalait nézem. Az árak is magasak, mi pedig komótosan csevegünk, mintha más már nem maradt volna, csak az, hogy szépen megtárgyaljuk a dolgokat.

– Sokat jártok a tavakra?

– Hogyne, legtöbbször a halastóban fürdünk, május elsején kezdjük a lubickolást.

Az utcák közepén a kocsiuton a víz tükre villog, libák gágogása kíséri utunkon.

– Fontosnak találtad azt, hogy visszatérj a faluba? – kérdelem tőle.

Vállat von: – Itt kaptam munkát, nem akartam Újvidéken ölbe tett kézzel várakozni a főiskola befejezése után.

A FÖLSZABADULÁS ÓTA MINDEN ÉVBEN . . .

A falu szélén nádfedelees házak előtt időzünk. Sok helyen nádból készül itt a belső, udvari kerítés, a baromfiól . . .

Egy autó vergődik a fehér, szikes sár marasztalásában. Előtte egy köpcös ember forgatja a lapátot, kiutat csinál a járműnek. Csúszkálva, nagy nehezen megindul az autó, mi pedig szóba elegyedünk az emberrel.

– Maga is vágja a nádat?

– Eltalálták – szól vidáman. A nádvágók bandagazdjája vagyok – támaszkodik a lapátnyélre. Készségesen várja a kérdéseket. A felesége mosolyogva néz bennünket.

– Negyven-egynéhány éve vágom a nádat. Volt olyan év, hogy 3000 kévét is levágtam egy télen – teszi még hozzá büszkélkedve.

– Hány főből áll egy nádvágó csoport?

– Negyven-ötven emberből.

– Egy nap alatt hány kévét lehet levágni?

– Ha jégen vágja az ember, akkor 70-et is levághat az, aki nagyon szorgalmas. No meg attól is függ, hogy milyen markos a gyerek. Én otthon megfrüstyülök, érti, kiviszek egy liter teát, ruhába tekerem az üveget, beteszem a táskába, és ebédidőig 30–40 kévét levágok. Amíg fiatalabb voltam, egy se bírt velem versenyezni. Mert ugye, ügyelni kell a kévék vastagságára, tisztaságára. A fölsszabadulás óta minden évben vágtam a nádat.

– Egy nádtetőhöz hány kéve kell? – mutatok a szomszédos ház tetejére.

– Egy ilyen tetőhöz 370–380 kéve kell.

– Hol vágta idáig a nádat?

– Gardinovcin, Sajkáson, Lokon, Melencén, Eleméren . . . Voltunk mi már a televízióban is, nem figyelték? Egy olyan kövér, alacsony ember „felvételezett” bennünket, tudom, hogy nagyon szerette a forralt pálinkát.

RÓKA HOZTA A POSTÁT

Továbbállunk.

Egyenruhában, vadászpuskával, egy ember szólít meg az utcán.

– Én vagyok a vadőr. Meg a halőr – szól bizalmasan.

– Mióta?

– Három éve. Ráuntam az utazásra. Az autóbusz késik, motorral meg nem járhattam a munkahelyre. Érti? Hogy mondjam? A „zdravstveno stanje” nem engedi.

– Szereti a természetet?

– Igen – támaszkodik a falnak.

– Mit kap maga a természettől?

– Tudja mit, tovább hosszabbítom az életemet, megmondom én ezt magának őszintén. A természet, érti maga az ügyet. Megmondom én magának őszintén, Belo Blato az '50-es és '60-as években nagyon elmaradott falucska volt. Csak a róka hozta a postát, megbocsát, de így volt. – Nevet. – Most hozzon ki ebből valamit, hogy a róka hozta a postát. Azt akarom én mondani, hogy idővel jobb lett. A szegény ember hová menjen? Elment nádat vágni.

– A nád húzta ki ezt a falut a szegénységből?

– Voltak olyanok is, akik szabadságuk ideje alatt vágták a nádat. Télen a parasztoknak is van idejük a nádvágásra. Mit akar még tudni?

Nem szeretném arra emlékeztetni, hogy ő szólított meg, mondom neki: – Ennyi elég is.

Az utcákon már égnek a lámpák. Megindulunk.

AZ EGYSÉGRŐL

– 1965-ben kilakoltatták a falunkat – mondja Zoli –, nagy volt az árvízveszély. Vizek vesznek körül bennünket, nos, '65-ben felmerült a széttelepítés gondolata is, erre én nem emlékszem, ezt az öregeim mesélték, akkor még nem voltak megemelve a töltések. A szlovákok főleg Padinára, a magyarok zömmel Muzslára költöz-

tek volna. És akkor fellázadt a falu népe. Az emberek nem akartak elmenni innét. Azt mondták: itt vannak a halottaink. Meg azt mondták, ha egy helyre telepedik át az egész falu, akkor mennek. Együtt voltunk jóban-rosszban, miért választanának szét bennünket. És a falu maradt. Aztán behozták az áramot, '67-ben csinálták a hidat.

És nem lett halastó a falu helyén.

Ballagunk a nyirkos szürkületben, és arra gondolok, hogy Erzsébetlak másik felén az a nádfeldolgozó is hamarosan felveszi egykori nevét (Egységnek hívják majd), hogy a falu művelődési egyesülete is az Egység nevet viseli, hogy az Egység elnevezéshez nem véletlenül ragaszkodnak itt annyira az emberek.

Igen, az egységnek itt szilárdabb alapjai vannak.

1985

SAJÁT VÉRÉVEL

Levélféle Erős Teréznek

Ammondó vagyok, Trézsi néném, hogy baj van a világgal. Nagyon nagy baj! Lassacskán kivesznek belőle a mesék. Egyre kevesebbet mesélnek az emberek gyermekeiknek, nem csoda hát, ha elbizonytalanodik a járásuk. Mesék híján honnan is tudnák, merre induljanak, milyen irányt vegyenek. Mert a mesék biztos utat, fogódzót jelentenek az összevisszaságban.

Jól tudták ezt az őseink. Jól tudta ezt a kend öregapja is, aki több mint száz évvel ezelőtt, Bukovinából érkezett sokadmagával erre a vidékre, az Al-Duna mellé.

1883-ban indultak Dél-Bánátba, a jobb élet reményében a bukovinai székelyek. Tíz lánc földet ígértek nekik, meg egy numerát, ami házsámot, illetve telket jelentett, melyre házat építhettek. A legszegényebbje indult útnak akkor. Az ágrólszakadtak. Köztük volt az öregapja is, kit Kovács Péternek hívtak. Írástudatlan ember volt. És értett a munkához. Amíg mozogni tudott, addig dolgozott. Mikor már járni, hajolni sem bírt, négykézláb mászva kapálta meg a szőlejét. És nem állt be a szája. Egész életében mesélt. A meséiben élt igazán, és állandóan siratta Bukovinát meg a faluját, Andrásfalvát, ahonnan származott.

Bukovina, édes hazám,
bárcsak határod láthatnám!
Látom füstjét, de csak elig,
hogy az égen feketéllik.

Olyan nap nem jó az égre,
könnyem ne hulljon a földre:
ki a földre s ki ölembe,
ki bánatos kebelemre.

Úgy elmegyek, meglássátok,
soha hírem sem halljátok.
Se híremet, se nevemet,
felejtsetek el engemet.

– miközben ezt énekelte, csorogtak a könnyei. Mondogatta is neki a felesége: „Péterke, ha még mersz sírni, én kiverem a szemeidet!”

Nem törődött öregapó a könnyeivel. Képzeteiben a havasokon járt, mihelyt beesteledett, már mondta is a magáét. Virradatig. Mesélt ő a pelikánmadárról meg a mahagóniról is. Ki tudja, látott-e életében pelikánmadarat s mahagónit.

Trézsi néném!

Kend tizennyolc éves korában látott először mahagóniból készült bútort, annál a családnál, ahol szolgált. Naponta háromszor kellett letörölnie arról a bútorról a port. Érthető hát, miért átkozta el azt a fát, mely feketébben fénylett, mint a kökény.

A pelikánmadárnál s a mahagóninál álltunk meg.

– Honnan tudhatta mindezt öregapó? – töprengett fennhangon.

– Honnan tudhatta annyira kicifrázni a meséjét? – idézte fel a hangját, mely izzott, mint a bükkfaparázs: „Édes fiam – mesélte öregapó –, mikor bémentél az első szobába, szemed, szájod elállt. Az első szoba fekete bársonval vót behúzva, a másik szoba veres bársonval vót behúzva, a harmadik rózsaszínvel . . .” – és így tovább.

– Honnan szedte öregapó ezt a rengeteg szépséget? Honnan? – kérdezte belefeledkezve. – Régóta töröm én a csordajárást . . . – igen, a fejemet – magyarázta –, a csordajárás a bevált utat jelenti, és csak azt tudom, hogy én a mesékben nőttem fel.

Nagylány korában is élt-halt a mesékért. Cséplés közben, ha eleredt az eső, nem sietett haza a többi lánnyal, inkább leült a „félöreg” férfiak közé. Gyorsan előszedték ők a lámpást, igen, a pálinkásüveget, s „illogattak”. Gyönyörűség volt őket hallgatni.

Ott, a zsákok között, minden szóba jött akkor. Legeslegjobban a székyekről szóló történeteket szerette. Nekem is elmesélt közülük néhányat. Nem fogom őket elfelejteni.

És azt se fogom elfelejteni, hogy reggeltől estig mesélt otthonában, Vojlovicán, Hertelendyfalván a „kakastarás”, a tulipános, az ablakos, a tányéros; a csillagos széky minták között.

Mert hiányoznak nekünk a mesék nagyon. A képzeletünket megmozgató, a vágyainkat magukba foglaló mesék.

A jövőnkre utaló, tehát a jelenünket is meghatározó mesék.

Nélkülük nem képzelhetjük el azt a temérdek szépséget, mely öregapót is átsegítette a megpróbáltatásokon.

Azt a temérdek szépséget, mely áttöri a hangfalat. Mely végül is egy madárra mutat. Igen, a pelikánra.

Saját vérével táplálja ő a kicsinyeit.

1986

SZÜLŐFÖLD AZ EGÉR, A MACSKA

Tudom előre

Az udvarszállási iskolának egy tanítónője és öt kisdíákja van. Az iskolában nincs csengő, az óra végén Virág Gizella, a fiatal tanítónő azt mondja, hogy: szünet. Délben, amikor megszólal a falu harangja, vége a tanításnak.

A tanteremben ülök, nézem a kisdíákokat.

– Pillanatnyilag nincs elsős, de őszre három lesz, már tudom előre – magyarázza a tanítónő. – És azt is tudom, hogy két év múlva öt elsősöm lesz. Tavaly kezdtem a tanítást.

A tanítónő után a diákok is bemutatkoznak, név szerint Tóth János negyedik; a harmadikosok vannak a legtöbben: Virág Dávid, Halupka Erzsébet és Máté Mónika személyében; az egyetlen másodikos neve Virág János.

– Iskolánknak, a jasenovói általános iskolához tartozik, nincs külön neve. Az udvarszállási diákok csak a negyedik osztályig tanulhatnak az anyanyelvükön. Kapjuk a Jó Pajtást és a Mézeskalácsot, az utóbbit jobban kedvelik a diákjaim, az inkább nekik szól.

– Tudnak-e a diákjai szerbül?

– Éppen ma volt írásbelink – mondja a tanítónő. – Talán jobban tudnak szerbül, mint magyarul. Az a helyzet, hogy a mi falunkban tájszólásban beszéljük az anyanyelvünket. Máté Mónika a legjobb fogalmazó – mutat egy kislányra, miközben belép a postás: megérkezett a Jó Pajtás.

Aztán Máté Mónika felolvassa a fogalmazását. Muszáj lejegyezniem.

„SZÜLŐFÖLD

Az én szülőföldemet nagyon szeretem. Szülőföldnek gondolom a házakat, az árkot. Szülőföld a virág, a gyümölcs. Minden, ami körülöttünk van. A vonat, az autó, a vasút. Még a kéményből füstölő füst is. Szülőföld az egér, a macska, ami fogi az egeret. Szülőföld minden. A brekegő béka, a gólya, az is szülőföld. A fák, a fenyők, az is szülőföld. A gémeskút, amelyikből az emberek húzik a vizet. Szülőföld a táj, a kutya. Szülőföld a vízben élő hal, a vízben élő nád. A szőlő. A napsugár, az is szülőföld. A felhők az égen, az is szülőföld. Szülőföld a piros rózsabimbó. A lepkék, a bogarak.

Szülőföldemet ölelném át.

Az én szülőföldemet így gondolom.”

VÁRT A MUNKA

Virág Gizellát arra kérem, meséljen magáról.

– A középiskolát Fehértemplomon, a Pedagógiai Akadémiát Versecen fejeztem be. Szerb nyelven. Sok fiatal vár ma munkára – néz a diákjaira, akik csillogó szemmel hallgatják. – Nekem nem kellett a munkára várnom, rám a munka várt. Elöttem egy verseci tanítónő járt ki Udvarszállásra, gondja volt az utazással. A szomszéd faluban, Fábiánban, azaz Češko Selón már nincs iskola. Az ottani fiatalok beköltöztek a városba. Valamikor itt is sokkal több, 30–40 diák volt. Az én korosztályom már inkább a falun marad.

Legtöbb problémám az állami ünnepek előtt van. Az ünnepi műsorral. Éppen most tatarozzák a nagytermet, lesz majd hol szerepelni. Idáig deszkákból tákoltunk magunknak színpadot, azon is lehetett magyar táncot járni.

A gyerekekhez fordulok:

Virág Gizella tanítványaival

- Mit szoktatok játszani?
- Gumizunk. Ugráljuk a kifeszített gumit. Meg fogócskázunk.
- Hányan voltak közületek a tengeren? – kérдем tőlük. Az első pillanatban ketten jelentkeznek, de aztán az egyikük meggondolja magát. – Csak a Bözsi volt – hallom.
- Mi a kedvenc ételeitek?
- A rántott hús – mondja Mónika. – Meg a csevap – szólnak többen is.
- Szoktatok-e otthon segíteni?
- Igen, veteményezéskor, kapáláskor. Meg a burgonyaültetés-kor – szól az egyik kislány. Így mondja: „burgonyaültetéskor”.
- Meg apónak is szoktam segíteni – jegyzi meg egyikük halkán.

HOGY HALLGASSUNK SZÉP MUZSIKÁT?

– Jó érzés itt tanítani. A szülőknél én Gizi vagyok, nem is várom el tőlük a tanítónénizést. Udvarszállás zárt falu, szinte mindannyian egymás rokonai vagyunk. Jó érzéssel jövök az iskolába, könnyű megjegyezni a diákjaimra vonatkozó tudnivalókat.

– Milyen segédeszközökkel folyik a tanítás?

– Nincs segédeszközöm. Amikor én jártam iskolába, akkor is hasonló módszerrel tanítottak. Csak azok az applikációk az újak – mutat a falra.

– Nem tudom – motyogom magam elé –, harminc évvel ezelőtt is volt flanelográf. Akkor flanelre raggatták a tanítók az ábrákat.

– Igen – derül fel a képe –, az még meg is van – mutatja. Azt írja a programban, hogy hallgassanak a diákok szép muzsikát. Nekünk nincs lemezünk, nincs lemezjátszónk, nincs magnetofonunk. Hogy hallgassunk szép muzsikát? Éppen ezért énekelünk. Az ünnepségekre készülve szavalunk, táncolunk: csárdást járunk, bokázunk . . . Van a faluban egy klarinétos meg egy harmonikás, ők muzsikálnak a táncunkhoz. Felénk, Dél-Bánátban sok jó zenész van. Anyukám ürményházi, a 3+2 zenekar is onnan indult. Reméljük, hogy gyorsan elkészül a kultúrtermünk. Évek óta semmi sem történt ebben a faluban. Mostanában nyílt ki egy magánbolt: a Maja. Konkurenciát jelent majd az államinak.

– Úgy látom, szeret a falujában.

– Nagyon szeretek itt. Van egy kis kertem, kapálgatom. Ha kimozdulunk, főleg Versecre megyünk. Falunk közigazgatásilag Fehértemplomhoz tartozik, oda inkább a papírügyeink rendezéséért járunk. Ígérje meg, hogy küld abból az újságból, amelyikben megjelenik rólunk szóló cikke. Csak Versecen kaphatunk magyar nyelvű újságot.

Megígérem neki.

1988

AZ ELDOBOTT FALUBAN

Káptalanfalva parányi falu Módos (Jaša Tomić) és a román határ közelében. Elképzelhetetlenül rossz úton érkezünk a falu központjába, ahol egy nagyobb bódé, azaz egy kis bolt áll. Borús ég nehezedik Káptalanfalvára. Talán agyon is nyomná ezt a csöpp szigetet, ha nem világítanak a fák fehérre meszelt törzsei meg a hófehér terméskövek a templom körül. Megindultunk az utcán, sétálunk egyet. Az udvarokból a dohánypalánták zöldje arról tanúskodik, hogy dolgos emberek élnek itt.

CSAK KÁPTALANFALVÁNAK

– Ilyen faluban még úgyse jártak – állít meg bennünket Virág József. – Maguk biztos újságírók. Mi nagyon szépen köszönjük, ha tényleg abban a járatban vannak, hogy ezt a kis falut megnézzék – gyűjt rá. – Nagyon eldobott falu ez – teszi még hozzá. – Ide nemcsak az újságírók, az újságok se járnak. Szóval: levették róla a kezüket. Most már nincs az a társaság se, mely valamikor volt. Hétfégenként akkora vigadozásokat csaptunk, hogy azokat nem lehet elmesélni.

– Aztán jött a televízió – kapcsolódik beszélgetésünkbe Pravda István. – És az egyik ember a másiknak az ellensége lett. Sok eladó ház van itt.

– Jó napot! – áll meg mellettünk egy asszony.

– Isten éltesse! – mondom neki.

– Magukat is, hogy eljöttek közénk. Hogy szétnéznek nálunk. Nagyon hanyag itt minden.

– Ennek a falunak a fele német volt – folytatja Pravda István. – Valamikor ebben a térségben papi földek voltak. A németek elhagyták Káptalanfalvát a második világháború után. Házaikba a közeli tanyák lakói költöztek be. A régi Jugoszláviában Vladičino Selónak hívták falunkat. Az öcsém nevezte el Busenjénak '45-ben. Busenje hantost jelent. De magyarul nem hantosnak nevezzük. Csak Káptalanfalvának.

– A templommal szemben éppen most tataroznak egy házat.

– Ott lesz a mi kultúrházunk. Lehet, hogy visszajön veled a szépség.

– Mondtam is az egyik gyűlésen – jegyzi meg Pravda István –, hogy ti mindent szerettek, csak a szépet nem.

NYÜZSGÖTT

– A földművelésből élünk, van itt a közelben, Módoson egy kovácsműhely, a férfiak oda járnak dolgozni a nyári úton. Kocsmánk nincs, négy kilométerre van a román határ. A Temes sincs messzebb, és nagyon piszkos a vize – magyarázza Virág József.

– Valamikor az öregasszonyok a Temesből cipelték a vizet fafödös vödörrel, „abronycákkal”. Mert a Temes vizében álmom volt mosni.

– És az iskolánk nyüzsgött a gyerekektől – szólal meg Galó Teréz, aki beszélgetésünket figyel. – Đorđe Damjanov volt a tanítónk, lóháton jött közénk tanítani. A háború után én voltam itt az ifjúság elnöke, akkoriban negyven–negyvenöt fiatal élt ebben a faluban. Jaj, ha maga tudná, hogy itt milyen élet volt. A kultúrotthon nyüzsgött az ifjaktól. Boros András volt az elnöke, ő tanított bennünket szerepelni. Szeretnénk, ha a mai fiatalok is otthon éreznék itt magukat. Én is készülök haza, jelenleg Németországban dolgozom.

Pravda István fordul egyet, egy fényképpel, régi, megsárgult fotográfiával tér vissza közénk. A kép ’34-ben készült, és legalább negyven kisdíák nézett a fotográfus lencséjébe. Jelenleg a falu kisdíákjai a módosi iskolába járnak.

– Többen arra biztatnak – folytatja Galó Teréz –, hogy Németországból végleg hazatérve, Zrenjaninban vegyek házat. Arról szó se lehet. Én már 26 éve taposom ott az aszfaltot, nekem föld kell a talpam alá. Engem csak itt ébreszthet fel reggelente a kakukk. Vagy a bús gerlice. Tudják, mit mond a bús gerlice? Figyeljék meg! Most is szól a fán. Azt mondja: megállj csak, megállj csak!

1988

A felvételeket a szerző készítette